

თეოდორწ ბერიძე



მ ვ ე ლ ი
თ ი ი ლ ი ს ი ს
ს ყ რ ა თ ე ბ ი



დრო საოცარი ფენომენია, იგი ყველაფერს ხარშავს და ინელებს. დროს, ჟამთა სვლასა და ცვალებადობას ბევრი საერო თუ სა-
კულტო ნაგებობა შეეწირა. მიუხედავად იმისა, რომ ხალხთა ყოფაში
საუკუნეების მანძილზე დაგროვილი, შეთვისებული წეს-ჩვევა და
ადამი ამა თუ იმ ერში მყარად არის ფესვგადგმული, მიუხედავად
მისი კონსერვატიულობისა, დრო მასაც არ ინდობს, „უმოწყალოდ“
ანადგურებს და შთანთქავს, და მის ადგილზე ახალ ჩვევებს ქმნის.

არცთუ დიდი ხნის წინ, სულ რაღაც სამი-ოთხი ათეული წლის
წინ, თბილისის ქუჩებში შეგვეძლოთ გენახათ: წრე-ლაბტი, ჩილიკა-
ჯოხი, ალჩუ-თოხანი (კოკაობა), ავკალური (ფეხით კენწლაობა) და
მრავალი სხვა საყმაწვილო სპორტული გასართობი-სანახაობა. მაგ-
რამ ვერც ესენი გადაურჩნენ ჟამთა სვლას. ისინი ისტორიას ჩაბარ-
დნენ და სულ მალე საძებნი გახდება ის მავანი და მავანი აღამიანი,
რომელსაც შეეძლება აღადგინოს ესა თუ ის მივიწყებული ქალაქუ-
რი თამაშობა.

წინამდებარე წიგნში „ძველი თბილისური სურათები“, ავტორი
ცდილობს „მკვდრეთით“ აღადგინოს ძველი ქალაქური, თბილისში,
ამ „ლია ცის ქვეშ არსებული დიდ თეატრის“ ქუჩებში დადგმული
თუ გათამაშებული ისტორიულად თუ ეთნოგრაფიულად საინტერე-
სო, დიდებული სანახაობები — ყვენობა, მუშტი-კრივი, ყოჩების კი-
დილი, მამლების კინკლაობა, მამადავითობა, მზითვის ჩვენება, თე-
ლეობა და სხვ.

პირველი გამოცემა

© ნაკადული, 1980

70803—135

Б ————— 126—80

М-603(08)-80

„შენ აზიხსნია გვერი ქარაგმა...“



ველი თბილისის ტერიტორიაზე მოპოვებული არქეოლოგიური და ნუმისმატიკური მასალა გვამცნობს, რომ თბილისი სამოსახლოდ ბევრად უფრო ადრე იყო გამოყენებული, ვიდრე მას ჩვენამდე მოღწეული ძველ საისტორიო თხზულებათა ავტორები მოიხსენიებენ.

თბილისს პირველად მოიხსენიებს მათიანე „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ IV საუკუნის ამბებთან დაკავშირებით, როცა აქ სპარსეთის შაჰის მოხელე, პიტიახში მოდის.

ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველ საუკუნეებში აღმოსავლეთ საქართველოს სხვა დასახლებულ პუნქტებთან შედარებით თბილისის ზრდას, მის დაწინაურებასა და ქალაქად გადაქცევას ხელი შეუწყო ეკონომიური და სტრატეგიული თვალსაზრისით ხელსაყრელმა გეოგრაფიულმა მდებარეობამ.

VII საუკუნის მეორე ნახევრიდან არაბთა დამანგრეველმა ლაშქრობებმა რამდენადმე შეაფერხა საქართველოს, კერძოდ, თბილისის ეკონომიური და კულტურული წინსვლა. იქმნება თბილისის სამირო.

ცნობილია, რომ არაბებმა დაპყრობილი ქვეყნები დიდ სააღებ-მიმცემო საქმიანობაში — ვაჭრობაში ჩართეს. ამ მხრივ არც ქალაქი თბილისი ყოფილა გამონაკლისი. იგი მალე ჩაება დიდ საერთაშორისო, სატრანზიტო ვაჭრობაში. თბილისის სავაჭრო აქტიურობაზე მიგვანიშნებს VIII საუკუნეში არაბების მიერ თბილისის ზარაფხანაში მოჭრილი ე. წ. „თბილისური დრამის“ არსებობა. „თბილისური დრამა“, სხვა არაბულ მონეტებთან ერთად, სავაჭრო მიმოქცევაში

გამოიყენებოდა არა მარტო ამიერკავკასიაში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც.

IX-X საუკუნეებში თბილისი მტკვრის ორივე ნაპირზე გაშენებული ქალაქია. შუაში ხილია გადებული. არაბი ისტორიკოსი ალ-მუკადასი (X ს.) წერს: „თბილისი გორათა შორის სიმაგრეა, მას კვეთს მდინარე მტკვარი, ორივე ნაპირზეა გადაჭიმული და ხილითაა შეერთებული.“

VII საუკუნიდან მოყოლებული XI საუკუნემდე თბილისს ამირა განაგებს. ქვეყნის საშინაო და საგარეო მდგომარეობა საქართველოს მეფეებს (ბაგრატ III, გიორგი I, ბაგრატ IV, გიორგი II) საშუალებას არ აძლევდა, მთელი ყურადღება თბილისის განთავისუფლებაზე გადაეტანათ.

„ქრისტიანული და მუსლიმანური მოსახლეობის საუკუნეთა მანძილზე თანაცხოვრება თბილისში და საქართველოს ზოგ სხვა ქალაქში, მამამდიანთა მფლობელობის ხანგრძლივ პერიოდში თბილისის მჭიდრო კავშირი საქართველოს ცალკეულ კუთხეებთან და, საერთოდ, ქართულ სამყაროსთან, თბილისის გარემოცვა განსაკუთრებით XI ს. დამდეგიდან საქართველოს ახლად წარმოქმნილი ფეოდალური მონარქიის მიერ და, აქედან გამომდინარე, ქართული სახელმწიფოებრივი წყობის დიდი გავლენა ქალაქზე, განსაზღვრავდა თბილისის საქალაქო წყობის, მმართველობის, საქალაქო ცხოვრებისა და ყოფის თავისებურებას“ (შ. მესხია — „ძლევა საკვირველი“).

როგორც ცნობილია, მეფე ბაგრატ მეოთხემ რამდენჯერმე სცადა თბილისის განთავისუფლება, მაგრამ საშინაო და საგარეო მტრების ხელშეწყობით ქალაქი კიდევ რამდენიმე ათეული წელი უცხოთა ხელში დარჩა.

1045 წელს, თბილისის ამირა ჯაფარის გარდაცვალების შემდეგ, ქალაქის გამგებლობა „ქალაქის უხუცესების“ ანუ „ტფილელი ბერების“ ხელში გადავიდა. XI საუკუნის 60-იანი წლების დასასრულისათვის კი თბილისი ისევ ჯაფარიდების გვარის ამირას ხელშია და ბაგრატ IV-ეს ყოველწლიურად 44000 დრაჰმას უხდის.

მაგრამ ამირას ხელისუფლება თბილისში დიდხანს აღარ გაგრძელებულა. ამავე საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისშივე, ალ-ფარიკის ცნობით, თბილისი „მისი ხალხის ხელშია და ყოველ თვეს განაგებს ქალაქს ერთი მათგანი“... ასე გასტანა დაახლოებით ორმოც

წელიწადს. „ქალაქის გამგებლობის „ხალხის ხელში“ გადასვლა ქალაქის თვითმმართველობის ქალაქის დამოუკიდებლობაში გადაზრდას, ანუ თბილისის ქალაქ-კომუნალ გადაქცევას ნიშნავდა“ (შ. მესხია). ქალაქ-კომუნის მმართველობა კი ყოველთვის და ყველგან, თავისი დამოუკიდებლობის შენარჩუნებისა და დაცვის მიზნით, წინააღმდეგი იყო ცენტრალიზებული სახელმწიფო ხელისუფლებისა. ამ შემთხვევაში არც ქალაქი-კომუნა თბილისი იყო გამონაკლისი.

1121 წელს, დიდგორის ძლევაშემოსილი ბრძოლის შემდეგ, ქართველთა ჯარი თბილისისაკენ დაიძრა, მაგრამ დავით აღმაშენებელს ამჯერად წინ აღუდგა ქალაქის მოსახლეობის პრივილეგიებზე, მმართველი ზედაფენა.

დიდი წინააღმდეგობის მიუხედავად, დავით აღმაშენებელმა ქალაქი თბილისი აიღო და იგი ერთიანი საქართველოს მეუფის სატახტო ქალაქად აქცია.

ეს მოხდა 1122 წელს.

თბილისის შემოერთების შემდეგ იწყება ქალაქის ჭეშმარიტი აღორძინება. იგი თავისი ქალაქისპირა სასოფლო და სახელოსნო სოფლებითა და გარეუბნებით საიმდროისო მახლობელი აღმოსავლეთის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეკონომიკური, პოლიტიკური და კულტურული ცენტრი გახდა. ამ ხანის თბილისის საქებრად სიტყვებს არ იშურებენ ბიზანტიელი, სომეხი, არაბი და სპარსი ისტორიკოსები თუ ხიფათის მოყვარული პილიგრიმ-მოგზაურები.

XII-XIII საუკუნეების თბილისი მნიშვნელოვანი სავაჭრო და სახელოსნო ცენტრია.

ქალაქის მოსახლეობის დიდ ნაწილს შეადგენდნენ თავისუფალი მწარმოებლები, ხოლო ზედაფენას — ე. წ. „დიდვაჭრები“, რომელთა გვერდით დაბალი, მაგრამ თავისუფალი ვაჭრებიც იყვნენ. თბილისში თავისუფალ ვაჭართა გარდა ყმა ვაჭრებიც იყვნენ. ყმა ვაჭრები ეკუთვნოდათ მეფეს და სხვა დიდებულებს. ქალაქის ყველაზე დაბალ სოციალურ ფენას „ქალაქის გლახაკნი“ შეადგენდნენ. ქალაქში მოსაქმე ზელოსნები ეკუთვნოდნენ მეფესა და თავად-აზნაურობას, მაგრამ ზელოსანთა მეტი წილი თავისუფალი იყო.

1226-1230 წწ. თბილისი რამდენჯერმე დალაშქრა მონღოლები-საგან ლტოლვილმა ხვარაზმის შაჰმა ჭელაუდდინმა. ხვარაზმის შაჰის მიერ მიყენებული ჭრილობები ქალაქს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა მო-



ძველი თბილისი სიონის ტაძრის მიდამოებში

შუშებული, რომ თბილისს და მთელ საქართველოს მონღოლები შემოესივნენ. ჩვენში მონღოლთა ბატონობა XIII საუკუნის 40-იანი წლებიდან მოყოლებული თითქმის მთელი საუკუნე გაგრძელდა. ქართველ ხალხს მძიმე უღლად ედო მონღოლური გადასახადი, რომელიც ძირს უთხრიდა როგორც საქალაქო, ისე სოფლის მეურნეობას. საქალაქო ცხოვრება მთლად მოიშალა. ქალაქიდან მოსახლეობის აყრა-გახიზვნის გამო დაეცა ხელოსნობაც. მაგრამ მონღოლთა ბატონობის ხანაშიც არ ცხრებოდა ქართველი კაცის გამრჩე მარჯვენა. ამ ავბედითობის ეამს აიგო თბილისში მეტეხის ღვთისმშობლის ტაძარი.

1284 წელს თბილისს სტუმრად მყოფი ცნობილი სომეხი სწავლული და პოეტი იოანე ერზინკელი თბილისს დიდ და სახელგანთქმულ ქალაქად იხსენიებს: „მოგვიხდა შემთხვევა ჩავსულიყავით... ქართველთა სამეფოში, სახელგანთქმულ დიდ სატახტო ქალაქში, ისტორიული წიგნებით ფაიტაკარანად ცნობილ თბილისში.“

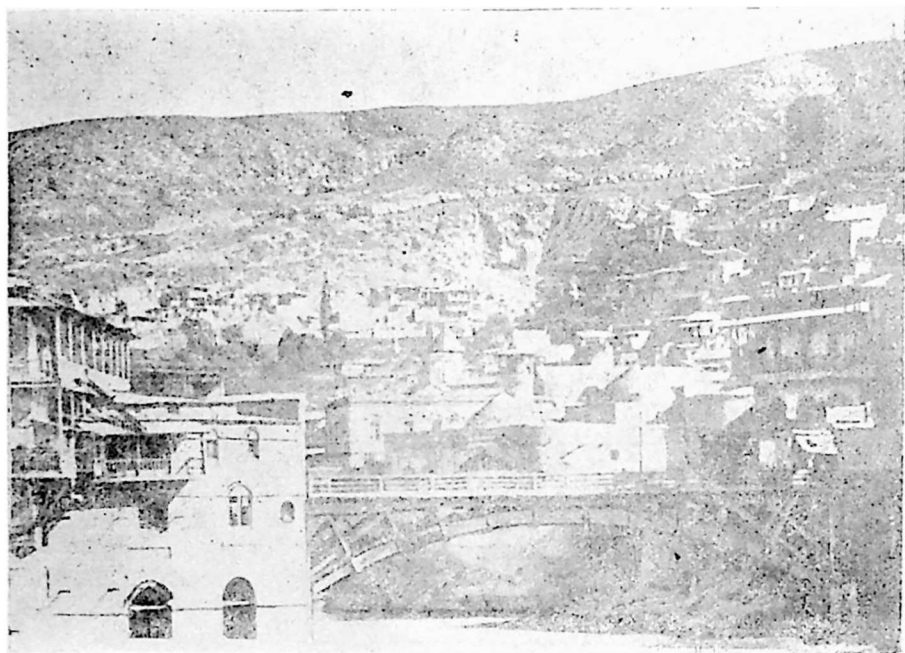
მონღოლების ხანგრძლივ ბატონობას შედარებით სიმშვიდე მოჰყვა. იმ დროს თბილისი კიდევ უფრო გალამაზდა. მაგრამ ასე დიდხანს არ გაგრძელებულა. საშინელ ღვარცოფად მოევლინა საქართველოს თემურ ლენგი, რომელმაც ჩვენში რვაჯერ ილაშქრა (1386-1403 წწ.). ამ ენით აუწერელი დამანგრეველი შემოსევების შემდეგ საქართველო ეკონომიურად ძლიერ დაზარალდა. სამუდამოდ აღიგავა პირისაგან მიწისა მრავალი სოფელი და ქალაქი, აიჩეზა ზერები, ხოდაბუნები მტრის ცხენთა და ნახირთა ფლოქვებმა გადათელა.

XV საუკუნე როგორც საშინაო, ისე საგარეო ურთიერთობათა თვალსაზრისით სასიკეთო არ იყო ქართველი ხალხისათვის. ერთიანი საქართველოს სახელმწიფო დაიყო და დანაწილდა სამ სამეფოდ და სამთავროებად. 1453 წ. თურქებმა დაიპყრეს კონსტანტინოპოლი. ამით საქართველო მოწყდა გარე კულტურულ სამყაროს; გადაინაცვლა სავაჭრო-სატრანზიტო გზებმაც.

თბილისისათვის დამანგრეველი იყო ჯეჰან-შაჰის (1440 წ.), უზუნ ჰასანის (1477 წ.), იაყუბ-ყაენის (1488 წ.) და სეფიანთა ირანის ტახტის მპყრობელთა შემოსევები (XVI-XVII სს.).

XV-XVI საუკუნეებში მნიშვნელოვანი ცვლილებები მოხდა ქალაქის სოციალურ ცხოვრებაშიც, რომელიც მოქალაქეთა ფენის დაშლით და ყმა-ვაჭართა და ყმა-ხელოსანთა მომრავლებით გამოიხატა.

ისიც აღსანიშნავია, რომ ამიერიდან მოქალაქედ მხოლოდ სამეფო, საღვთო, საეკლესიო მსხვილი ვაჭრები და, გამონაკლისის სახით, ზოგი ხელოსანი იწოდებოდა. მოქალაქის წოდების მიღება დიდი პატივი იყო და დიდ პრივილეგიადაც ითვლებოდა. მოგვიანებით მოქალაქის წოდების მიღების განსაზღვრული და საგანგებო წესიც შემოიღეს. მოქალაქეებად არ ითვლებოდნენ, არ იწოდებოდნენ ქალაქ-



ძველი თბილისის საერთო ხედი, ნარიყალა და მაიდნის ხიდი

ში მცხოვრები და მოსაქმე კერძო საბატონო ყმა-ხელოსნები და ყმა-ვაჭრები, თუნდაც ისინი თავისუფალი მწარმოებლები ყოფილიყვნენ. მოქალაქენი მხოლოდ სამეფო გადასახადით — მახტით — იბეგრებოდნენ, ყმა-ხელოსანი და ყმა-ვაჭარი კი — სხვადასხვა გადასახადით, რომელსაც უხდიდნენ როგორც მეფეს, ისე თავიანთ უშუალო მფლობელს, ბატონს.

XVII საუკუნის 30-იან წლებში ირანსა და ოსმალეთს შორის და-

დებულმა სამშვიდობო ხელშეკრულებამ (1639 წ.), რომელიც 1723 წლამდე არ დარღვეულა, დადებითად იმოქმედა საქართველოზე.

ქართლის სამეფოს დედაქალაქი თბილისი ეკონომიკური აღმავლობის გზაზე შედგა. გაიზარდა მოსახლეობის რიცხვი. ფართო გაქანება მიეცა სავაჭრო აღებ-მიცემობას, თბილისში შეუჩერებელ ნაკადად მოედინება უცხოური საქონელი, ქალაქი შენდება — აიგო მეფის ახალი სასახლე, ეკლესია-სამრეკლოები, ქარვასლები, ხიდები და სხვა. ფრანგი მოგზაური ტავერნიე XVII საუკუნის მეორე ნახევრის თბილისის შესახებ ამბობს, რომ „ტფილისს, რომელიც ქართლის სატახტო ქალაქია, კარგი მდებარეობა აქვს, საკმაოდ დიდია და კარგი გაშენებულია, აქ აბრეშუმის დიდი ვაჭრობაა გამართული.“

XVII-XVIII საუკუნეებში თბილისი ყოველმხრივ დაწინაურებული ქალაქია.

XVIII საუკუნის დასაწყისიდან აყვავებას იწყებს ქართული. კულტურაც. 1709 წელს ამიერკავკასიაში პირველად თბილისში გაიხსნა სტამბა; ვახტანგ VI-ის თაოსნობით შეიქმნა ქართული საკანონმდებლო წიგნი „დასტურლამალი“, სადაც მაშინდელი საქართველოს მნიშვნელოვან სახელმწიფო საკითხებთან ერთად დიდი ადგილი დაეთმო ქალაქის, თბილისის მოხელეთა უფლება-მოვალეობის, ქალაქში წყლით სარგებლობის, ვაჭრობისა და სხვა საკითხებს. ამუშავდა მაშინდელი თბილისის ერთ-ერთი მსხვილი სარეწაო საწარმო, სამეფო ზარაფხანა, სადაც რამდენიმე ათეული სხვადასხვა სპეციალობის დაქირავებული ოსტატი და ხელოსანი მუშაობდა.

მეფე ვახტანგ VI-ის მიერ დაწყებულ დიდ ეროვნულ საქმეს ხელი შეუშალა მძიმე საშინაო და საგარეო ვითარებამ; კახთა მეფე კონსტანტინე დაქირავებული ლექთა ჯარით 1723 წელს იპყრობს ქალაქ თბილისს და ძარცვავს.

სულ მალე კახთა მეფე კონსტანტინე ჯერ ოსმალებმა შეცვალეს, ხოლო 12 წლის შემდეგ — ყიზილბაშებმა. ისევ ძარცვა, ტყვევნა, რბევა... თბილისის შუკებასა და ფოლორცებში არ წყდება გამწარებული დედათა ვაი და ვიში...

XVIII საუკუნის 50-იანი წლებიდან იწყება როგორც ქვეყნის, ისე ქალაქ თბილისის ხელახლა მოშენება, აყვავება და აღორძინება. ასე გასტანა თითქმის საუკუნის მიწურულამდე, ვიდრე საქართველოს ახალ რისხვად არ მოევლინა ალა მაჰმად ხანი.

მან როგორც კი დაიმორჩილა და გააერთიანა დაქსაქსული არა-
ნი, მთელი ყურადღება ჩრდილოეთ აზერბაიჯანსა და საქართველოზე
გადმოიტანა.

ალა მაჰმად ხანმა მეფე ერეკლეს რუსეთთან კავშირის გაწყვეტა
და ირანთან ვასალური დამოკიდებულების აღდგენა მოსთხოვა, რა-
ზეც ქართლ-კახეთის მეფემ უარი შეუთვალა, თუმცა კარგად იცოდა,
გაძლიერებული ალა მაჰმად ხანი დღეს თუ არა, ხვალ საქართველოს
შემოესეოდა.

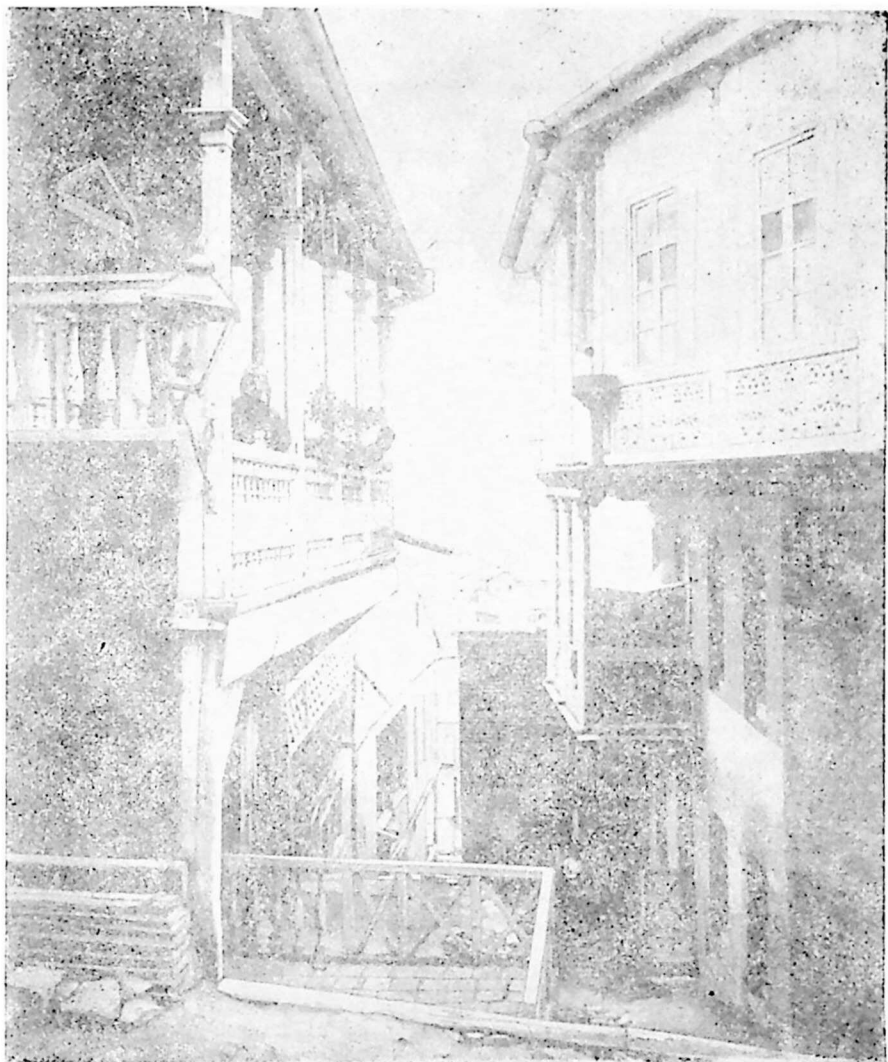
მეფე ერეკლე თავისი ელჩის გარსევან ჭავჭავაძის პირით რუსე-
თის იმპერატრიცა ეკატერინე მეორეს სთხოვდა, მცირეოდენი ჯარი
გამოეგზავნა საქართველოში, რასაც ითვალისწინებდა კიდეც 1783
წლის 24 ივლისის გეორგიევსკის მეგობრობითი პირობა, ანუ „პაქტი“.
მაგრამ რუსეთი ამ დროს საფრანგეთის ბურჟუაზიული რევოლუციის
დამარცხების შემდეგ დასავლეთ ევროპით უფრო იყო დაინტერესე-
ბული და მახლობელ აღმოსავლეთში პასიური დიპლომატიის გზას
აღდა.

XVIII საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში ალა მაჰმად ხანი
იწყებს ამიერკავკასიის სახანოების, საქართველოს ყმადნაფიცი ხა-
ნების დამორჩილებას. და აი, 1795 წლის 10 სექტემბერს საქართვე-
ლო პირისპირ აღმოჩნდა ირანის მრავალრიცხოვანი ჯარის წინაშე.
თუ რა ბედი ეწია თბილისს ამ შემოსევის შედეგად, კარგად არის
ცნობილი. ალა მაჰმად ხანი სამი დღე ძარცვავდა ქალაქს. შემდეგ აქა-
ურობას გაეცალა.

მეფე ერეკლე რუსეთს არ უტეხდა პირს, ალა მაჰმად ხანი კი
ჩვენში ხელახალი გამოლაშქრებისათვის ემზადებოდა.

1795 წლის დეკემბერში რუსთა ჯარი გენერალ პლატონ ზუბო-
ვის მეთაურობით საქართველოში შემოვიდა, მაგრამ 1796 წელს რუ-
სეთის იმპერატრიცა ეკატერინე მეორე გარდაიცვალა და ახალმა იმ-
პერატორმა პავლე პირველმა უკან, რუსეთში გაიწვია საქართველოში
მყოფი რუსთა მცირერიცხოვანი ჯარი.

აღმოსავლეთ საქართველო ახალი საშიშროების წინაშე დადგა.
ირანის შაჰი ზეიმობდა საქართველოდან რუსი ჯარის გაწვევას. ალა
მაჰმად ხანი მეფე ერეკლეს უთვლიდა, ხელი აეღო რუსეთთან მე-
გობრობაზე, სამაგიეროდ, ჰპირდებოდა 1795 წელს თბილისის აოხ-
რებისას ტყვედ წაყვანილი ყველა ქართველის უკან დაბრუნებას, დან-



ძველი თბილისის ერთ-ერთი შუკა, აივნისანი სახლები

გრეულის აშენებას. კეთილ განწყობილებას... მაგრამ მეფე ერეკლე არ ღალატობდა 1783 წლის ხელშეკრულებას.

აღა მაჰმად ხანი მეორედ წამოვიდა საქართველოსკენ. „წელიწადსა 1797, ქორონიკონ უბე (485), გაზაფხულსა მოვიდა კუალად ჰამბავი აღამამადხანის წამოსვლისა... ივნისის დაწყებაში, მოვიდა შუშას, და ენება მუნიდამ შემოსევა ქართლსა და კახეთსა შინა, გარნა მოხედა ღმერთმან მოწყალებით საქართველოს, ივნისის დ (4) ღამით, უღალატეს ფარეშთა თვისთა აღამამადხანს და მოკლეს შუშის ციხესა შინა“, — გადმოგვცემს იოანე ქართველიშვილი.

ამჯერად ბედნიერმა შემთხვევამ გადაარჩინა საქართველო გამძვინვარებული შაჰის შურისძიებისაგან.

1798 წლის 11 ივნისს თელავში გარდაიცვალა ქართლ-კახეთის მეფე ერეკლე მეორე. მისი სიკვდილის შემდეგ ქვეყანა უფრო აირია. სამეფო ტახტზე თითქმის ყველა ბატონიშვილი აცხადებდა პრეტენზიას.

სამეფო ტახტი, როგორც ერეკლე მეფის უფროს შვილს, ერგო გიორგი XII-ს, რომელმაც მეფობა ურჩი ბატონიშვილების და თავდაზნაურთა მოთოკვითა და მოთვინიერებით დაიწყო. გიორგი XII-ის მტრების გააქტიურებასა და გამოცოცხლებას ხელს უწყობდა მეფის განუკურნავი სენი — წყალმანკი.

გიორგი XII, ისევე, როგორც მისი მამა მეფე ერეკლე, პეტერბურგის სამეფო კარზე დიპლომატიური მიმოწერით და ქართველ ელჩთა წარგზავნით ცდილობდა რუსეთიდან ჯარისა და ფულადი სესხის სახით დახმარების მიღებას. მაგრამ რუსეთის სამეფო კარზე საქართველოს ბედი უკვე გადაწყვეტილი იყო: ქართლ-კახეთის სამეფო უნდა გაუქმებულიყო და იგი რუსეთის იმპერიას შეერთებოდა.

მეფე გიორგი XII-ის ჯანმრთელობა სულ უფრო და უფრო უარესდებოდა. რუსეთის იმპერატორი კი ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტზე ქართველი მეფის დასმას არ აპირებდა.

1800 წლის 28 დეკემბერს გიორგი XII გარდაიცვალა. მეფის გარდაცვალებამდე კავკასიის ხაზის უფროსს საიდუმლოდ ჰქონდა მიღებული ბრძანება ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და რუსეთის იმპერიასთან შეერთების შესახებ.

1801 წლის 18 იანვარს პეტერბურგში გამოცხადდა მანიფესტი

ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და რუსეთის იმპერიის ერთ-ერთ გუბერნიად გამოცხადების შესახებ.

თბილისში მანიფესტის ოფიციალურ გამოცხადებას ხელი შეუშალა იმპერატორ პავლე პირველის მკვლელობამ.

იმპერატორმა ალექსანდრე პირველმა ახალი მანიფესტი გამოსცა 1801 წლის სექტემბერში.

1802 წლის 12 აპრილს თბილისის კათედრალური ტაძარი სიონი ხალხით იყო სავსე. ვისაც შიგ შესვლა ვერ მოეწყო, გარეთ იდგა. ხალხს გარს ერტყა აქ „სასხვათაშორისოდ“ მოსული რუსის დრაგუნთა პოლკი.

ხალხი დიდი ამბის მოლოდინში გარინდულიყო.

ცხენზე ამხედრებულმა კავკასიის ხაზის უფროსმა, გენერალმა კნორინგმა ქართველ ხალხს აუწყა ქართული სამეფოს გაუქმებისა და ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთის იმპერიასთან შეერთების უმაღლესი ბრძანება-რესკრიპტი. ამიერიდან ქართლ-კახეთის სამეფო რუსეთის იმპერიის ერთ-ერთ გუბერნიად ცხადდებოდა, ხოლო საქართველოს დედაქალაქი თბილისი — საგუბერნიო ქალაქად.

ქართველი ხალხის ცხოვრებაში დაიწყო ახალი ხანა.

თბილისის გადასახვედრებაში, უფრო სწორად, მისი კოლორიტული სახის დაკარგვაში მთავარი როლი შეასრულა სამმა ძირითადმა ფაქტორმა:

1. თბილისში, ისევე, როგორც მთელ საქართველოში, ქართული მმართველობის შეცვლამ რუსული ადმინისტრაციული ხელისუფლებით, რომლისთვისაც ქართული წეს-ჩვევა და ენა უცხო და გაუგებარი იყო;

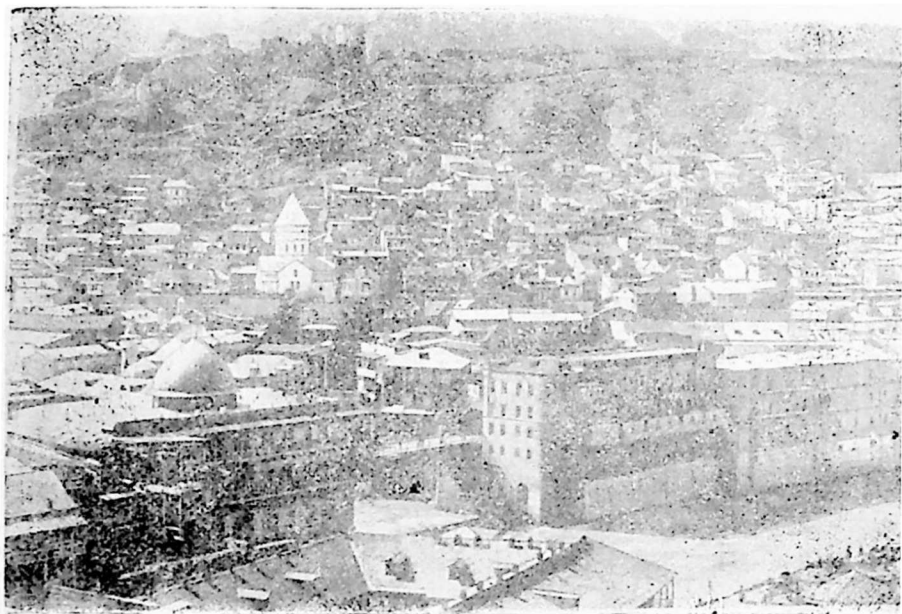
2. თბილისის, ამ აზიური ქალაქის გაევროპულობამ (განსაკუთრებით XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან);

3. ფეოდალური შუასაუკუნოვანი ქალაქის კაპიტალისტურ ქალაქად გადაქცევამ, რამაც ძირი გამოუთხარა თბილისის ხელოსნურ წარმოებას — ძველი ყოფის და წეს-ჩვევის ერთ-ერთ საყრდენს (თბილისელი ხელოსანი, თავისი კონსერვატიულობით, ინახავდა და იცავდა ქალაქურ ადამ-ჩვევებს ახლის ხელყოფისაგან).

ძველი თბილისური ყოფა გზას უთმობდა ახალს, რომელიც სულ უფრო მტკიცედ იკიდებდა ფეხს.

XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან თბილისი უკვე ისეთი კონტრასტული და მრავალფეროვანი ქალაქი იყო, რომ აქ ჩამოსულ უცხოელს აოცებდა ერთსა და იმავე დროს მისი აზიურობა და ევროპიულობაც.

ფრანგი მოგზაური ემილ-ლევეე XIX საუკუნის 90-იანი წლების თბილისს ასე აღწერს: „მალლიდან ქალაქი საღამოს ჟამს მშვენიერი სანახავია, ასე მგონია, ეიფელის კოშკიდან გადავცქერი გაჩირალ-



მაიდნის ხიდი, ქარვასლები და ციხესიმაგრის ნანგრევები

დნებულს პარიუსა-მეთქი... მიწა უსახლოდ აღარ დაუტოვებიათ, მტკვრის ორივე ნაპირზე გროვა-გროვად არის შენობა... ჩვენი სასტუმროს (ინტურისტი, თ. ბ.) წინ ერთი ქუჩაა, პარიუსის ბულვარით ფართო (გოლოვინის ქუჩა, თ. ბ.), ხეებით და ევროპული მაღაზიებით შემკობილი. ტროტუარი უფრო ფართოა, ვიდრე აჭარის შარავ-

ზა... მარცხნივ მთავარმართებლის სასახლეა (პიონერთა სასახლე, თ. ბ.) და სხვა საზოგადო შენობები, მუზეუმი, წიგნსაცავი და სხვ.

ევროპული სიციხოველე და მოძრაობა ტფილისს არ აკლია. ქუჩაში ათასნაირი ხალხი ირევს, რომელთა შორის გაარჩევთ რუსის ოფიცრებს, გლეხებს, ქალებს პარიჟის უკანასკნელ მოდაზე მორთულთ და სხვა. ეტლის, ცხენის რკინის გზის და სხვათა რახა-რუხისგან ყურთა სმენა აღარ არის. ყველაზე უფრო ხშირად ქართველებს ვხედავთ, ჩერქეზული ტანისამოსით მორთულებს, წელზე რომ ხანჯალი არ ეკიდოთ, ბერები გეგონებათ. აგრეთვე ქართველი ქალები თავის თავ-სახურავით, ჩიხტით და ლეჩაქით მონაზვნებს გვანან, მაგრამ იმათ თვალ-წარბს არავითარი რელიგიური გამომეტყველება არ ეტყობათ“.

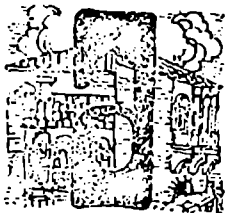
თბილისი ორსახოვან იანუსს ჰგავდა. ქალაქის ძველი ნაწილი თავისი ვიწრო ქუჩებით, შუეებით, ფოლორცებით და ბანიანი სახლებით ტიპური შუასაუკუნოვანი, ფეოდალური ხანის აზიური ქალაქი იყო, ხოლო მისი ახალი ნაწილი — ფართო ქუჩებითა და არქიტექტურულად გაფორმებული ლამაზი სახლებით — ევროპული. ამ ძველსა და ახალ უბნებში მცხოვრები ხალხიც განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან: წეს-ჩვევით, ჩაცმულობით, სიტყვა-პასუხითა და ხელობა-პროფესიით. ქალაქის ძველ ნაწილში ცხოვრობდა: ხელოსანი, წვრილი ვაჭარი, თულუხჩი (წყლისმზიდავი), სარაჯი, მებაღური, მკალავი, სირაჯი, დაბალი, ოქრომჭედელი, ნალბანდი, ჩილინდარი და სხვა, ახალ ნაწილში კი. ძირითადად, არისტოკრატია, ე. წ. ინტელიგენცია, თბილისში ახლად შექმნილი მსხვილ მეწარმეთა და დიდ ვაჭართა ბურჟუაზიული კლასი.

თბილისი ამიერკავკასიის მხოლოდ კულტურულ-ეკონომიური ცენტრი როდი იყო, სტუმართმოყვარე, ეგზოტიკური ქალაქი თავისკენ ანდამატივით იზიდავდა, გულგაშლილი ზვდებოდა ბევრ მოსულ ვაჭარს, მოგზაურს თუ ლტოლვილს, რომელნიც ჩვენ ქალაქს შეუფარებია და თავისად მიუღია კიდევც.

თბილისში მოსულ და დამკვიდრებულ სხვა ერიშვილს კი თან მოჰქონდა თავისი ადათ-წესები, რომლებსაც აქ ადგილობრივი, ქართული, ქალაქური ყოფა ხვდებოდა. ხშირად ადგილობრივი ყოფა მოსულის წეს-ჩვევებიდან რომელიმე ელემენტს ითვისებდა და მას ქალაქურ ინტერპრეტაციას აძლევდა.

მთელი XIX საუკუნე გაგრძელდა თბილისის ეგზოტიკური სა-
ზის დაკარგვის, მისი გადასხვაფერების პროცესი. მაგრამ უფრო ინ-
ტენსიური ფორმა მან მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრიდან მი-
იღო, როცა ადგილობრივი შინამრეწველობა, ხელოსნური წარმოება
კაპიტალისტური წარმოების გავლენის ქვეშ მოექცა.

„ნატავ ჟევა როგორ ითმის ამ თბილის-ქალაქისაო?“



ცხეთას გამოსცდებოდი თუ არა, იგრძნობდი, რომ უახლოვდებოდი საქართველოს უძველეს დედაქალაქს, იმხანად კი საგუბერნიო ქალაქ თბილისს. გზადაგზა თანდათან მატულობდა ღუქნები და ხილით, შეშით, ფიჩხით, ნახშირითა თუ სხვა ათასგვარი რამით დატვირთული ურემი, ცხენი, ჯორი თუ ვი-რი. მათი სიმჭიდროვისაგან ზოგჯერ გზა ისე იხერხებოდა, ფეხით მოსიარულეთ გავლა უჭირდათ. შეძლებულნი კი, ქალი თუ კაცი, ამხედრებულნი, „საზეიმოდ“ შემოდისდნენ ქალაქში. ეს იყო სანახაობა, რომელიც თავისთავადობითა და თვითმყოფადობით მნახველზე წარუშლელ შთაბეჭდილებას ახდენდა... აღმართს დაღმართი სცვლიდა, დაღმართს ისევ აღმართი და, აჰა, მდინარე ვერეც. გადაივლიდით როსტომ მეფისდროინდელ, XVII საუკუნის ხიდს და შეუყვებოდით ქალაქში მისასვლელ ბოლო აღმართს. ამ აღმართსაც რომ გაათავებდით, თქვენს თვალწინ გადაიშლებოდა უზარმაზარი ტაფობი.

„მოსკოვის ზასტავით“ (დღევანდელი რუსთაველის სახელობის მოედანი) მგზავრი საქართველოს დედაქალაქში შედიოდა.

ქალაქის ახალი ნაწილის, გოლოვინის და სასახლის ქუჩების გავლის შემდეგ, თუ ბაზრის მოედნიდან ხელმარცხნივ ჩაუხვევდით, მოხვდებოდით ე. წ. შუა ბაზარში (დღეს ლესელიძის ქუჩა). ასე ერქვა მას იმიტომ, რომ ძველ თბილისს ორ ნაწილად, ზემო და ქვემო უბნად ყოფდა. ზემო იყო ბაზრის ხელმარცხნივ მდებარე უბანი ავლაბრის ხიდიდან მტკვრის აყოლებამდე ქალაქის გალავნამდე, ქვემო — ბაზრის ხელმარცხნივ მდებარე უბანი „მედიდნიდან“ კლდის უბნის ჩათვლით.

შეხვიდოდით ძველ თბილისში და ერთბაშად ევროპიდან აზიაში ამოყოფდით ლავს. აქაურ ვიწრო ქუჩებში ორი ურემი კი არა, ფეხით მოსიარულენიც გაჭირვებით თუ აუვლიდნენ ერთმანეთს გვერდს. მერე რანაირი ჩაცმულობის, სიტყვა-პასუხის, ენისა თუ სოციალური მდგომარეობის აღმანიან არ შეხედებოდით აქაურ შუკებსა და ფოლორცებში: ჩიხტიკობით თავდახურულ ქართველ მანდილოსანსა თუ ჩოხა-ახალუხში გამოწყობილ ქართველ ვაჟკაცს, კურტნიან რაჭველ მუშას, რომელსაც ღვინით სავსე ათვედროიანი რუმში ზურგზე „წამოუგორებია“ და ღვინის სარდაფისაკენ ანდა ბაზრისაკენ მიარბენინებს, ჩასუქებულ სომეხს, თავზე რომ „მოსკოვური კარტუზი“ ხურავს, შუბლზე ბეწვის ქუდჩამოფხატულ ლექს, ეჭვიანად რომ იმზირება, თეთრჩაღმიან მოლას, თეთრწვერა სპარსს, ფრჩხილები რომ ინით შეუღებავს და ფეხთ ჭრელი წინდები და ქოშები აცვია, ეტლის კოფოზე წამომჯდარ ღუხაბორსა თუ მალაკან მეეტლეს, სერთუკში გამოწყობილ რუს ჩინოვნიკს, პოლონელებს, გერმანელებს...

ძველი თბილისი — ეს განუმეორებელი კოლორიტისა და ზნეჩვეულებების მქონე ქალაქი — ამოუწურავი, დაუშრეტელი მუზა იყო ქართველი თუ არაქართველი ხელოვანისათვის. აქ იყო ქართველი კაცის სათაყვანო სიონისა და ანჩისხატის ეკლესიები, აბოს ქვაბული, მეტეხის ტაძარი... ქალაქს თავს დაჰყურებდა კალას ციხე თავისი დანგრეული კოშკებითა და ქონგურებით. ნარიყალას ციხის ფერღობს კი ტერასისებურად შეფენოდა ერთსართულიანი ბანიანი სახლები, სადაც ერთი სახლის ბანი მეორე სახლის ეზოს როლს ასრულებდა და პირიქით.

თბილისური ზაფხულის ცხელ დღეებში, როგორც კი მოსალამოვდებოდა და აგრილდებოდა, ამ ტერასებს „სასეირნოდ“ მოეფინებოდა ხოლმე ქალი და კაცი, მოხუცი თუ ბავშვი. ბანებზე გამოტანილ ტახტებზე და ფერად-ფერად ნოხებზე ღამით იძინებდნენ კიდევ. ასე რომ, ზოგჯერ ბანი ღია ვერანდის, საძინებელი ოთახის როლს ასრულებდა.

შუა ბაზარსაც ჩაივლით და მოხედვით თათრის მოედანზე, ე. წ. შაითან ბაზარზე (ეშმაკის ბაზარი). აქაც ყველაფერი ირევა... პირველ რიგში, რასაც უცხო თვალი დაინახავს, არის აურაცხელი თავი: ჩაღმიანი, ბეწვისქუდიანი, ყაბალახიანი და სულ მთლად უქუდო,

პირწმინდად მოპარსული. ამ ქუდიანი და უქუდო თავების დაუსრულებელ მოძრაობას თან ერთოდა განუწყვეტელი გუგუნის და ყაყანის. ბაზრის ხმაურს აასკეცებდა მტკვარი, რომელიც გახელებული ეხეთქებოდა ქარვასლის კედლებს, თითქოს არტახებიდან განთავისუფლებას ცდილობსო — ამ ადგილას მტკვარი ორივე ნაპირზე მდინარის ფსკერიდან ამოყვანილი ქარვასლის კედლებშუა მიედინებოდა.

ქართველი კაცის მრავალი ჭირ-ვარამის, წუხილისა და სიხარუ-



ქაშვეთის ეკლესია. წინ მოჩანს რუსული ეკლესია.

ლის მოზიარე მტკვარი, ქალაქს შემოსული, რაღაც საოცარ სევდიან ხმას გამოსცემდა; დიდ ზვირთს პატარა მოჰყვებოდა, იმას კიდევ უფრო პატარა, თანდათან უძლურდებოდა, მაგრამ ბოლოს, თითქოს თავისი უძლურებისა შერცხვაო, დაბოლმილი გულისჯავრს ავლაბრის ხილთან ძლიერ მორევში აქსოვდა. მეტეხის ციხის კბოდე ნაპირს

გაცილებული კი, იგრძნობდა რა თავისუფლებას, დადინჯებული მღორედ აგრძელებდა გზას.

ამაზე აქვს ნათქვამი ტიციან ტაბიძეს: „ისედაც მშვიდი უფრო დაცხრა ამაღამ მტკვარი, მხოლოდ მეტეხთან უფრო არი მაინც მშფოთვარე“.

იოსებ გრიშაშვილი რომ ახსენებს აშაშხანას: „აშაშხანისკენ, სადაც კლდის ქიმზე დგას ნარიყალა ჯავრით მზირალი“, ეს ადგილი მეიდანზე, დაბახანასთან იყო. სახელი უბანმა მიიღო იქ არსებული სამიკიტნოების — ღუქნების გამო.

თათრის მეიდანის — შაითან ბაზარი — მტკვრის მარცხენა ნაპირს ავლაბრისა და ვირის ხიდებით უკავშირდებოდა (ამ ძველი ხიდების ნაცვლად 1870 წელს აიგო რკინის ხიდები). გადაივლიდით ამ ხიდებს და აღმოჩნდებოდით მეტეხისა და რიყის უბნებში. იქვე იყო ავლაბარი, ხელმარჯნივ — ძაღლის უბანი, მირზაბადი, სამება, დირსიჭალა, ნავთლული... ხელმარცხნივ — ჩუღურეთი, კუკია, გერმანელთა კოლონია, დიდუბე... ავლაბრის ხიდთან, დარეჯან დედოფლის სასახლის „საჩინოს“ ახლოს იყო ქალაქელთა საყვარელი დროსსატარებელი ადგილი სირაჯხანა, ქარვასლები, რიყეზე კი იდგა იმდროინდელ კავკასიაში ცნობილი გერმანელი კოლონისტის ზელცმანის ტრაქტორი.

აგერ, ქარვასლასთან შორეული ინდოეთიდან ჩამოსული აქლემები გაჩერებულან და ქარვასლის კარიბჭის გაღების მოლოდინში ზანტად იცოხნებიან. აქვეა ძველი თბილისის განუყრელი ატრიბუტი — სახედარი, ხურჯინგადაკიდებული მორჩილად რომ ელოდება პატრონს და კუდით აბეზარ ბუზებს იგერიებს.

სოღანლულიდან თათრის ბიჭი მოდვენის ვირებს
და მემწვანილე ერეკება ცარიელ დროგებს...

ტ. ტაბიძე

მოდით, ჯერ თბილისის ქარვასლებში შევიხედოთ.

თბილისის ქარვასლები



თბილისის მოხერხებული, ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობა დასავლეთ ევროპის სავაჭრო კაპიტალს საშუალებას აძლევდა, სააღმშენებლო ურთიერთობა გაეხსნა აღმოსავლეთის ქვეყნებთან. თბილისში შეუწყვეტელ ნაკადად მოდიოდა საქონელი თურქეთიდან, სპარსეთიდან, ინდოეთიდან, რუსეთიდან და ევროპის სხვადასხვა ქვეყნიდან, აქ, თბილისის ქარვასლებში ინახებოდა და მერე ნაწილდებოდა მთელ ამიერკავკასიაში.

1872 წლამდე, ვიდრე თბილისსა და ფოთს შორის სარკინიგზო მიმოსვლა გაიხსნებოდა, მთელი ეს საქონელი გადაჰქონდათ აქლემით, ცხენით, ჯორით, სახედრით, ტივით, ნავით და ბორჩით მდინარე მტკვარზე და მდინარე რიონზე. ისინიც ეზიდებოდნენ და ეზიდებოდნენ ნაირნაირ საქონელს თბილისის ქარვასლებისაკენ.

ქარვასლა უძველესი დროიდან არსებობდა ყველა აღმოსავლურ ქვეყანაში, მათ შორის თბილისშიც. იგი ფეოდალური საქართველოს ერთ-ერთი აუცილებელი ნაგებობა იყო. ძველი ქართული სიტყვა ფუნდუკი, რომელიც სასტუმრო სახლის აღმნიშვნელ ტერმინად იხმარებოდა, XVIII საუკუნეში საბოლოოდ განდევნა ტერმინმა „ქარვასლა“. იგი ჩამოსული ვაჭრის როგორც ღამის გასათევი ბინა, ისე ქარავნის გასაჩერებელი ადგილიც იყო. ვაჭარს აქვე შეეძლო დაეღაგებინა თავისი საქონელი, ე. ი. ქარვასლა სასტუმრო-საწყობი იყო. ამიტომაც შენდებოდა ქარვასლები ორ, სამ და ოთხსართულიანი. აქ იყო საცხოვრებელი ოთახები, სავაჭრო დუქნები, საქონლის სარდაფები, საჩინბოები და ფართო ეზო პირუტყვის გასაჩერებლად.

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში თბილისში იდგა 13 დიდი ქარვასლა, რომლებშიც ასიათასი მანეთის ღირებულების საქონელი იყო მოთავსებული.

ვნახოთ, რომლებია ეს ქარვასლები:

ა რ წ რ უ ნ ი ს ქარვასლა (აშენდა 1818 წელს) მდებარეობდა ე. წ. იარაღის რიგში, სიონის ტაძრის ახლოს. ქარვასლა სამსართულიანი იყო, ეზოში აუზით. მესამე სართულზე 33 ოთახი იყო ჩამოსულთათვის, აქედან — ორი კანტორისათვის. მეორე სართულზე იყო 25 დუქანი, სადაც თავსდებოდა სხვადასხვა საქონელი: აბრეშუმის, შალი და აზიური თუ ევროპული ნაწარმი; პირველ სართულზე, სარდაფებში, იყო ერთი მთავარი და 24 პატარა საწყობი, აქვე იყო ორი სამკერვალო სახელოსნო, სადაც იკერებოდა აზიური ტანსაცმელი და ფეხსაცმელი. არწრუნის ქარვასლაში ვაჭრობა წარმოებდა ბითუმად.

არწრუნის ქარვასლის მოპირდაპირე მხარეს იდგა ქ ა რ თ ვ ე ლ ი ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ე ბ ი ს ქარვასლა, რომელიც აშენებული იყო XVIII საუკუნეში. მას ჰქონდა 62 საცხოვრებელი ოთახი ჩამოსულთათვის და 30 საგაჭრო დუქანი. 15 ოთახი ეკავა სხვადასხვა სახელოსნოს. ჭოშში იყო შადრევანიც. ქარვასლაში ინახებოდა შაქარი. ძირითადად კი აქ მოთავსებული იყო აზიური, ნაწილობრივ, ევროპული საქონელი.

ბნელ რიგში იდგა ბ ე ბ უ თ ო ვ ი ს ქარვასლა. ქარვასლაში 18 ოთახი ჩამოსულთათვის იყო განკუთვნილი, 12 საწყობისათვის, ერთი მაღაზიისთვის და 11 დუქნისთვის. აქ ძირითადად აზიიდან და რუსეთიდან შემოტანილი ბამბისა და აბრეშუმის ნაწარმი ინახებოდა.

ბნელი რიგის ახლოს იდგა ხ ე რ ო დ ი ნ ო ვ ე ბ ი ს ქარვასლა, აშენებული 1840 წელს. აქ იყო 29 ოთახი ჩამოსულთათვის, 2 საწყობი და 8 დუქანი. აქ ინახებოდა და იყიდებოდა შაქარი, სხვადასხვა სახის სასმელი, ბამბისა და აბრეშუმის ნაწარმი.

ხეროდინოვების ქარვასლასთან ახლოს იდგა თავად კორხმაზ მ ე ლ ი ქ ო ვ ი ს ქარვასლა, აშენებული 1828 წელს. მას ჰქონდა 12 ოთახი ჩამოსულთათვის, ერთი საწყობი, 2 ღვინის სარდაფი, 5 დუქანი და 3 სხვადასხვა სახელოსნო. ეზო შენობას პატარა და ვიწრო ჰქონდა. ამ ქარვასლაში აღებშიცემობა ნაკლებად წარმოებდა, უფრო ღამის სათევად ჩერდებოდნენ ნაკლებად შეძლებული ვაჭრები და მრეწველები.

მტკვრის ორივე მხარეს, ავლაბრის ძველ ხიდთან, იდგა ორი ქარვასლა, მშვენიერი მყარი საძირკველით, რომელიც მდინარის ფსკერიდან იყო ამოყვანილი. მარჯვენა ნაპირზე მდებარე ქარვასლა შ ა დ ი ნ ო ვ ს აუშენებია 1841 წელს. აქ იყო 27 ოთახი ჩამოსულთათვის, 2 საწყობი და 11 ღუქანი.

მდინარის მარცხენა ნაპირზე იდგა ი ა კ ო ბ ზ უ ბ ა ლ ა შ ვ ი ლ ი ს და ფარსევა ტერ-მოსესიანის ქარვასლა, აუშენებიათ 1845 წელს. აქ იყო 31 ოთახი ჩამოსულთათვის, ერთი ღვინის სარდაფი და 10 ღუქანი.

ქარვასლებში გაჩერებული ვაჭრები თავისი საქონლით აქვე ვაჭრობდნენ.

რიყეზე იდგა ს ა რ ქ ი ს ო ვ ი ს ქარვასლა. აუშენებია 1820 წელს. აქ 30 ოთახი ჩამოსულთათვის იყო განკუთვნილი, ერთი საწყობისთვის. ღუქანი კი 73 იყო. აქ ძირითადად აზიური ნაწარმი ინახებოდა. ქარვასლას ჰქონდა ფართო ეზო, სადაც დგებოდა ჩამოსულ ვაჭართა „ტრანსპორტი“: ცხენი, აქლემი, ჯორი და სხვ.

ქარვასლას გაყოლებით ერთ რიგში ვაჭრობდნენ ჩამოსული სპარსელები; იყიდებოდა ჩოხა-ახალუხი, ნაბადი და სხვა აზიური ტანისამოსი; აგრეთვე, ნედლი აბრეშუმი, რომელიც ნუხიდან და ყარაბახიდან ჩამოჰქონდათ.

შუაბაზართან იყო ს ა რ ა ჯ ი შ ვ ი ლ ი ს ქარვასლა, აუშენებია 1828 წელს. ჰქონდა 5 ღუქანი და 9 საწყობი. აგრეთვე, 18 ოთახი ჩამოსულთათვის. იქვე იყო საათების ერთი შემკეთებელი სახელოსნო. ქარვასლის ღუქნებსა და საწყობებს სარაჯიშვილი ქირით გასცემდა ზოლმე.

აბანოს ხიდთან იდგა შ ი ო ე ვ ი ს ქარვასლა, აუშენებია 1838 წელს. ისიც ისევე, როგორც სარაჯიშვილის ქარვასლა, ქირით გაიცემოდა. აქ იყო 14 ოთახი ჩამოსულთათვის, 7 ღუქანი, 2 საყავე და ერთი სამკერვალო სახელოსნო, სადაც აზიური ტანსაცმელი იკერებოდა.

თათრის მეიდნის ახლოს იდგა მ ი რ ი მ ა ნ ო ვ ი ს პატარა ქარვასლა, აუშენებია 1838 წელს. მის ერთ გაქირავებულ ოთახში ხელსაქმეობდა თექის გამომყვანი ხელოსანი.

ვანქის ეკლესიასთან ახლოს იდგა ამავე ეკლესიის ქარვასლა, აშენებული 1820 წ. მისი 24 ღუქანი ქირავდებოდა ხელოსნებზე.

ეს ორი ქარვასლა ატარებდა არა იმდენად სავაჭრო-საწყობის სახეს, რამდენადაც სასტუმრო-ბარაკისას.

1846 წ. ქალაქის ხელისუფლებამ, რომლის მთავარი მიზანი იყო თეატრის აშენება, ვაჰარ თამამშევს ბაზრის მოედანზე (ლენინის მოედ.) გამოუყო ნაკვეთი (1000 კვ. მ.) ქარვასლის ასაშენებლად, სადაც უნდა მოთავსებულიყო თეატრიც.

პირველ სართულზე მოთავსებული იყო 6 საცხოვრებელი ოთახი, 29 ღუქანი და 11 ბნელი სარდაფი;

მეორე სართულზე: 29 ღუქანი, 16 ბნელი სარდაფი-საწყობი და ფულის გადასახურდავებელი ორი ღუქანი;

მესამე სართულზე: 19 მაღაზია, 80 შესანახი კარადა. ფულის გადასახურდავებელი ოთხი ღუქანი;

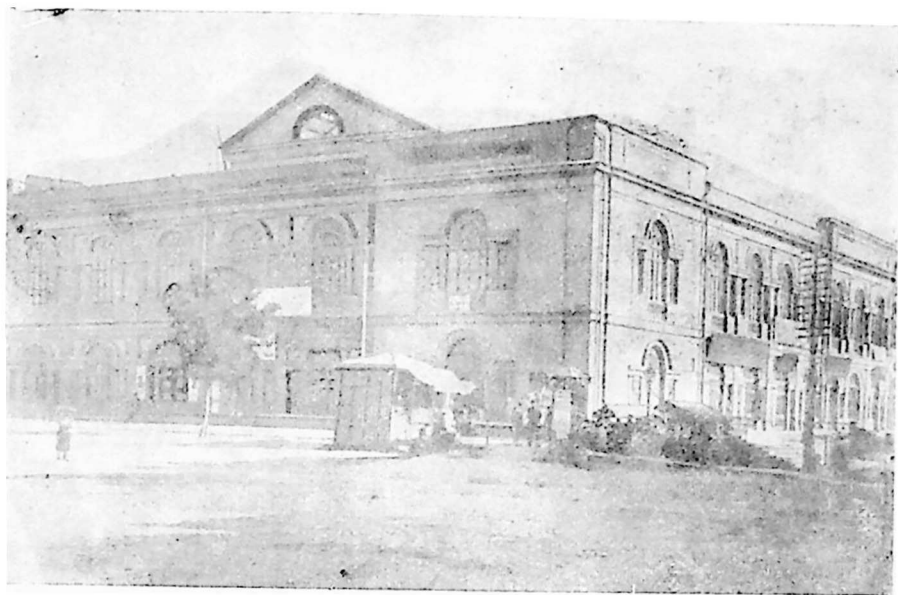
მეოთხე სართულზე 21 მაღაზია ანტრესოლებით.

მეორე-მესამე სართული ეკავა თეატრს, რომლის მოწყობა დამთავრდა 1851 წლის 12 აპრილს.

თამამშევს ქარვასლაში მოთავსებულ თეატრთან დაკავშირებით გვინდა გავიხსენოთ ერთი ამბავი. როცა კავკასიის მეფისნაცვალმა მიხეილ ვორონცოვმა თბილისში თეატრის გახსნა გადაწყვიტა, მან ამ საქმისათვის თბილისელი ბაზაზები (მეფართლეები) შეარჩია — მდიდარი ქალაქელი ვაჭრების ხარჯზე უნდოდა თეატრისათვის შენობის აგება. გეგმის მიხედვით, შენობა ორსართულიანი უნდა ყოფილიყო. პირველ სართულზე მეფართლეებს — ბაზაზებს ექნებოდათ სავაჭრო ღუქნები, მეორე სართული კი თეატრს დაეთმობოდა. მაგრამ თბილისელმა ბაზაზებმა მიხეილ ვორონცოვს უარი შემოუთვალეს: „ზედმეტი ფული არ გავაჩნია, რაცა გვაქვს, ისიც ალებ-მიცემობასა და საქონელში გვაქვს დაბანდებული, თანაც ძველი თბილისიდან ზევით ამოსვლა ჩვენი საქმე არ არის, აქ შეჩვეული მუშტრები გვყავს და გაკოტრებისა გვეშინიაო“.

ბოლოს თეატრის აგების საქმე ითავა ვაჰარმა გაბრიელ თამამშევმა, რომელმაც ქარვასლისათვის ავანანთ ხევზე (დღევანდელი ლენინის სახ. მოედანი) ქართველი თავადიშვილის ესტატე ციციშვილისაგან შეიძინა მიწის ნაკვეთი „ორ ღოშათ და ორი კაცის საკაბეთ“. („საქართველო“, 1915 წ. № 81). ავანანთ ხევი საკმაოდ ღრმა იყო. იგი გადახურეს და ქარვასლისათვის ააგეს შენობა, რომლის მეორე-მესამე სართულებზე მოთავსდა თეატრი.

1874 წლის 11 ოქტომბერს თეატრი დაიწვა ქარვასლაში გაჩენილი ხანძრის დროს. გრიგოლ ორბელიანი გულისტკივილით წერდა:



თამაშშევის ქარვასლა

„დაიწვა თამაშშევის ქარვასლა და მასთან ჩვენი თეატრი... მხოლოდ იმ ღამეს შევითვქვით, რომ თბილისში არ ყოფილა პაქარნი კამანდა. შეგროვდა მრავალი ხალხი და მწუხარებით შეჰყურებდა, როგორცა აღიოდა ალი ვარსკვლავებამდის...“

თბილისის ქარვასლებში საქონელი ჩამოჰქონდათ ევროპიდან — რედუტ-კალეს გამოვლით ლონდონიდან, ჰამბურგიდან, კონსტანტინოპოლიდან; აზიიდან — ნახიჭევნის გზით — თავრიზიდან, არღებილიდან, რეშტადან და სხვ; რუსეთიდან — კავკასიის ქედის გაღმოვლით — საქართველოს სამხედრო გზით, დარიალის ზეობით. მეორე გზა რუსეთისაკენ იყო თბილისიდან შემახაზე, ბაქოს გავლით, იქიდან კი — კასპიის ზღვით მდ. ვოლგაზე.

თუ რა მნიშვნელოვანი ადგილი ეჭირა თბილისს, როგორც ამი-

ერკავკასიის სავაჭრო პუნქტს, ჩანს შემდეგი სტატისტიკური მონაცემებიდანაც: მაგ. 1850 წელს ამიერკავკასიაში შემოტანილ იქნა 3. 741. 211 მან. და 29 კაპ. ღირებულების საქონელი. აქედან თბილისის ქარვასლებში მოთავსდა 1. 188. 000 მან. ღირებულების საქონელი, თითქმის მესამედი. სხვადასხვა მხარეში გაიზიდა 525.000 მან. ღირებულების საქონელი, დანარჩენი კი მოხმარებული იქნა ადგილობრივ.

ქარვასლაში გაჩერებული ვაჭარი იხდიდა ბაეს—თავისი საქონლის ფასის $1/4$ -ს.

აღნიშნული ბაეის აკრეფა 1850 წ. 20 მაისამდე ხდებოდა თბილისის საქალაქო მმართველობის მიერ, რომელსაც ამ სახით წლიურად შემოსდიოდა, საშუალოდ, 3.300 მან. 1850 წლის 20 მაისს ეს სტატია ქალაქის მმართველობისაგან შეისყიდა კერძო პირმა 6.000 მანეთად (ვერცხლი) წელიწადში. ამის შემდეგ ბაეის გადახდა ეკისრებოდათ არა მარტო იმ ვაჭრებს, რომლებიც ქარვასლაში ჩერდებოდნენ, არამედ იმათაც, კერძოდ რომ ქირაობდნენ ბინას და სხვადასხვა ადგილას ინახავდნენ თავიანთ საქონელს.

ქარვასლაში საქონლის შესყიდვის შემთხვევაში შემსყიდველს ქარვასლის პატრონის სასარგებლოდ ყოველ ათ მანეთზე უნდა გადაეხადა 20 კაპიკი ვერცხლით, რასაც ავ ა ი ა ეწოდებოდა. ავიაის არ ახდევინებდნენ იმ შემთხვევაში. თუ საქონელი შეისყიდებოდა სახელმწიფო დაწესებულების მიერ.

ადგილობრივი ვაჭრები, რომლებსაც ქირით ეჭირათ ქარვასლის შენობა, პატრონს უხდიდნენ წინასწარ შეთანხმებულ თანხას და ავიათი აღარ იბეგრებოდნენ.

ქარვასლა აღმოსავლეთში განცალკევებული სამყარო იყო თავისი წეს-ჩვევებით. გარდა სავაჭრო ოპერაციებისა, აქ ეწყობოდა მთელი რიგი სავაჭრო „მახინაციები“ — ოპერაციები ადგილობრივ და უცხოელ ვაჭრებს შორის (საქონელზე ფასების აწევ-დაწევა, ანდა გაფუჭება-დაცემა და სხვ.).

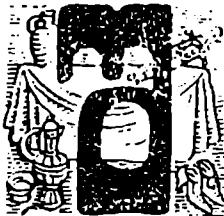
თბილისის ქარვასლებიც აღმოსავლურ სახეს ატარებდნენ, მაგრამ ჰქონდათ თავიანთი თავისებურებანიც, რომელიც უცხო იყო სხვა აღმოსავლური ქარვასლისათვის. აქ ნახავდით მწერლებს, რომლებიც მოთხოვნებს წერდნენ სხვადასხვა სავაჭრო გარიგებებზე, ადგენდნენ

თბილისში ჩამოსულ უცხო ვაჭართა კომერციული ხასიათის საქმეებს და სხვა.

ზემოთ ჩამოთვლილი ქარვასლების უმეტესობა ქალაქის ძველ ნაწილში იდგა.

1935 წელს ლენინის მოედნის გაფართოებისას აღებულ იქნა თამამშევის ქარვასლა, მტკვრის სანაპიროების, ახალი ხიდებისა და მაგისტრალების მშენებლობას „შეეწირა“ ზოგი სხვა ქარვასლაც. რაც დანგრევას გადაურჩა, სხვადასხვა სავაჭრო დაწესებულებად გადაკეთდა.

თბილისელი ამქრები



უა საუკუნეების მახლობელ აღმოსავლეთის დიდი ქალაქების. მათ შორის, თბილისის ცხოვრებაში, მწვენილოვანი ადგილი ეკავა წვრილ ვაჭართა და ხელოსანთა კორპორაციებს. რომლებშიც გაერთიანებულნი იყვნენ ერთნაირი ხელობისა და პროფესიის ხელოსნები და ვაჭრები. ხელოსანთა და ვაჭართა ამ გაერთიანებას თავდაპირველად არაბულ ენაზე „ანსაფი“ ეწოდებოდა, შემდეგ იგი შეცვალა სპარსულმა ტერმინმა — „ჰამქარ“, რაც თანამოსაქმეობას ნიშნავს.

თბილისში ამქართა საზოგადოება შუა საუკუნეებში ჩამოყალიბდა. ამქარს ჰყავდა მოთავე — უსტაბაში, რომელსაც ხელოსნები არჩევდნენ თავიანთი რიგებიდან. უსტაბაშის არჩევნები ეწყობოდა დანიშნულ დღეს ეკლესიის ეზოში, ანდა ქალაქგარეთ. მას ორი მოადგილე — ასხალი და მდივანი — ილითბაში ეძლეოდა. არჩევნების შემდეგ იწერებოდა ე. წ. წესდება, სადაც ჩამოთვლილი იყო უსტაბაშის უფლებები. მის უფლებებში შედიოდა ოსტატთა ინტერესებისა და სამუშაო წესების დაცვა და სხვა. არჩევნები მთავრდებოდა მილოცვით. ნიშნად მორჩილებისა, ოსტატების უსტაბაშს ხელზე კოცნიდნენ. მთელი ეს ცერემონიალი მთავრდებოდა „დინჯი და მადლიანი“ პურ-მარილით.

ამქრის წევრებს ნება ჰქონდათ, ერთი ამქრიდან მეორეში გადასულიყვნენ. მაგალითად, მეწალე გამხდარიყო მეღაბაღე-მეტყავე და პირიქით.

ამქრის ცხოვრებაში დიდი ადგილი ეკავა შეგირდების აღზრდას. შეგირდის მშობელს შვილი უსტაბაშთან მიჰყავდა, რომელიც ბავშვს რომელიმე ოსტატს მიაბარებდა. ოსტატი განსაზღვრული დროის განმავლობაში თავისთან ამყოფებდა ბავშვს. თუ შეგირდი ხელობას ვერ

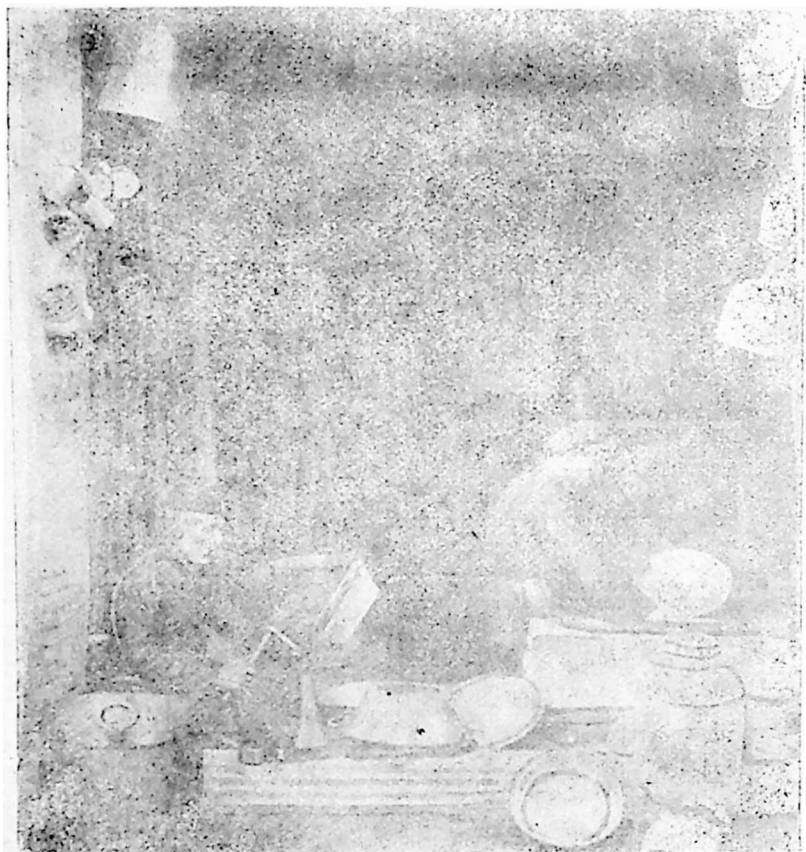
აითვისებდა, ოსტატი უსტაბაშს მოახსენებდა, ის კი ბავშვს მშობლებს დაუბრუნებდა. თუ ბავშვი ხელობას შეისწავლიდა, მოეწყობოდა შეგირდის გამოცდა ოსტატის „წოდებას“ მისაღებად. გამოცდა ეწყო-



შეწოლე

ბოდა მინდორში, ქალაქგარეთ, ანდა ბინაზე. არსებობდა გამომცდელთა ჯდომის წესი — ჯერ მოწვეული მღვდელი დაჯდებოდა, შემდეგ კი უსტაბაში და ოსტატები დამსახურების მიხედვით. გამოცდის შემ-

დღე მღვდელი ლოცავდა შეგირდს. ახალბედა ოსტატს წელზე ფო-
ჩებიან სარტყელს შემოარტყამდნენ, რომელიც სამი დღის განმავლო-
ბაში უნდა ეტარებინა, რათა ყველას ეჩილა მისი ოსტატად გახლო-
მა. დალოცვა მთავრდებოდა იმით, რომ უსტაბაში შეგირდს სახეში



შკალავი

სამჯერ შემოარტყამდა სილას — ეს იყო „ატესტატის“ მიცემა, „მო-
ნათულა“. შემდეგ თანასწორობის ნიშნად ერთმანეთს გადაჰკოცნიდ-
ნენ. იმართებოდა დიდი ქეიფი. პირველი საღლეგრძელო ახალბედა
ოსტატისა იყო, შემდეგი უსტაბაშისა, ამჟრისა და ა. შ.

ჩხუბის ანდა ურჩობისათვის უსტაბაში ოსტატს სჯიდა — ჯარი-
მას ახდევინებდა, რასაც თარჯიმალა ეწოდებოდა; უსტაბაში ილით-
ბაშის — მდივნის ხელით ვაშლს უგზავნიდა სხვა უსტაბაშებს, რაც
იმას ნიშნავდა, რომ დასჯილი ოსტატისათვის საქონელი არ მიეცათ.
სასჯელის მოხდისას ქალაქის უსტაბაშებს ეგზავნებოდა ვაშლი, ანდა
თაიგული, თუ ამის საშუალებას წლის დრო იძლეოდა.

ამქრის წევრები ეხმარებოდნენ ოსტატის ქვრივს ფულითა და
სურსათ-სანოვავით. ერთი ოსტატი სხვა ოსტატის საქმეს ხელს არ
მოჰკიდებდა. ახალ წელს ამქრის ყველა წევრი უსტაბაშს ულოცავდა
დღესასწაულს. მილოცვისას ვაშლში ხურდა ფულს არკობდნენ, უს-
ტაბაში კი მისულთ ტკბილეულით უმასპინძლდებოდა.

წელიწადში ერთხელ ამქარი ყიდულობდა ცხვარს და ამქრის



შეკულა

ქვრივ-ობლებისათვის ხარშავდა შილაფლავს. ამქრები მონაწილეობას
იღებდნენ სხვადასხვა საერო თუ საეკლესიო დღესასწაულებში. სა-
ზეიმო ცერემონიალის დროს ამქარს წინ მედუდუკეები მიუძღოდნენ,

შემდეგ მედროშენი და ა. შ. 1893 წელს ადგილობრივმა ხელისუფლებამ ამქართა ეს საზეიმო სვლები აკრძალა. ამიერიდან თბილისის ამქარს საგანგებო ნებართვისა და განკარგულების გარეშე თავისი დროშით ქუჩაში გამოსვლა და სხვადასხვა საზეიმო ცერემონიალში მონაწილეობის მიღება ეკრძალებოდა.

ყოველ ამქარს თავის დროშაზე გამოსახული ჰყავდა ხელობის დამცველი წმინდანი. მაგალითად, ხარაზების ამქარის დროშაზე გამოსახული იყო წმინდა ელია, ვინაიდან, გადმოცემით, თვით ელიაც ხარაზი ყოფილა; ღურგლების ამქარის დროშაზე — ქრისტე, როგორც ღურგლის შვილი.

ამქართა დროშაზე აღნიშნულ გამოსახულებას ფირი ეწოდებოდა. ფირი სპარსული სიტყვაა და ნიშნავს მოთავეს, უფროსს.

ზაფხულობით, ყოველ კვირა ღღეს, ამქარი სასეირნოდ გადიოდა ქალაქგარეთ, ვერის ბაღებში. ამ სეირნობაში ხელოსანთა მხოლოდ ერთი ღარგის ამქარი იღებდა მონაწილეობას. ამქარს წინ მიუძღოდა უსტაბაში; თან ახლდათ დამკვრელები: მელდუღუკეები, ანდა მეზურნეები. ისინი დაკვრა-დაკვრით შემოივლიდნენ ძველი თბილისის ქუჩებს, გზადაგზა შეიერთებდნენ ამქარის სხვა წევრებსაც და შემდეგ გავიდოდნენ ქალაქგარეთ, ვერის უბნის რომელიმე ბაღში, ანდა თვით მდინარე ვერეს ნაპირზე ჩამოსხდებოდნენ, პურმარილს გაშლიდნენ და ღვინობდნენ. ივიწყებდნენ ყოველდღიურ ჭირვარამსა და მთელი კვირის ნაჯაფ სხეულს ასვენებდნენ.

ამქრობასთან დაკავშირებით გვინდა აქვე ვახსენოთ თბილისელი მენახშირეების საქმიანობაც, ვინაიდან ისინიც ამხანაგობაში, ამქარში იყვნენ გაერთიანებულნი; ერთად წვაგდნენ ნახშირს და მოგებულ ფულსაც თანაბრად იყოფდნენ, ზოლო ტყის მეპატრონეს გამოსაწვავი ორმოდან კვირაში ერთი გოდორი ნახშირის საფასურს უხდიდნენ.

XIX საუკუნის თბილისში მენახშირეები ძირითადად დასავლეთ საქართველოდან წამოსული ღარიბი გლეხები იყვნენ, რომლებიც ტყის მეპატრონესთან ღებოდნენ სამსახურში.

თბილისის მახლობლად მდებარე სოფლებში, საგანგებოდ გამართულ ორმოებში იწვოდა ზის ნახშირი. საყურადღებოა, რომ სოფელ წყნეთთან, ვერისხევის მარცხენა მხარეზე, არის ადგილი, რომელსაც ღღესაც ნახშირგორა ეწოდება. ალბათ ქალაქი ამ ადგილას გამომწვარი ნახშირითაც მარაგდებოდა.

ამრიგად, თბილისის გარშემო არსებული ტყეები, რაც კი მტრის გაუთავებელ შემოსევებს გადაურჩა, იჩეხებოდა და ნადგურდებოდა სარეწაო ნახშირის გამო—ძველი თბილისისათვის ზომ სათბობისა და გათბობის ერთ-ერთი საშუალება სწორედ ხის ნახშირი იყო. ქალაქელები ყოველდღე რამდენიმე ათეულ ფუთ ნახშირს ხარჯავდნენ. ქალაქში ოჯახს ვერ ნახავდი, მაყალი და ქურსი რომ არ ჰქონოდა. მაყალი თუ მწვადისა და ქაბაბის შესაწვავად იხმარებოდა, ქურსი იყო ერთგვარი „გადასატანი“. ღუმელი, რომელშიც გაღვივებული ნახშირი იყრებოდა. მაყალი ქურსისაგან ფორმითაც განსხვავდებოდა. იგი მაღალ ოთხ ფეხზე შემდგარი მოგრძო სწორკუთხა (ოთხკუთხა) ფორმისა იყო, ქურსი კი დაბალი, ოთხ ან ექვს ფეხზე შემდგარი, ექვსკუთხა, ან რვაკუთხა, მოხარატებული, აუზრული გვერდებით. ქურსი, ძირითადად, ხელოსნებსა და ვაჭრებს ჰქონდათ ღუქნებში. ზამთარში ფეხებქვეშ იდგამდნენ და თბებოდნენ.

ძველ თბილისში ნახშირის გასაყიდი ადგილი თათრის მეიდასი და ბაზრის მოედანი (ერევნისა) იყო.

საოცარი სანახავი იყო ნახშირით, ფიჩხით, თივით დატვირთული, 15-20 სახედრისაგან შემდგარი ქარაჯანი. დაღმართზე, სიმძიმისაგან აყირავებულნი, კუდამოძუებულნი, ისე მოდიოდნენ, გეგონებოდათ, დაგორებისა ეშინიათ და მუხრუჭად კუდი გამოუყენებიათ...

„ქალაქის აბანოები გადალი ხემათისაო...“



ეიდაბადის ჩრდილოეთით, წავკისის წყლის მარჯვენა ნაპირზე მდებარე ერთ პატარა ლოკალურ ადგილს აბანოების უბანი ერქვა და მას ახლაც ასე ეძახის თბილისის ძველი მოსახლეობა. ქალაქის სახელის — ტფილისის წარმოშობის ლეგენდაც ხომ ამ ცხელ წყაროებთანაა დაკავშირებული.

ძველად თბილისში ჩამოსული მტერი თუ მოყვარე პირველად საქვეყნოდ განთქმულ თბილისურ გოგირდოვან აბანოებს მიაშურებდა ხოლმე. თბილისური აბანოების საქებრად სიტყვა არ დაუშურებია ჩვენში მყოფ არც ერთ მოგზაურს.

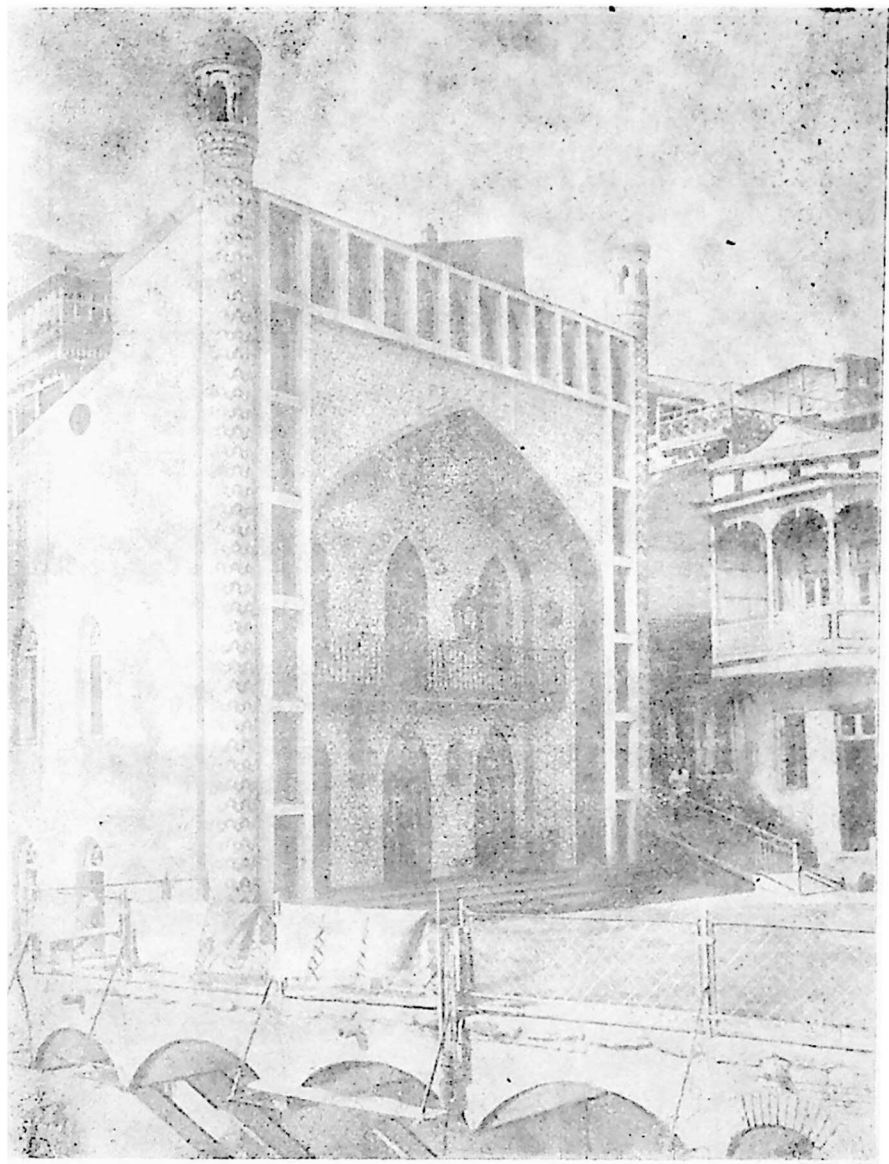
შვილი აბანო. მერე როგორი?
თვით ურიების სამყოფელია!
ყოველი კუთხე, როგორც სამოთხის
რვა საფეხური, სხივთა მფენია.

სდის ცხელი წყალი, სასწაულებრივ
აღმოხეთქილი მიწის გულიდან...

აქებს თბილისურ აბანოებს XVIII საუკუნის გამოჩენილი აზერბაიჯანელი პოეტი, ყარაბაღის სახანოს პირველი ვეზირი ვაგიფი ლექსში „თბილისი.“

XIX საუკუნეში, მას შემდეგ, რაც საქართველო რუსეთის გუბერნიად იქცა, რუსეთიდან ირანში თუ თურქეთში დიპლომატიური მისიით წარგზავნილნი გზად თბილისში ჩერდებოდნენ. თბილისი ხშირად მასპინძლობდა როგორც რუს, ისე რუსეთისაკენ მიმავალ მახლობელი აღმოსავლეთის სახელმწიფოთა ელჩებს.

თბილისის აბანოების მშვენიერი აღწერა დავიტიოვეს 1811—



ორბელიანების აბანო

1812 წლებში ირანს წარგზავნილმა რუსეთის დიპლომატმა ვილჰელმ ფონ-ფრეიგანგმა და მისმა მეუღლემ ფრედერიკა ფონ-ფრეიგანგმა (დაბადებით კუდრიავესკაია).

აი, რას წერენ ისინი: „ტფილისის აბანოები საუცხოვოა. ცხელი წყალი გადმოსჩქეფს კლდიდან თვით აუზებში... ქალაქ გარეთ (ნავულისხმევია სეიდაბადის უბანი, სადაც აბანოების უმრავლესობა იყო, თ. ბ.) ათ აბანომდეა და ისინი შეადგენენ ერთგვარ გარეუბანს. წყალი მაღალი და დაბალი ტემპერატურისაა...

აბანოები მოწყობილია გამოქვაბულებში. პირველად შედიხარ თაღებიან ბნელ დარბაზში, რომელსაც რამდენიმე ლამპიონი მკრთალი შუქით ანათებს. იქ დგას ორი ტახტი, სალიჩებგადაფარებული. ტახტზე სურვილისამებრ გაშლიან ქვეშაგებს, რომელზედაც ისვენებ რამდენიმე ხნით, რომ მოემზადო საბანაოდ. ორი-სამი თაღებიანი დარბაზის გავლის შემდეგ შედიხარ აბანოში და ეშვები აუზში, რომელიც დაუყოვნებლივ ივსება წყლით ონკანის საშუალებით. აუზი ყველაზე უფრო ცხელი წყლით უკანასკნელ თაღებიან შენობაშია. აუზი, ისევე, როგორც კიბე, რომლის საშუალებითაც ამ აუზში ჩადიხარ, ამოკვეთილია კლდეში...

ქართველები, განსაკუთრებით კი დიდებული ქართველი ქალები კვირაში ერთხელ მთელ დღეს და ზშირად საღამოსაც აბანოში ატარებენ. პირველ თაღებიან შენობაში ისინი ნებივრად წამოწვებიან ტახტზე და თმას და ფრჩხილებს იღებავენ. მოხუც ქართველ ქალებსაც თმის მუდმივი შეღებვის გამო ნაწნავები გიშერივით შავი აქვთ. იქ ისინი ისვამენ პირისახეზე ფერუმარილს, ცდილობენ, შეღებონ და შეაერთონ წარბების ისრები და სხვა. უამისოდ აქ სილამაზე წარმოუდგენელია. ეს დიდი დღეა მათთვის, დღე ტკივილისა და სიხარულისა.“

ძველი თბილისის აბანოები ეკუთვნოდათ კერძო პირებს — ერეკლე მეფეს, თბილელს, ორბელიანებს, სუმბათაშვილებს, მელიქიშვილებს და სხვ. აქედან გამომდინარე, თითოეულ აბანოს თავისი მფლობელის სახელი ერქვა.

თბილისის აბანოებს ჩვენში ჩამოსული დიდი რუსი პოეტი ალექსანდრე პუშკინიც მოუხიბლავს.

ბანაობა ზშირად მთავრდებოდა წახემსებით „აზიურად“. იქვე, აუზთან, იშლებოდა პურ-მარილი. მეზობელი დუქნიდან მოდიოდა

ცხელ-ცხელი ლულა-ქაბაბი, მწვადი, ლავაში და კარგი კახური ღვინო. ცხელი აბაზანისა და მექისის ლაზათიანი დაზელვის შემდეგ ასეთი სახელდახელო წახემსება უდიდეს სიამოვნებას ჰგვრიდა ადამიანს. ზოგჯერ ოჯახში, ანდა ბაღში დაწყებული ქეიფი აბანოში მთავრდებოდა.

გარდა ამისა, თბილისის აბანო ასრულებდა საკრებულოს თუ კლუბის როლს.

აბანოებში განსაკუთრებით ქალები ერთობოდნენ. ქალთათვის აბანოში წასასვლელი დღე სამშაბათი იყო. ამიტომაც თბილისის



მექისე

ერთ-ერთ აბანოს, სიონისას, „სამშაბათისა“ ეწოდა. აბანოში ქალები მთელ დღეს ატარებდნენ. აქ არჩევდნენ და სინჯავდნენ სარძლოებს. ქორწილის წინა დღესაც პატარძალი თავისი ახლობელი მეგობარ-გოგონებისა და ნათესავი ქალების თანხლებით აქ, აბანოში მოდიო-

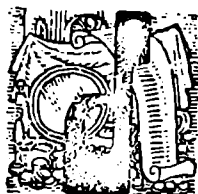
და და პატარძლის პატივსაცემად მოწვეული მოცეკვავე ქალები — მოთარაბები — მას ცეკვით ართობდნენ.

ქალები აბანოში ყველაზე ძვირფას ტანსაცმელს ატარებდნენ. თან მიჰქონდათ ბოლჩაში გამოხვეული სარეცხი. აქვე გაიგონებდით ქალაქის ყოველდღიურ ამბავს — მართალსა თუ ჭორს. აბანოში ჩნდებოდა ქართველ ქალთა კოსმეტიკური ნიჭი.

თბილისის აბანოები საქვეყნოდ იყო განთქმული. ქართველი ხალხი აქებდა და ადიდებდა მათ:

ნეტავ[!] ქება როგორ ითქმის
ამ თბილის-ქალაქისაო?
ქალაქის აბანოები
ბადალი ხმელეთისაო!
ოთახები ააშენეს,
ნათალი არის ქვისაო.
ფანჯრები დაატანეს
საყურებელი მზისაო,
შიგ წყარო ამოიყვანეს,
ის არის კრამიტისაო,
ქალაქის ხალხი გამოდის
როგორც ფურცელი ხისაო,
ქალი და რძალი ლამაზი,
როგორც ვარსკვლავი ცისაო

„გაშალეთ სუფრა, გადმოვფინეთ განჯა ხალეზი...“



ველი თბილისის ყოფაში მნიშვნელოვანი ადგილი ეკავა მაჰანკლობას. საპატარძლოს გასინჯვა ხდებოდა ხატობაზე, ან აბანოში. იმ შემთხვევაში, თუ სადედამთილოს სარძლო მოეწონებოდა, იწყებოდა ქალ-ვაჟის მშობლებს შორის მოლაპარაკება მზითვისა და ქორწილის შესახებ.

ქალის გამზითვება უძველესი დროიდანაა ცნობილი. მაგალითად, ძველი ბაბილონის სამართალი იცნობდა მზითვის ინსტიტუტს, რომელიც ქორწინების საცერემონიალო რიტუალის განუყოფელი ნაწილი იყო. გამზითვებით მტკიცდებოდა ქალის უფლება ქმრის ოჯახში, ასევე მზითვის ალებით ქალს თავისი წილი მიჰქონდა მამის ოჯახიდან. ქართული სამართლის მიხედვით, ქალის საკუთრებად ითვლებოდა მზითვეი, საქორწილო საჩუქარი, პირის სანახავი და სხვ.

მზითვი ქორწილის წინა დღეს იგზავნებოდა. ეს იყო რაღაც წარმოუდგენელი თეატრალური სანახაობა. მთელ უბანს უნდა ენახა, რა ქონების მქონე რძალი შემოჰყავდათ ოჯახში. მზითვს წინ მეზურნეები მოუძღვებოდნენ, რომლებიც ამ შემთხვევისათვის განსაკუთრებულ ჰანგს უკრავდნენ; შემდეგ პატარა ბიჭს მკერდზე მისვენებული სარკე მოჰქონდა, მას მოჰყვებოდა ორი ჭაბუკი თავზე შემოდებული წყვილ-წყვილი ბალიშებით, რომლებიც ფურფუშებით მორთული, საურგადაფარებული და ბაფთებით იყო შეკრული; შემდეგ მოჰქონდათ ხვერდითა და ფერად-ფერადი ატლასით გაწყობილი წყვილი მუთაქა; მერე — ყანაოზის მანებიანი, საგულდაგულოდ დაკეცილი საბანი; მას მოჰყვებოდა სპილენძის სამურაბე ტაშტი (ლანგარი), ხელის ყუთი თავის საწვრილმანოთი, და აი, ქუჩის

მოსახვევიდან გამოჩნდებოდა მუშა, რომელსაც ზურგზე „შკაფი“ შემოედო; მას მოსდევდა კამოდი, მაფრაშა და სულ ბოლოს წყვილი „პერსონის კრაოტი“ და დიდი ჭედილა...

ეს იყო მზითვის ჩვენება, ხოლო წვრილმანი ნივთების სია სიძეს ბარდებოდა.

მზითვს თან მოჰყვებოდა „მზითვის წიგნი“ — ნუსხა ყველა იმ



მზითვის ჩვენება

ნივთისა, რომელიც პატარძალს მოჰქონდა ქმრის ოჯახში. აი, ერთ-ერთი ასეთი ნუსხა:

„მე პეტრე ივანეს ძე ბერიძე ვაძლევ ჩემ ქალს სოფიოს ღვთის შემწეობით და მშვიდობაში მოსახმარებლად ქრთამს და შემდეგ მზითებს:

- 1) ნაღდი ფული ასი თუმანი — 1000 რუბ.
- 2) ტანისამოსის შკაფი კაკლისა.
- 3) კამოდი კაკლისა.
- 4) ტვალეტის სარკე, სტოლით.
- 5) უმივალნიკი, მარმალილანი.
- 6) ორი რკინის კრავოტი თითო საწოლისა თავის მატრასებით.
- 7) ხალი ხუთარშინიანი.

- 8) კედლის ხალიჩა.
- 9) პატარა კრაოტის წინ გასაშლელი ხალიჩა.
- 10) ორი ლეიბი ტილოს პირებიითა.
- 11) ორი საბანი ქიშმირის პირებიითა.
- 12) ექვსი დიდი ბალიში და ორიც პატარა ბალიში, ამათში ორი ბუმბულისა.
- 13) ორი კუშეტკის ბალიშები წითელი ატლასის ნაკერი პირებიითა.
- 14) ორი დიბის კუშეტკის მუთაქა.
- 15) ორი ისე ქიშმირის მუთაქა (შიგ მატყლი).
- 16) თექვსმეტი თეთრი ბალიშის პირები.
- 17) რვა პერანგი ტილოსი გლადით ნაკერები.
- 18) რვა პერანგის შედეგი.
- 19) ექვსი კოფთა.
- 20) ნახევარ ღუეინი პირსახოცი, სხვა და სხვა ნაირი ნაკერები.
- 21) ხუთი ჩარსავი.
- 22) ორი წყვილი ლაიკის ფერჩატკები.
- 23) ერთი ღუეინი ხელის ხელცახოცი.
- 24) ნახევარ ღუეინი ჩულქი.
- 25) სამი წყვილი ბაშმაკები, ერთი წყვილი თეთრი და ორი შავები, ერთი წყვილი კალოში.
- 26) ერთი თფილი ფანელის ვიპკა.
- 27) სამი ვიპკა, ორი თეთრი და ერთი წითელი.
- 28) ერთი ფარჩის ვიპკა.
- 29) გვირგვინის კაბა ფარჩისა.
- 30) მეორე დღის კაბა ფარჩისა.
- 31) მესამე დღის კაბა თეთრი ქიშმირისა.
- 32) შავი მატერიის კაბა.
- 33) ერთი ლურჯი კაბა.
- 34) ერთი დილის ხალათი.
- 35) ერთი ზამთრის პალტო.
- 36) სამი შლაბა ერთი ვიზიტისა და ორი ისე.
- 37) ერთი წყვილი ოქროს საყურე.
- 38) ერთი ოქროს ბროშკა.
- 39) სამი ოქროს ბეჭედი.

40) ერთი თეთრი აბრეშუმის შალი.

41) ერთი თფილი ფუფეიკა.

42) ერთი ღარაიას ბოხჩა.

პეტრე ივანეს ძე ბერიძე, რადგანაც წერა არ იცის, იმის თხოვნით ხელს ვაწერ ზაქარია ბერიძე.¹

ახალგაზრდები ჯვარს ეკლესიაში იწერდნენ. ეკლესიაში, აღსავლის კართან მდგომ ორ ახალგაზრდას მღვდელი ეკითხებოდა, ხომ მათი ნებართვით ხდებოდა შეუღლება (ზოგჯერ ისეც ხდებოდა, რომ ისინი ეკლესიაში ხვდებოდნენ საერთოდ პირველად). დადებითი პასუხის შემდეგ მღვდელი ნეფესა და პატარძალს მარჯვენა ხელის უსახელო თითზე ბეჭედს უკეთებდა და თავზე გვირგვინს ადგამდა.

ბეჭდის გაკეთებით მტკიცდებოდა ორი ადამიანის კავშირი. ბეჭდის, რკალის, რგოლის მიცემა სიმბოლური გამოხატვა იყო შეუღლებისა.

ეკლესიიდან გამოსულ ჯვარდაწერილებს მეჯვარე-ხელისმომკიდენი გაშიშვლებული ხმლის ქვეშ ატარებდნენ. ხმლის ქვეშ გატარებით ახლად შექმნილი ოჯახი უნდა დაეცვათ ბოროტი, ავი სულეზისა და მავნე თვალისაგან.

შინ დაბრუნებულ ნეფე-პატარძალს კარის ზღურბლთან ვაჟის დედა ხვდებოდა და ვერცხლის თასიდან, ანდა ქაშანურის ფიალიდან ასმევდა შარბათს იმ სურვილით, რომ ახლადდაქორწინებულნი მიღებული სასმელივით ტკბილად შებერებოდნენ ერთმანეთს. ეს იყო ე. წ. სიმბოლური რიტუალი. შემდეგ მათ ფეხქვეშ გასატეხად თეფშს უდებდნენ. თეფშის გატეხას ვინც მოასწრებდა, ვაჟი თუ ქალი, ახლადშექმნილ ოჯახში „პირველი“ ის იქნებოდა. ამიტომ თეფშის გატეხას ორივე ცდილობდა. ხმლის ქვეშ გატარება და თეფშის გატეხვა კერპთაყვანისმცემლობის დროინდელი რელიგიური წესჩვევა უნდა იყოს და დაკავშირებულია ხელის შეშლის, წინააღმდეგობის, ე. წ. პროფილაქტიკურ რიტუალთან.

ყოველივე ამის შემდეგ იწყებოდა ქორწილი, რომელიც რამდენიმე დღე გრძელდებოდა.

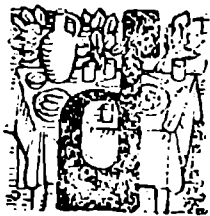
¹ მზითვის წიგნი შედგენილია XX საუკუნის დასაწყისში. პეტრე ბერიძე — თბილისის ძირძველი მოქალაქე, მფლობელი იყო მაღათოვის კუნძულზე მდებარე ერთ-ერთ სახერხი „ქარხნისა“.

საქორწილო ნადიმს გამოუთქვა ხალხმა ეს ლექსი-სადღე-გრძელო:

გაცოცხლოს და გაღვგრძელოს,
როგორც აბრამი და სარა!
გამრავლოს, როგორც ზღვას თევზი,
ცას ეარსკვლავი, არც თუ კმარა!
დიღმის მინდორი მოგეცეს, —
სახნაუ-სათესად კმარა;
შვიდი გუთანი შეგებახ,
იყვე არც ამის ამარა;
ას-ოცი სამწე ურმითა.
ზედ კარზე აგელოს ლალა,
შვიდი ფარა ცხვარი მოგეცეს, —
ესეც სათვალავად კმარა!

საქორწილო ცერემონიალში შედიოდა ერთი მეტად თავისებური წეს-ჩვევაც. თუ ახალქვარდაწერილ ნეფეს მშობლები გარდაცვლილი ჰყავდა, ის ქორწილის შემდეგ თავის მაყრებთან ერთად მათ საფლავზე მიდიოდა და იქ აგრძელებდა ლხინს. ეს იყო სულის უკვდავებასთან დაკავშირებული რიტუალი, ე. ი. მიცვალებულის სულს არ ივიწყებდნენ.

„ორთაჰალის ბაღში მნახე, ვინა ვარ...“



ველ თბილისში მრავლად იყო დროს სატარებელი ადგილები: ორთაჰალისა და კრწანისის ბაღები, ორთაჰალის ჩარხები, „დიონისოს ქოხები“, ღუქნები. იმართებოდა „რიგის პური“¹; ამფიტრიონი ცდილობდა, თავი გამოეჩინა კერძების მრავალფეროვნებითა და კარგი ღვინით.

ქალაქის სამხრეთით, ვიწრო კალაპოტიდან განთავისუფლებული მტკვარი იტოტებოდა და წარმოშობდა დიდ კუნძულს — ქალაკს, რომელიც სიგრძით დაახლოებით 400 საეენი (852 მეტრი) და სიგანით 330 საეენი (640 მეტრი) იყო. ვახუშტი ბატონიშვილს ქართლის ერთ-ერთ რუკაზე ამ ადგილას დატანილი აქვს წარწერა — „ქალაის ბაღი“. რადგან ეს კუნძული მტკვრის ორ ტოტს შორის არის მოქცეული, მას მოგვიანებით ორთაჰალა შეარქვეს. პირველად კუნძულის სახელად ორთაჰალა 1735 წლის საბუთში გვხვდება. იგი ორნაწილადი თურქული სიტყვაა. ორთა ნიშნავს შუას, ე. ი. ორთა ქალა — შუა ქალა.

აღრიდანვე ორთაჰალაში ბაღები იყო გაშენებული. ზაფხულობით, ცხელ ღღეებში, როცა ქალაქის ქუჩებში და შუკებში თაყარა სიცხე ჩამოწვებოდა ხოლმე, თბილისელი კაცი თავის ამფსონებთან ერთად, ვინ ეტლით, ვინ კიდევ ფეხით, თოქშებმული ცხვრითა და კახური ღვინით სავესე ტიკით ორთაჰალის ბაღებს მიაშურებდა. ეს იყო „მწვანე სამეფო“, სადაც ტკბილი, დარბაისლური, ქალაქური პურ-მარილი იმართებოდა; ისმოდა მოსწრებული სიტყვა-პასუხი, სად-

¹ ქეიფის ყოველი მონაწილე რიგ-რიგობით მართავდა პურ-მარილს. ამას „რიგის პური“ ეწოდებოდა.

ლეგრძელოები: — „მზის ცქერით გამაძლარიმც ყოფილხარ და და-
გიბეროს ღმერთმა ი შენი ყვაილები!“ მეზობელ სუფრასთან
მსხდომთ მორიდებითა და პატივისცემით ექცეოდნენ და თავიანთ
პურ-მარილზე თავაზიანად იწვევდნენ: „ლარიბის ლუკმა გემრიე-
ლიაო, ხო მოგეხსენებათ; ერთი ჭიქა ღვინო შეირგეთ, ჯანუშჯანი!“

საქვეყნოდ იყო ცნობილი ორთაჭალის ბოსტნეული, რომელიც
ყოველ სისხამ დილას გოდორაკიდებული ვირებით შემოჰქონდათ



ქეიფი ნავზე

ქალაქის ბაზრებში; მოჰქონდათ ორთაჭალაში დაჭერილი და „ორთა-
ჭალურად“ დამზადებული თევზი.

ორთაჭალის ბალებში მისვლა მტკვრის მარჯვენა ტოტზე გადე-
ბული, კოფოებზე შემდგარი ხის ხილით შეიძლებოდა. გადადიოდნენ
ნავითაც.

ორთაჭალის ხშირი სტუმარი ყოფილა პოეტი გრიგოლ ორბე-
ლიანი, რომელმაც თავის ცნობილ ლექსში — „მუხამბაზი“ — მოკ-
რივეს, პურმარილის ეშხსა და ლაზათს, ნიკაპზე „აყვავებულ“ ხა-
ლიან მეთევზე ლოპიანას ასე ათქმევინა:

ორთაქალის ბაღში მნახე, ვინა ვარ,
 დარდიმანდის ლხინში მნახე, ვინა ვარ!
 ჯამით ტოლუმბაში მნახე, ვინა ვარ!
 მაშინ შეგიყვარდე, სთქვა: „ძვირფასი ხარ!“
 გინდ მეძინოს, მაინც სულში მიზიხარ.
 თვალი ავახელ, ზედ წამწამზე მიზიხარ!“

ორთაქალის ბაღებში დუღუკის ტკბილ ჰანგზე ისმოდა ქალაქელ აშულთა: საიათნოვას, ბეჩარას, ჰაზირას, გივიშვილის, სკანდარნოვას და იეთიმ გურჯის ლექსები.

ორთაქალის ბაღს საქვეყნოდ გაუთქვა სახელი ნიკო ფიროსმანაშვილმა.

ორთაქალაში იყო ყარაჩოხელისა და მოკრივის ნიკალა ცაცანაშვილის რესტორანი „ელდორადო“.

ორთაქალის კუნძულზე, მიუხედავად იმისა, რომ ბაღებით იყო დაფარული, ნახავდით პატარ-პატარა, ვიწრო ქუჩებს, რომლებსაც



ქეიფი ქალაქგარეთ

ასეთი სახელები ერქვა: ბოსტნის, ხილის, ბაღჩის, ყურის, ორთაქალის სანაპირო, სანაპიროს ჩიხი, ორთაქალის ჩიხი.

დღეს უკვე აღარც ორთაქალის კუნძული არსებობს და აღარც მისი ბაღები. ეს სახელი შემორჩა ძველი სეიდაბადის ერთ-ერთ ქუ-

ჩას, რომელიც „ორთაქალქისის“ მახლობლად მდებარეობს და გორ-
გასლის ქუჩას მარჯენიდან შეერთვის.

ქალაქელთა ერთ-ერთი საქეიფო ადგილი იყო სირაჯხანა. იგი
დღევანდელ ღვინის აღმართს ეწოდებოდა. ადგილის სახელი სირაჯ-
ხანა ორი სიტყვისაგან არის ნაწარმოები — სირაჯ, სირაჟი მელვინეს,
ღვინის მკეთებელს ერქვა, ხოლო ხანე, ხანა — სახლს. ასე რომ,
მთლიანად სიტყვა მელვინეთა სახლს ნიშნავდა, უფრო ზუსტად, აქ
იყო ღვინის გასაყიდი ღუქნები, სარდაფები. ქალაქელს კარგი ღვი-
ნის ყიდვა თუ მოუწოდებოდა, აქეთ მოაშურებდა ხოლმე. სირაჯხა-
ნის ღუქნებსა და სარდაფებს ღვინით კახელები ამარაგებდნენ. ყო-
ველდღიურად აქეთ მოეშურებოდა ღვინით სავსე ტიკებით, რუმბე-
ბითა და კასრებით დატვირთული ურმების ქარავნები. ძველ ქალა-
ქურ ყოფაში, მის პოეზიაში სირაჯხანამაც დაიმკვიდრა თავისი ად-
გილი. თბილისის მომღერალი პოეტი იოსებ გრიშაშვილი სირაჯხანას
ასე აგვიწერს:

თუ ჩაგივლია სირაჯხანისკენ,
დაჰკვირვებხარ ამ ქუჩებს კარგად —
გაგოცებდა რუმბების სისქე
და კიანურზე დაკრული ჩარგა...

წარმოუდგენელია ძველი თბილისი ყარაჩოხელთა ქეიფებისა და
დროსტარების გარეშე. მათ ნახავდით თბილისის ღუქნებსა და სამი-
კიტნოებში, ორთაქალისა თუ კრწანისის ბაღებში, მტკვრის „ტალ-
ლებზე“ მოქანავე ტივსა თუ ნავზე. ყარაჩოხელის კეთილი გამოხედ-
ვა გეუბნებოდა: სანამ ვარ, ასე ვიცხოვრებო.

ყარაჩოხელი ქალაქის დაბალ ფენას ეკუთვნოდა. სახელწოდე-
ბა ჩაცმულობიდან მიიღეს, რაც შავჩოხიანს ნიშნავდა. მათ ეცვათ
ხონჯრითა და ჩარჩუბალებით შერწყმული განიერი შარვალი, წელზე
ერთყათ გობაკებიანი ქამარი, ტანთ ეცვათ ატლასის ახალუხი და ლე-
კის შავშალისაგან გამონაკვალი აყოშა ჩოხა, უღილელებოდ, რომ
ახალუხის ნაოქქვეშ სარტყლის ფოჩი თვალნათლივ გამოჩენილი-
ყო; ყელზე გადაგდებული ჰქონდათ აბრეშუმის სახიანი მერდინი.
ფეხთ ემოსათ ერთადლიანი პუკპუკებიანი წაღები, ხოლო თავზე
„წიწკა“ ქუდი ეხურათ.

სიტყვა ყარაჩოხელი თბილისური, ქალაქური, ქართული წარ-

მოშობისაა. იგი XIX საუკუნეში გაჩნდა, ისე კი თბილისელ ყარაჩოხელს, როგორც ქალაქის სოციალური ფენის წარმომადგენელს, დაახლოებით, რვაასი-ცხრაასი წლის ისტორია აქვს. მისი წინაპარია რინდი, ჭევანმარდი.

რინდი სპარსული სიტყვაა და ნიშნავს მოქეიფეს, ზარხოშს. რინდი ეწოდებოდა აგრეთვე აჯანყების მონაწილეს, არსებული წესწყობილების წინააღმდეგ მებრძოლს.

ჭევანმარდიც სპარსული სიტყვაა. ჭევან ახალგაზრდას ნიშნავს,



ყარაჩოხელები

მარდ კაცს, ე. ი. ახალგაზრდა კაცი. ამ სიტყვიდან არის ნაწარმოები ქართული ჯომარდი.

ჭევანმარდის — ჯომარდის — საპირისპირო სიტყვაა ნემარდ-ნამარდ, რაც არა კაცურ კაცს, მოლალატეს ნიშნავს. ჯომარდსაც და ნამარდსაც მხოლოდ თბილისში გაიგონებდით, ის ქალაქური ტერ-

მინია. მათ ახლაც შეიძლება მოკრათ ყური თბილისის ძველ უბნებში — ავლაბარში, ჩუღურეთში, ხარფუხში.

ჯევანმარდს უყვარდა სპორტი. ის ქალაქის მოსახლეობის საყვარელი ფალავანი იყო, უსამართლობის მოძულე, სუსტების მფარველი... თბილისელმა ყარაჩოხელმა — ჯომარდმაც მემკვიდრეობით მიიღო ყველა ეს კარგი თვისება. თბილისელი ყარაჩოხელი ქალაქის



ყარაჩოხელთა ქეიფი

მოსახლეობის საყვარელი ფალავანი, უსამართლობისა და ძალმომრეობის მოძულე, სუსტების, დაჩაგრულებისა და ქვრივ-ობლების ქომაგი იყო.

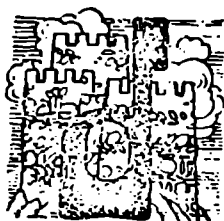
ყარაჩოხელმა შრომაც და ლბინიც დარბაისლური იცოდა. შრომით დაღლილი დუდუკის დარბაისლურსა და ნაღვლიან კენესაში ახშობდა იგი სიყვარულის კაეშანსა თუ ცხოვრებისეულ ჭირ-ვარამს. მათგან შორს იყო ჩხუბი და აყალმაყალი. მოქეიფეთა სუფრა არასდროს დამწუხრდებოდა. მათ მიერ წარმოთქმულ სადღეგრძელოში

ჩაქსოვილი იყო კაცთმოყვარული, ჰუმანური აზრები, ადამიანის ყოველდღიური, ცხოვრებისეული ფიქრი და ტკივილი: „ქვეყანა ზღვაა, მიდის კაცი, ზოგს ატივტივებს, ზოგს დასძირავს. რისგან არის? ადამიანის სიბოროტის, შურისა და ავგულობისაგან. რა გინდა, შე თვალგაუმაძლარო კაცი, რომ სულ შენკენ იწევ და სხვას კი არას დასდევ. ნათქვამია: „კაცი უნდა ხერხი იყოს, გაჰქონდეს და გამოჰქონდესო; შენც ირგე და სხვასაც არგუნე და მიუწილადე.“ ყოველ სადღეგრძელოს მოჰყვებოდა ღუდუკის ტკბილი ჰანგი, რომელიც ღვინისაგან შეზარხოშებულთ, ეშხში შესულებს ცხოვრების სითბოსა და სილამაზეს აგრძნობინებდა. ღუდუკის მელოდია მოქეიფეებს ახლობლებს აგონებდა. შეყვარებულს სიყვარულის ცეცხლს უფრო უღვივებდა, ცხოვრებაში ფეხწაბორძიკებულს იმედს უნერგავდა.

ღუდუკი ქართული „დიონისეს სალამური“- იყო, რომლის ჰანგი, მოქეიფეთა სიმღერასთან ერთად, ჩაძინებულ თბილისს ნანასავით ჩაესმოდა.

ქეიფში, პურ-მარილში ღამენათევი მეინახენი გათენებისას, დილის საარზე, ქეიფს თბილისის საქვეყნოდ განთქმულ გოგირდის აბანოებში აგრძელებდნენ. ცხელი აბაზანისა და ლაზათიანი ქისის მიღების შემდეგ „სუფრა“ ზედ აუზის თავზე იშლებოდა და კვლავ ისმოდა ყარაჩოხელთა „ფრთ-ანი“ სადღეგრძელოები...

„საქართველოს მეფის საზანდარი ვარ!“



ველ თბილისში შეიქმნა ე. წ. ყარაჩოხელთა პო-
ეზია. ქალაქელი ყარაჩოხელის საყვარელი სასი-
მღერო ლექსები იყო „დარდების ამშლელი“, ორ-
თავ თვალის სინათლე“, „მითხარ, მითხარ“, „მუ-
ხამბაზი“...

ლოთებო, ნეტავი ჩვენა, არიარალი,
დღეს მოგვეცა შვება, ღებნა, თარიარალი,
მოვძებნოთ ღვინის მარანი, თარიარალი.
მოვნახოთ მინის ფანარი, არიარალი,
ნოემ რომ ერთხელ იწება, არიარალი,
ყურძნის წვენი გემოვნება, თარიარალი.
წყალი პირუტყვს მიუტევა, თარიარალი,
მაშ, მოდით, ისევ ღვინითა, არიარალი,
დრო გავატაროთ ღვინითა, თარიარალი.

„მუხამბაზი“.

ყარაჩოხელის საყვარელი საკრავები იყო ზურნა, დუდუკი, სა-
ზანდარი და ქამანჩა.

ძველი თბილისის ფოლორცებისა და შუკების ერთ-ერთი კო-
ლორიტული ფიგურა იყო თავზე ხილით საცხე თაბახშემოდგმული,
ანდა ვიწრო ქუჩაში ვირშებმული პატარა „ტაჩკით“ მიმავალი კინ-
ტო. იგი ყარაჩოხელის ანტიპოდი იყო როგორც ჩაცმულობით და
მიზვრა-მოხვრით, ისე სიტყვა-პასუხითა და შეხედულებებით.

თუ თბილისელ ყარაჩოხელს თავისი არსებობის მრავალსაუკუ-
ნოვანი ისტორია ჰქონდა, კინტო XIX საუკუნის პირმშოა. ეს უდარ-
დელი, ზანტი, „ბუნების ნებიერი შვილი“ ნეაპოლიტანელ ლაცე-
რონსა და პარიზელ გამენს — ბიჰს მოგაგონებდათ. მიუხედავად

იმისა, რომ იგი თითქმის მთელ სიცოცხლეს ლაზღანდარობაში, ოინ-
ბაზობასა და ყალთაბანდობაში ატარებდა, გულით მაინც სულ სევ-
და და ნადველი დაჰქონდა. ცხოვრების უკუღმართობამ აიძულა იგი,
ქუჩა-ქუჩა ეხეტიალა.

კინტოს ჩაცმულობას შეადგენდა გვერდზე ჩახსნილი და ღილ-
კილოებით დამშვენებული ხალათი, ახალუხი, წინდებში ჩატანებუ-
ლი ფართო შარვალი, წულები და თავზე „კარტუზი“. ცოცხალი,
მკვირცხლი, მოძრავი, „ლოთიანი“ ქეიფის მოყვარული კინტო, რო-
მელსაც თავზე ღვინით სავსე კვარტიანი ბოთლი ედგა (ხშირად
ბოთლზე ღვინით სავსე „ქამრიანი“ — წელში გამოყვანილი ჭიქაც
იყო დადგმული), არლნის ხმაზე ბალდადით ხელში ცეკვავდა კინ-
ტოურს.

თბილისელი კინტო შესანიშნავი მასალა იყო მწერლისა თუ
მხატვრისათვის. მაშინდელ გაზეთებსა და ჟურნალებში ხშირად ნა-
ხავდით იუმორისტულ წერილსა თუ ნახატს, რომლის გმირი კინტო
იყო. თეატრის სცენიდანაც ბევრჯერ გაიგონებდით კინტოს მოსწრე-
ბულ სიტყვა-პასუხს, რომელიც ყოველთვის მაყურებლის გულწრ-
ფელ სიცილს იწვევდა. არტურ ლაისტი თბილისელი კინტოს შესა-
ხებ წერდა: „კინტო თავისთავად კარგ მასალას წარმოადგენს იუმო-
რისათვის, რადგან მისი ხერხი ლაპარაკისა, ქცევა და ზნე-ჩვეულება
ხშირად მეტად სასაცილოა. აღმოსავლეთ საქართველოში ამჟამად
კინტოს გარდა ძალიან ცოტაა იუმორისათვის გამოსადეგი ტიპი.“

თბილისელი კინტოს პოეზია იყო: „პატარა ბიჭი დამეკარგა“,
„მშვენიერი ვარ“, „აეარ, აეარ დავდივარ“...

ავარ-ავარ დავდივარ.
ღამე შინ არ შედივარ.
ღელაჩემსა ჰგონია,
სულ ქალებში დავდივარ.
ეს ქვეყანა ბნელია,
სიყვარული ძნელია,
რომელიც რომ მე მიყვარს,
ის სულ სხვა ქვეყნელია.
ახ, ძმაოჯან, კარგი ხარ,
სანატრელი ვარდი ხარ,
ჩემთან არა ჰკადრულობ,
სხვასთან დარდიმანდი ხარ.

XIX საუკუნის თბილისში მეტად გავრცელებული იყო ე. წ. ქუჩური პოეზია, რომელიც ასახავდა ქალაქის ყოველდღიურ ცხოვრებას, ქალაქელთა ჭირსა თუ ლხინს.

ცნობილია, რომ საქართველოში ხშირად მოგზაურობდნენ კათოლიკე მისიონერები კათოლიკური რწმენის საქადაგებლად, გასავრცელებლად. ხდებოდა, ხოლმე, რომ მათ განზრახვას წინ აღუდგებოდა ხალხი. ერთ-ერთი ასეთი წინააღმდეგობის დროს თბილისიდან გაუძევებიათ დომინიკელი ბერები. ამ ამბავზე ქალაქში სახელდახელოდ ლექსიც შეუთხზავთ:

ქალაქში მოსულა თეთრი ბატები,
იანვარში გარეყეს ფრანკის პატრები.

საქართველოს არქიეპისკოპოს ისიდორეს თურმე მეტისმეტად მეჩხერი, თხელი წვერი ჰქონია. და, აი ლექსიც:

ქალაქში მოსულა ახალი ქერი,
ქართლის არქიელს არა აქვს წვერი.

თბილისის სომეხთა ეპარქიის არქიელს კარაპეტას კი ცალი თვალი ჰქონია და მასაც გამოუთქვეს ლექსი:

ქალაქში მოსულა წითელი ბალი,
სომხის არქიელს არა აქვს თვალი.

სეიდაბადში კი საზით ხელში საქართველოს, თბილისსა და დაკარგულ სიყვარულს უმღერდა ქალაქის პირველი აშუღი საიათნოვა:

სიყვარული ცეცხლი არი, გენია,
ბევრი სტყუის: „ტრფობის მონა როდი ვარ!“
ნურც იგემებს, ვისაც არ უგემია,
ვინც იგემა, არ სთქვას: „ჰკევაზე მოვდივარ...“
ზოგ-ზოგათათვის სიყვარული დარდია,
ზოგი კიდევ სულაც სიბანდილა...
ზოგიც ამბობს: „რა ტრფობაა?! — ნარდია,“
მე კი დავდნი, კაცი ლოდი როდია.
სიყვარულსა ათასგვარი ჰანგი აქვს,
ჰკევა-გონებას მიგიძინებს, ბანგი აქვს,
მისთვის ვუფრთხი შარიანს და შფოთიანს...

ქალაქური პოეზიის ხალხში გამტანი, მისი „პროპაგანდისტი“ იყო თბილისელი ტრუბადური — აშუღი.

ძველი თბილისის „ტიპაჟთა გალერეას“ სრულყოფილად წარ-

მოდგენა შეუძლებელია ქალაქის წიაღიდან გამოსული ტრუბადურის — აშულის გარეშე. „აშული“ არაბული სიტყვაა, ჩვენში სპარსეთიდან შემოვიდა და ნიშნავს აშიკს (არშიყს), მოტრფიალეს.

აშული ამქვეყნიურ ჭირ-ვარამზე, სიყვარულზე თხზავდა ლექსებს და საზზე, ან თარზე მღეროდა. აშული სახალხო, ხალხის საყვარელი პოეტი იყო. აშულის გამოთქმულ ლექსებს ზეპირად სწავლობდნენ, ისინი მამიდან შვილს გადაეცემოდა. ასე შემოენახა შთამომავლობას კარგი აშულური ლექსი:

კარგი იყო არ გამეცნე თავიდან,
შუა ზღვაში გადამაგდე ნავიდან,
ჩემი გული შენ დაკოდე, დახიე,
ხელებს ითბობ, ცეცხლის ალში გამხვიე.
სულ არ გესმის ჩემი წერა-კითხვები,
რად მიყვარხარ, რატომ არ მეკითხები?
რომელ მგოსანს ესთხოვო სამართალია,
ვის შეეჩივლო, რუსთაველი მკედარია.

იეთიმ გურჯი.

აღმოსავლეთის ქვეყნების აშულები თავიანთი სალექსო ხელოვნების, ოსტატობის საჩვენებლად ხშირად მოგზაურობდნენ ქვეყნიდან ქვეყანაში, დადიოდნენ ქალაქიდან ქალაქში. უცხო ქალაქში მისული აშულის „პროგრამაში“ შედიოდა, ენახა და სააშულო ლექსთა თქმაში გამოეწვია იქაური აშული. შეჩიბრი ამ წესით ტარდებოდა: აშული თავის საკრავზე — ქამანჩაზე, ანდა საზზე უკრავდა და თან სიმღერით ამბობდა ლექსს, მეორე აშული კი საპასუხო ლექსს ამავე წესით ეუბნებოდა. ეს იყო ერთგვარი ლექსით კითხვა-მიგება (აშულური კაფია) — მუნასიბი. კითხვა-მიგება ექსპრომტად ხდებოდა. ვინც ლექსად დასმულ შეკითხვას სწრაფად ვერ უპასუხებდა, ის დამარცხებულად ითვლებოდა. დამარცხებულს თავისი საკრავი გამარჯვებულისთვის უნდა მიეცა, მას საზოგადოებაში, ხალხში სირცხვილით თავი აღარ გამოეყოფოდა და იძულებული იყო, იქაურობას გასცლოდა. ისეც ხდებოდა, ორივენი „მაგარის შუბლისანი“ აღმოჩნდებოდნენ, ვერც ერთი ვერ ჯაბნიდა. მაშინ აშულები ერთმანეთს გადაჰკიცხოდნენ და მეგობრულად განშორდებოდნენ.

ხდებოდა ხოლმე, ქალაქის რომელიმე ცნობილ ყავახანაში, ანდა სამიკიტნოში, სადაც სხვადასხვა მხარის გამოჩენილი აშულები

იკრიბებოდნენ, იმართებოდა მარაქა — კამათი, მუნასიბი, დაკვრა, ლექსებით გამოცანების თქმა. შეჯიბრებაში მონაწილე ერთი აშული ქალალზე დაწერდა ლექსს-მულამბას (გამოცანას), მას მიაკერებდა მოქარგულ ქირმანშალზე, ანდა ყალამქარის ბალდადზე და ყავახანაში ჩამოკიდებდა. ყავახანაში მოსიარულე მავან და მავან აშულს ეს მულამბა უნდა გამოეცნო და პასუხიც იმვე წესით გაეცა. გამარჯვებულს ასაჩუქრებდნენ ფულითა და რაიმე ნივთით. საჩუქრად გადასაცემი ფულადი თანხა ყავახანის მუშტრებში გროვდებოდა და მას იმ ქირმანშალზე, ანდა ყალამქარის ბალდადზე აკრავდნენ, სადაც მულამბა-ლექსი-გამოცანა იყო დაკრული.

აშული ბევრი გამოჩენილი ქართველი პოეტის ლექსის მუსიკალური გამფორმებელიც იყო. ზოგჯერ პოეტები საგანგებოდ თხზავდნენ აშულებისათვის ლექსებს. გარდა აშულური ერთხმიანი სიმღერებისა, იყო მრავალხმიანი ქალაქური სიმღერებიც.

თბილისის შუეებსა და ვიწრო, მიხვეულ-მოხვეულ ქუჩებში არც თუ იშვიათად გაიგონებდით ნაწყვეტებს იმხანად თბილისის ოპერის თეატრში დადგმული ცნობილი ევროპელი კომპოზიტორების — ვერდის, ღონიკეტის, ლეონკავალოს, პუჩინის ოპერებიდან, რომელსაც სტვენდნენ, ზოგჯერ კი იმპროვიზებურად ასრულებდნენ ქალაქელები. ეს კიდევ უფრო ჰმატებდა ეგზოტიურობას ქალაქის ძველ უბნებს.

„გარეთუბანს გავხედე, სადღა არის
ქონებანი...“



აქართველოს სამეფოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ ქალაქი თბილისი დაიყო ოთხ საპოლიციო-ადმინისტრაციულ უბნად, ზოლო საუკუნის და-ასრულს, ქალაქთან გარეუბნებისა და ქალაქისპირა სოფლების შემოერთების შემდეგ, მისი ტერიტორია ადმინისტრაციულად ათ საპოლიციო უბნად დაიყო.

I უბანი მდებარეობდა მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე. იგი იწყებოდა საქართველოს სამხედრო გზიდან და მოიცავდა მთელ ვერას (ვარდისუბნითა და ვაკით);

II უბანი მოიცავდა მთაწმინდის მთის კალთებს, გოლოვინის გამზირის ზემო მხარეს;

III უბანი, რომელსაც ალექსანდრეს სახელი ერქვა, მოიცავდა ერევნის მოედანს, გოლოვინის გამზირს, ტერიტორიას ქვემოთ, მდინარე მტკვრამდე: რუსულ (სალდათის) ბაზარს; მესანგრეთა (ძნელაძის) ქუჩას და ალექსანდრეს ბაღს;

IV უბანი, მიხეილის სახელობისა, მოიცავდა მსხვილ მესაკუთრეთა და ბურჟუაზიული კლასის წარმომადგენელთა დასახლებას „სოლოლაკს“;

V უბანი, ბაზრისა, მოიცავდა სომხის (შუა) ბაზარს, ეგზარხის (ბატონის) — დღევანდელ ერეკლეს — მოედანს, მის მიდამოებს მდინარე მტკვრამდე და მთავრდებოდა ბნელ რიგთან და თათრის მეიდანთან;

VI უბანი, ვორონცოვისა, მოიცავდა თათრების უბანს, მეიდანს, სეიდაბადს, ბოტანიკურ ქუჩას; ვორონცოვის ქუჩა (დღევანდელი ვახტანგ გორგასალის ქუჩა) ბოლოში კვეთდა ძველ განჯის

გზას და აქვე მთავრდებოდა ქალაქიც (მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე). აქედან ცოტა მოშორებით იდგა საგუბერნიო სატუსალო — ციხე „გუბერნსკი“.

ასე შემოისაზღვრებოდა მტკვრის მარჯვენა მხარეს არსებული ქალაქის ექვსი საპოლიციო უბანი.

VII უბანი თითქმის ყველაზე დიდი იყო. აქ შედიოდა აელაბარი, შავი სოფელი, ნავთლული, ბარბარე, მეტეხის ციხე; აქვე იყო სამკურნალო „გოგოლის“ აბანო და ნავთლულის სამხედრო ჰოსპიტალი საფერშლო სამხედრო სასწავლებლით (დღეს აქ ფერშლისა და ჰოსპიტლის ქუჩებია);

VIII უბანი მოიცავდა ჩულურეთსა და რიყეს;

IX უბანი, კუკიისა, მოიცავდა მიხეილის (პლესანოვის) გამზირის ნაწილს კიროჩნის (მარჯანიშვილის) ქუჩამდე;

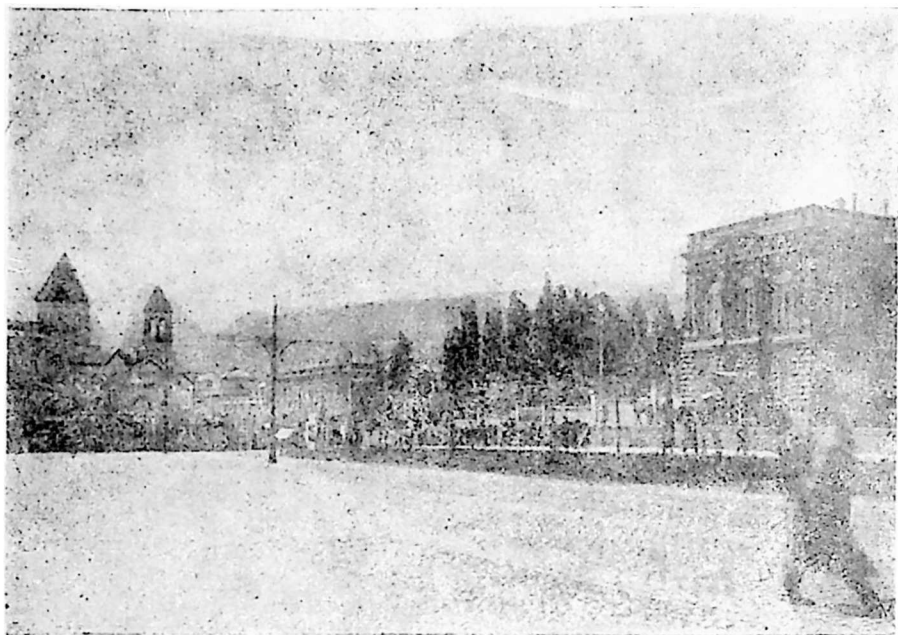
X უბანი, ვოგზლისა, მოიცავდა ქალაქის ვოგზლის მოედანს, მუშტაიდის ბაღს, დიდუბეს და ნაძალადევს (ნახალოვკას).

თბილისში ახალი მმართველობის შემოღების შემდეგ ქალაქის ცენტრმა თანდათან დასაეღეთით, გარეთუბანში გადმოინაცვლა. შენდება ორი და სამსართულიანი სახლები, რომლის არქიტექტურულ გაფორმებაში ფართო გაქანება მიეცა ქუჩაში გადმოკიდებულ, მოჩუქურთმებულ ხის ღია აივანს. შუკები, ფოლორცები ახალი ცხოვრების შემოტევას ველარ უძლებენ. დროთა ჭიდილი, ეპოქათა ჭიდილი ძალიან კარგად აისახა XIX საუკუნის თბილისში. „ჩუენი თბილისის ქალაქი პატარა პარიჟი შეიქნა. მე ამას მოგახსენებ, ჩემო მკითხველო, შესახებ ქუჩების გამშუენერებისა, სახლების ევროპიულ ხელოვნებით გაკეთებისა. ახლა საითაც მიიხედო, სამი და ოთხი ეტაჟი ჩინებული მაგაზინებია, ღამით გაივლის კაცი, თითქოს ცეცხლი ეკიდებოდანო. ქუჩებში ნახავთ აქეთ და იქით ამწვანებულს ხეებს. ასე რომ, მალლითგან კაცმა გადმოიხედოს, იტყვის, მთელი ქალაქი ბაღში აშენებულანო. აი, ორისა და სამის წლის წინათ, მთაწმინდის, სოლოლაკისა და მახათის მთებზეც დანერგეს ტყის ხეები იმ აზრით, რომ ზაფხულში ტფილისს სიგრილე ჰქონდეს, კარგი ჰავა და მრთელჟიჟერი“... — წერდა ივ. კერესელიძე ჟურნალ „ცისკარში“ (1870 წ. № 5).

ძველი თბილისის ცენტრი — მეიდანის — სავაჰრო და ყოველ-

გვარი გარიგებების ადგილი პირველობას ე. წ. „ერევნის მოედანს“ უთმობს.

XIX საუკუნის 20-იან წლებში გარეთუბანში უკვე სამი მოედანი იყო. როცა 1827 წელს გენერალ პასკევიჩის მეთაურობით რუსთა ჯარმა ერევნის ციხე აიღო, გარეთუბანში არსებულ ბაზრის



მთავარმართებლის სასახლე და სასახლის ქუჩის დასაწყისი

მოედანს ამ გამარჯვების აღსანიშნავად ერევნის მოედანი უწოდეს (1828 წელს).

გარეთუბნის მეორე მოედანი იყო ნიკოლოზის მოედანი, რომელიც მთავარმართებლის სასახლის (დღევანდელი პიონერთა სასახლე) წინ მდებარეობდა.

მესამე იყო ალექსანდრეს მოედანი (იმპერატორ ალექსანდრე I-ის პატივსაცემად). მდებარეობდა ძველი ყაზახის ადგილას (დღეს აქ კომუნართა ბაღია).

ნიკოლოზის მოედანს მოგვიანებით გუნების სახელი ეწოდა რუსთა ჯარის მიერ 1859 წელს შამილის უკანასკნელი დასაყრდენის, გუნების ალების გამო.

ერევნის მოედანზე, როგორც უკვე ვიცით, 1847—1851 წლებში აიგო თამამშევის ქარვასლა, სადაც მოთავსდა თეატრიც. თეატრს თურმე ალტაცებაში მოჰყავდა მნახველები. აი, რასა წერს თავის მოგონებებში 1856 წელს თბილისში ჩამოსული ცნობილი ფრანგი მწერალი ალექსანდრე დიუმა: „უნდა გამოვტყდე, რომ ვესტიბიულში შესვლისთანავე განცვიფრებაში მომიყვანა ორნამენტის სადა და დახვეწილმა სტილმა. ისეთი გრძნობა მქონდა, თითქოს პომპეუსის თეატრის ვესტიბიულში შევედი. ზემოთა ფოიეში ორნამენტი არაბული ჩუქურთმით შეიცვალა. შევედით დარბაზში, რომელიც ფერიათა სასახლე გეგონებოდათ, არა მისი მდიდრული მორთულობით, არამედ იმით, რომ უფაქიზესი გემოვნებითაა შესრულებული. შესაძლებელია, იქ სულ ასი მანეთის ვარაყიც კი არ არის დახარჯული, მაგრამ უყოყმანოდ შეიძლება ითქვას, რომ თბილისის სათეატრო დარბაზისთანა თვალწარმტაცი დარბაზი ჩემს სიცოცხლეში არსად მენახა...“

შენობის ავტორი იყო არქიტექტორი სკუდიერი. თეატრის სცენის ფარდა კი გააფორმა და მოხატა ცნობილმა რუსმა მხატვარმა გაგარინმა.

1874 წლის 11 ოქტომბერს ოპერა „ნორმას“ წარმოდგენისას ქარვასლაში გაჩნდა ხანძარი, რომელმაც იმსხვერპლა ეს მშვენიერი თეატრი.

XIX საუკუნის დამდეგიდან გარეთუბანში იკრძალება შენობების უგეგმოდ აგება, იწყება გეგმაზომიერი მშენებლობა, თანდათანობით ყალიბდება ქალაქის ახალი ცენტრი. „ერეკლეს მშვენიერი ბაღი, განთქმული თავისი ჩრდილოვანი ვენახებითა და ალვის ხეებით, ახლა განკუთვნილია ახალი უბნის ასაგებად“, — მოგვითხრობს 1826 წელს თბილისში მყოფი ფრანგი მოგზაური გამბა.

1824 წელს საფუძველი ჩაეყარა კავკასიის შტაბის კორპუსის შენობას, ამავე ხანებში აშენდა კავკასიის მთავარმართებლის სასახლეც (დღევანდელი პიონერთა სასახლე).

ლენინის მოედანზე, იმ ადგილას, სადაც ახლა ხალხთა მეგობ-

რობის მუზეუმი, იდგა ორსართულიანი სახლი. სადაც 1829 წლის 27 მაისიდან 10 ივნისამდე ცხოვრობდა ალ. პუშკინი.

დღევანდელი ქალაქის საბჭოს შენობაში მოთავსებული იყო ქალაქის პოლიცია. შენობა რამდენჯერმე გადაკეთდა — პირველად 1879 წელს. 1910 წელს მას დააშენეს მესამე სართული ფრთაზე გ. ტაბიძის ქუჩის მხრიდან, 1912 წელს კი დადიანის ქუჩის მხრიდან.

1876 წელს შტაბის შენობის გვერდით მდებარე ორსართულიან სახლს დააშენეს მესამე სართული, რის შემდეგაც აქ მოთავსდა სასტუმრო „კავკაზი“, ხოლო ერევნის მოედნისა და სოლოლაკის (დღევანდელი კიროვის) ქუჩის კუთხეში მდგარ სამსართულიან შენობაში — სასტუმრო „ინტერნაციონალი“.

1884 წელს ქალაქის მესვეურთა დადგენილებით ერევნის მოედანზე არსებული ბაზარი გადაიტანეს ქალაქგარეთ, ვერის დაღმართთან (ელბაქიძის დაღმართი).

XIX საუკუნის 30-იან წლებში აშენდა დიდი ქართველი ვაჭრისა და მეწარმის, შაქრის ქარხნის მფლობელის იაკობ ზუბალაშვილის სახლი (დღევანდელი ქართული ხელოვნების მუზეუმი). 1838 წელს ეს შენობა სასულიერო უწყებამ შეიძინა სემინარიისათვის.

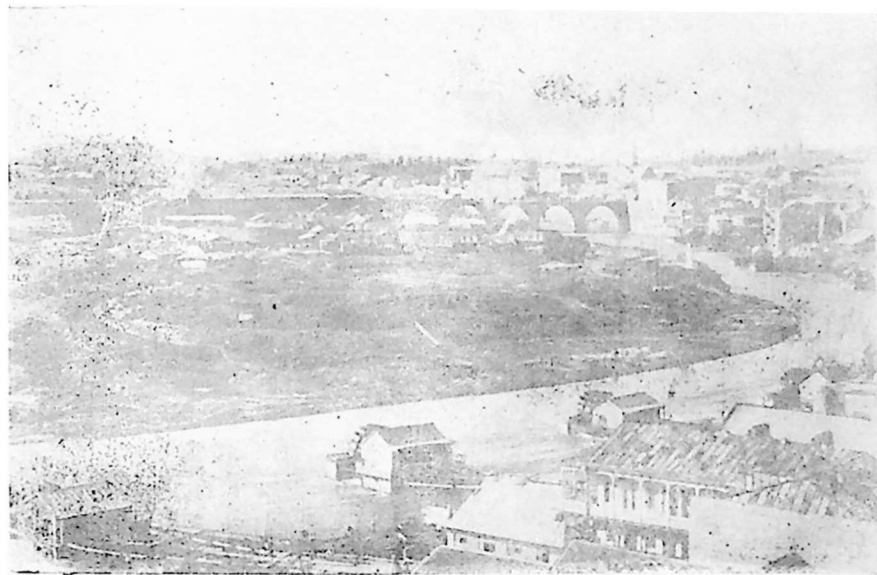
ამ სახით მოაღწია ერევნის მოედანმა ჩვენამდე, 1935 წლამდე, როცა მოედნის რეკონსტრუქციასთან დაკავშირებით აღებული იქნა ძველი ქარვასლა.

1751 წელს მეფე თეიმურაზ II-მ თავად რევაზ ორბელიანს უწყალობა გარეთუბანში მდებარე „მეიდნის სასახლის“ ადგილი. ორბელიანებმა აქ ააგეს თავიანთი სასახლე (დღევანდელი საზღვარგარეთთან ურთიერთობის კომიტეტის შენობა), რის გამოც ადგილმა ორბელიანების უბნის სახელი მიიღო. შემდეგ, უფრო მოგვიანებით, ორბელიანებმა თავიანთ მამულს შეჰმატეს დიდი კუნძული მტკვარზე (ეს კუნძული მდებარეობდა კარლ მარქსის ხიდებს შორის). XIX საუკუნის 40-იან წლებში ორბელიანებმა ეს კუნძული გენერალ მადათოვს მიჰყიდეს. აქედან გაჩნდა თბილისის მიკროტოპონიმში „მადათოვის კუნძული“.

1885 წელს იონა მეუნარგია წერდა: „თუ თბილისში გიცხოვრიათ, რასაკვირველია, გეცოდინებათ, სად და რა ალაგას არის გრიგოლ ორბელიანის სახლი. ძველთაგანვე ამ სახლის არემარე შეადგენდა ორბელიანთა გვარის სამყოფ ადგილს და იწოდებოდა ორბე-

ლიანთა უბნად, აულად. ამ აულში ცხოვრობდა სარდლიანთ ოჯახი, ასლანის ოჯახი, გიორგის ოჯახი, ზურაბ — პოეტის მამა და სხვა. ზურაბის დიდი, ორსართულიანი, ფართე მოაჯირით შემოვლებული სახლი ისევე დარჩა პოეტის ცხოვრებაში, როგორც იმის მამის დროს იყო... პოეტს არ უნდოდა სიძველეში შესულის სახლის განახლება...”

გრიგოლ ორბელიანს თავის ძველ სასახლეში ლიტერატურული სალონი ჰქონდა გამართული. პოეტთან ხშირად იკრიბებოდნენ:



მალათოვის კუნძული და წისქვილები მტკვარზე

ელიზბარ ერისთავი, ალექსანდრე ორბელიანი, გიორგი ერისთავი, ვახტანგ ორბელიანი, ზურაბ ჭავჭავაძე და სხვანი. ისინი კითხულობდნენ როგორც საკუთარ, ისე თარგმნილ ლექსებს. ერთ-ერთ ასეთ შეკრებაზე წაუკითხავს გრიგოლ ორბელიანს რუსი პოეტის რილევის ლექსის „ნალივაციოს აღსარების“ თარგმანი.

კვირაში ერთხელ გრიგოლ ორბელიანი თავის ბინაზე იწვევდა თბილისელ აშუღებს და მეგობრებთან ერთად ისმენდა ჩამჩი-მელ-

ქოს, ქიჩინოვის და საიათნოვას ლექსებს. პოეტი იოსებ გრიშაშვილი გადმოგვცემს ძველი თბილისის აშუღების ფნდილა და უსინათლო იაგორას მონაყოლს: „...კვირაში ერთხელ თუ ორხელ კნიაზის ბრძანებისამებრ მივდიოდით მის სახლში; განსაკუთრებით საიათნოვას ლექსების სამღერალად. კნიაზი გამოგვეგებებოდა და გვეტყოდა თავისებურის მჯახე ხმით: „ოოხ, მოხვედით, ჩემო შვილებო!“ ჩვენც ვუმღერდით საიათნოვას საჰიკმაჰიკო ლექსებს და ოხრად დაგვასაჩუქრებდა...“

ცხოვრების ევროპულ ყაიდაზე გადასვლამ ბევრი შეძლებული ქართველი თავად-აზნაური აიძულა, გაეყიდა, ანდა დაეგირავებინა თავიანთი უძრავ-მოძრავი, საუკუნეების მანძილზე დაგროვილი, მამაპაპეული ქონება. მათი დაუდევრობის და უყაირათობის გამო XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან სხვათა ხელში გადადიოდა მათი მამულ-დედული.

აღსანიშნავია, რომ იმეამად თბილისში არც ერთი უმაღლესი სასწავლებელი არ იყო. უმაღლესი განათლების მისაღებად უნდა გამგზავრებულიყვნენ რუსეთში, ანდა საზღვარგარეთ, რასაც ფული ესაჭიროებოდა. ბევრი ახალგაზრდა უსახსრობის გამო უმაღლესი განათლების გარეშე დარჩა.

XIX საუკუნის საქართველოში კი სულაც არ იყო, ანდა ძალიან ცოტა იყო ისეთი ქართველი, რომელსაც მეცენატობა შეეძლებოდა, დახმარების ხელს გაუწვდიდა ქართველ ახალგაზრდობას.

ყოველგვარ ეროვნულ წამოწყებას ფული ესაჭიროებოდა, ფული კი არსაიდან ჩანდა. ცარიზმის იმედი ამ მხრივ არ უნდა ჰქონოდათ. იგი ყოველგვარ ეროვნულ წამოწყებას ხელს უშლიდა. იმპერიის პერიფერიებში მცხოვრები ხალხები რაც უფრო მეტ სიბნელესა და უმეცრებაში იქნებოდნენ, მას ის უნდოდა.

მხოლოდ XIX საუკუნის 80-იან წლებში გამოჩნდა ქართველთა შორის ადამიანი, რომელმაც ეს მეტად დიდი ეროვნული საქმე იტვირთა.

ეს ადამიანი იყო დავით ზაქარიას ძე სარაჯიშვილი.

დ. სარაჯიშვილი დაიბადა თბილისში 1848 წელს, საპატიო მოქალაქის ოჯახში.

თბილისის გიმნაზიის დამთავრების შემდეგ, 1866 წელს, სწავლის გასაგრძელებლად გაემგზავრა პეტერბურგს, სადაც შევიდა

უნივერსიტეტში საბუნებისმეტყველო ფაკულტეტზე. მაგრამ ერთი წლის შემდეგ დატოვა პეტერბურგი და გაემგზავრა გერმანიაში, სადაც ჯერ მიუნხენში სწავლობდა, ხოლო შემდეგ ჰეიდელბერგის უნივერსიტეტში. 1871 წელს დაამთავრა იგი და მიიღო ქიმიის დოქტორის ხარისხი. 1878 წელს სასოფლო-სამეურნეო ცოდნის შესაძენად სწავლა განაგრძო პოჰენჰეინსა და ჰალეში. გერმანიიდან დ. სარაჯიშვილი გაემგზავრა საფრანგეთში, სადაც 1878—1879 წლებში სწავლობდა მევენახეობას.

დავით სარაჯიშვილი სამშობლოში დაბრუნდა ევროპულად განათლებული.

ყველასათვის მოულოდნელად დავით სარაჯიშვილმა არყის დამზადების საქმეს მოჰკიდა ხელი. შეიძინა არყის სახდელი ქარხანა და მთლიანად იმდროინდელი ტექნიკის მიხედვით გადააკეთა. შემდეგ თბილისში გახსნა არყის საწყობი და ლიქიორის ქარხანა, ხოლო 1888 წელს — კონიაკის ქარხანა. იგი ამ საქმის პიონერია არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელ რუსეთის იმპერიაში.

დავით სარაჯიშვილმა დიდი გამჭრიახობით, შრომისმოყვარეობითა და საქმის კარგი ცოდნით დიდძალი ჭონება შეიძინა. ასე რომ, იგი ერთ-ერთ უმდიდრეს პიროვნებად ითვლებოდა მთელს კავკასიაში. მაგრამ დავითს მხოლოდ სიმდიდრის შეძენა არ ხიბლავდა. ეს სიმდიდრე მას თავისი სამშობლოს საკეთილდღეოდ უნდოდა გამოეყენებინა. დავით სარაჯიშვილი უძეო იყო, მაგრამ ამ უმდიდრეს კაცს ეს სულაც არ ადარდებდა. იგი ხშირად ამბობდა: „რას მიქვიან უშვილობა! განა ყველა ბავშვი, მომავლის იმედად აღსაზრდელი, ქვეყნის საკეთილდღეოდ განსაწევრთნელი და განსასწავლელი ჩემი შვილი არ არისო“. 1905 წლის 3 აპრილს, დავით სარაჯიშვილის ახალი სახლის (დღეს საქართველოს მწერალთა სახლი) კურთხევის დღეს დიდმა აკაკიმ ასეთი ლექსი უძღვნა დავით სარაჯიშვილს:

განგებამ მოგცა სუყველაფერი!
ნუ სწუხართ იმას, რომ ხართ უშვილო,
ნუთუ არ კმარა შვილად და ძირად
თქვენთვის სამშობლო და საქართველო!

დ. სარაჯიშვილი დიდი გულისყურით ექცეოდა ყველა ნიჭიერ ახალგაზრდა ქართველს, რომელსაც სწავლა სწყუროდა, მფარველობდა მათ.

XIX საუკუნის მოწინავე ქართველ ინტელიგენციას დიდად აფიქრებდა ქართველი ახალგაზრდობის სწავლა-განათლების საქმე. ამიტომ ყოველი მათი შეკრების მთავარი საკამათო და სასაუბრო თემა იყო ახალგაზრდობისათვის წესიერი განათლების მიცემის საკითხი. დავით სარაჯიშვილის სახლი ერთ-ერთ სალონს, იმდროინდელი ქართველი ინტელიგენციის სათავერილობო ადგილს წარმოადგენდა. ამ სახლის ხშირი სტუმრები იყვნენ დიდი ილია, აკაკი, იაკობ გოგებაშვილი, ნიკო ცხევედაძე და მრავალნი სხვანი. ერთ-ერთი ასეთი შეკრებისას გადაუწყვეტიათ, რომ ნიჭიერი ქართველი ახალგაზრდობისათვის დაეარსებინათ სტიპენდიები. მართლაც, 1888 წელს დავით სარაჯიშვილის მთავარ კანტორასთან დაარსებულა კომიტეტი ნიკო ცხევედაძის თავმჯდომარეობით, რომელიც მართო სტიპენდიების სახით 30 000 მანეთს გასცემდა. გარდა ამისა, კომიტეტი დახმარებას უწევდა სკოლებს, ჟურნალ-გაზეთებისა და წიგნების გამოცემას.

დავით სარაჯიშვილის სტიპენდიანტები სხვადასხვა დროს იყვნენ: ია კარგარეთელი, მელიტონ ბალანჩივაძე, ვანო სარაჯიშვილი, დიმიტრი არაყიშვილი, მოსე თოიძე და სხვა.

XIX საუკუნის დაახლოებით 80-იან წლებში იწყება ქართული კულტურის აღორძინება. არსდება „ქართული გალობის აღმდგინებელი კომიტეტი“, სამუსიკო სასწავლებელი, ლადო აღნიაშვილისა და ი. რატილის გუნდები, საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოება, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება და სხვა. დავით სარაჯიშვილი არც ერთ დიდ კულტურულ წამოწყებას არ სტოვებდა უყურადღებოდ.

დავით სარაჯიშვილის ბინაზე ხშირად ეწყობოდა ლიტერატურული შეკრებები. აქ თავს იყრიდნენ როგორც ქართველი, ისე უცხოელი მწერლები და პოეტები. შეკრებილნი კითხულობდნენ საკუთარ ნაწარმოებებს, იმართებოდა სჯა-ბაასი სხვადასხვა საკითხზე.

1882 წელს, ერთ-ერთ ასეთ შეკრებაზე ილიას წაუკითხავს პოემა „განდეგილი“; აქვე ილიას პირველად წაუკითხავს „ოთარაანთ ქვრივი“.

1911 წლის 20 ივნისს დავით სარაჯიშვილი გარდაიცვალა.

გარდაცვალებამდე ერთი წლით ადრე, 1910 წლის 3 ივნისს, ღონის როსტოვში ყოფნისას, ადგილობრივ ნოტარიუსთან დავით სარაჯიშვილს შეუდგენია ანდერძი, რომელიც მისი ღიდსულოვნების უტყუარი საბუთია. ანდერძის შედგენისას მას არ გამოარჩენია არავინ და არაფერი. მისი უზარმაზარი ქონებიდან თითქმის ყველას ხვდა წილი. დიდმა ქველმოქმედმა და მეცენატმა „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას“ ანდერძით დაუტოვა 300000 მანეთი, აქედან ქართული მუზეუმის აგებას უნდა მოხმარებოდა 150 000 მანეთი, დარჩენილი 150 000 მანეთი კი — სტიპენდიებს; თბილისის ვაჟთა პირველ გიმნაზიას — 10 000 მანეთი; თბილისის მართლმადიდებელ სასულიერო სემინარიას 5000 მანეთი; პროფესორ ალექსანდრე ცაგარელს — 5 000 მანეთი; მხატვარ გიგო გაბაშვილს — 1000 მანეთი; მწერალ არტურ ლაისტს — 1 000 მანეთი. მას არ დაევიწყებია თავისი მუშა-მოსამსახურენიც, რომელთაც 125 000 მანეთი დაუტოვა. 1918 წელს დავითის ნების აღმსრულებელმა ადამ ივანეს ძე ფორაქიშვილმა დავით სარაჯიშვილის უმდიდრესი ბიბლიოთეკა გადასცა თბილისის ახლად დაარსებულ ქართულ უნივერსიტეტს.

რევოლუციამდელი ხანის ქართველი ხალხის კულტურულ ცხოვრებაში დიდ მოვლენად უნდა ჩაითვალოს 1910 წელი, როცა გადაწყდა თბილისში პოლიტექნიკური ინსტიტუტის დაარსება.

ინსტიტუტში უნდა ყოფილიყო ოთხი ფაკულტეტი — სასოფლო-სამეურნეო, აგრონომიული განყოფილებით; ქიმიური, მექანიკური და ეკონომიკური, კომერციული განყოფილებით.

ინსტიტუტი გათვალისწინებული იყო 1200—1500 სტუდენტისათვის.

საალმშენებლო კომისიამ დაიწყო ინსტიტუტისათვის ადგილის ძებნა. შერჩეული იქნა თბილისის სამი უბანი: საბურთალო, ნაძალადევი (ლოტკინის მთა) და ნავთლული. კომისიის არჩევანი ამ უკანასკნელზე შეჩერდა. ნავთლულის ძველი სასაფლაოს აღმოსავლეთით, მდინარე მტკვრის გაყოლებით გამოიყო 10 დესეტინა მიწის ნაკვეთი. აღნიშნული საალმშენებლო მიწის ნაკვეთის ნაწილი შეისყიდეს, ნაწილი კერძო მფლობელებმა საჩუქრად გადმოსცეს.

1914 წლის 4 მაისს დიდი ზემოთ აღინიშნა თბილისის პოლიტექნიკური ინსტიტუტის შენობის საფუძვლის ჩაყრა.

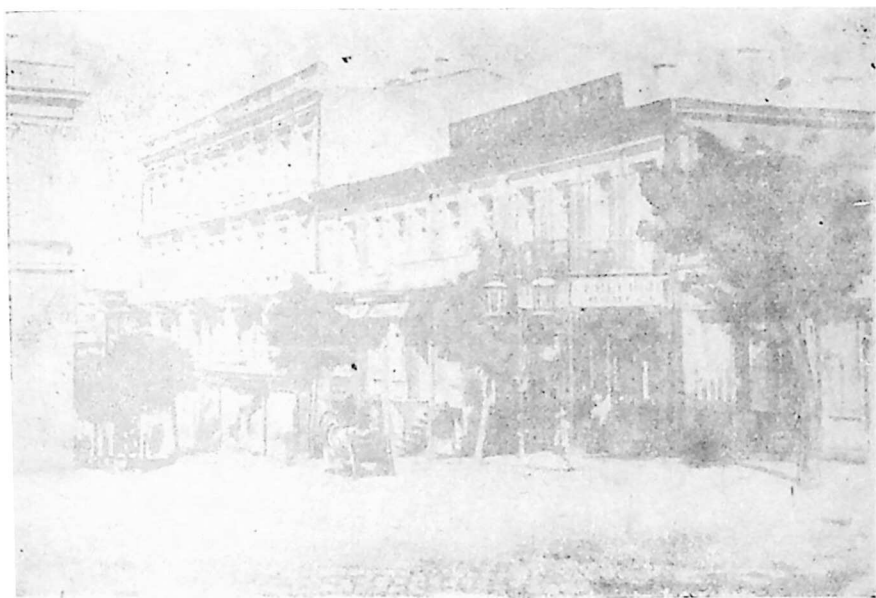
ამ დღისათვის საგანგებოდ დაინიშნა დამატებითი მატარებელი „თბილისი — ნავთლული“. 1914 წლის 4 მაისის გაზეთი „ზაკავკაზ-სკაია რეჩი“ წერდა: „დღეს თბილისში ხდება ისტორიული მნიშვნელობის დიდი აქტი. მხარეში რუსული მმართველობის მთელ ხანაში პირველად საძირკველი ეყრება უმაღლესი განათლების ნერგს... გაიარა დაახლოებით 120 წელმა და რუსეთის ხელისუფლებამ მხოლოდ ახლა იწყო ფიქრი მხარეში უმაღლესი ცოდნის წყაროს აღორძინებაზე... მთელი გულით და სულით ვისურვებდით, რომ ამ საძირკვლის ჩაყრა სასიკეთო და სასიხარულო ყოფილიყო საქართველოსა და მთელი კავკასიისათვის...“

მაგრამ თბილისის პოლიტექნიკური ინსტიტუტის მთელი ისტორია, სამწუხაროდ, მხოლოდ ამით დამთავრდა. პირველმა მსოფლიო ომმა ხელი შეუშალა ამ კარგი წამოწყების კარგადვე დამთავრებას.

თუ ქალაქის ძველი ნაწილი ყურადღებას იქცევდა მხატვრულად გაფორმებული აბრებითა და ორიგინალური სახელწოდებებით („თუმნით ვქეიფობ“, „ქოსების ღუქანი“, „ნე უეზუაი, გოლუმბიკ მოი“, „პიენაია აზია, გვერდზე მიზის ლამაზია“, „სანდრო, ნალეა პივა, თორემ თავი მტკივა“ და სხვ.) შემკობილი ღუქნებითა და ქარვასლებით, XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან თბილისის ახალ ნაწილში დაიწყეს ევროპული სტილის ლოტოს და ქალაქის სათამაშო კლუბების, მაღაზიების (სადაც, ძირითადად, იმპორტული საგანტერო საქონელი იყიდებოდა), სასტუმროებისა და რესტორნების მშენებლობაც.

გოლოვინის (დღევანდელი რუსთაველის) გამზირზე აშენდა სასტუმროები და რესტორნები: „სევერნიე ნომერა“, „ორიანტი“, „ნიუ ორკი“, „ანგლეტერ“, „მეტროპოლი“, „ბრისტოლი“, „როსია“, „ანონა“, „ბოიარსკაია“, „მუხრანი“; სასახლის (გოლოვინის გამზირის გაგრძელება, უერთდებოდა მოედანს) ქუჩაზე: „ვიქტორია“; ერევნის მოედანზე „დვორცოვია“, „ფრანცია“, „კავკაზ“, „ინტერნაციონალ“; ვორონცოვის (დღეს კარლ მარქსის სახ.) მოედანზე: „ვენეცია“, „ავსტრალია“, „ვერსალ“; ვერის დაღმართზე — „ბერლინი“; ვოგზლის ქუჩაზე — „ვოსტოკ“, „ბორჯომი“, „როსტოვი“,

„ზაპად“, „სვეტ“; სიონის ქუჩაზე — „კომერციული“; ნიკოლოზის ხიდან — „ლონდონი“, „გრანდ ჰოტელი“; მიხეილის (დღევანდელი პლენანოვის) გამზირზე „ვეტცელი“ (შემდეგი დროის „ევროპა“ და „რუსთავი“. ახლა იქ იუსტიციის სამინისტროა მოთავსებული), „ნემეცკიე ნომერა“, „პროგრეს“; რიყეზე — „პარიზი“; ელისაბედის



სასტუმრო „სევერნიე ნომერა“ სასახლის ქუჩაზე

(დღევანდელი კლარა ცეტკინის) ქუჩაზე — „სემეინიე ნომერა“; მთაწმინდაზე რესტორანი „განდეგილი“ და კიდევ მრავალი სხვა.

თუ ძველად დუქან-სავაჭროებში მუშტრის მიზიდვა მხოლოდ მხატვრულად კარგად გაფორმებული აბრის საშუალებით ხდებოდა, ქალაქის ახალ ნაწილში თანამედროვე მაღაზიების, რესტორნების, სასტუმროების სარეკლამო საშუალება სხვადასხვა იყო. ესა თუ ის მეპატრონე თავისი დაწესებულების რეკლამისათვის ადგილობრივ გაზეთებში — პრესაში აქვეყნებდა განცხადებას, ქალაქის ქუჩებში საგანგებოდ მოწყობილ დაფებზე თუ აგურით ნაშენ მრგვალ, სო-

კოსმაგვარ სვეტებზე აკრავდნენ აფიშებს, სადაც ჩამოთვლილი იყო, ვინ ემსახურებოდა სასტუმროს, ოთახების მოწყობილობა — კომფორტი, რესტორანში რა და რა სახის კერძი მზადდებოდა, ორკესტრი რა მელოდიებს უკრავდა და მრავალი სხვა.

ასე მაგალითად, ვოგზლის ქუჩაზე იყო პ. პ. ვენერის ლუდის საწყობი, ლუდის ქარხანას კი ფლობდა ვეტცელი. მთელს ქალაქში იყო ცნობილი იუზბაშევის საკონდიტრო და საფუნთოშე მაღაზია ერევნის მოედანზე; ი. დ. ხოსიტაშვილის ნანადირევის მაღაზია (ფრინველის) ბაზრის ქუჩაზე; მხატვრულად გაფორმებული სურათების ჩარჩოები და პორტრეტების გამადიდებელი მაღაზია-სახელოსნო „მიქელ ანჯელო“ მიხეილის ქუჩაზე; აქვე, ამავე ქუჩაზე, საფლავის ქვების მხატვრულად გამფორმებელთა სახელოსნო ანდრიოლეტი, ბ. ვილი და ა. რიცი; ქუდების ცნობილი სამკერვალო სახელოსნო ი. ფელდმანის, სამკერვალო ფირმა „დიურან“...

სამწუხაროდ, ზემოთ დასახელებული სასტუმროებიდან და რესტორნებიდან დღეს თითქმის არცერთი აღარ მოქმედებს. ზოგი ქალაქის რეკონსტრუქციას შეეწირა, ზოგიც სხვა უწყების დაწესებულებებმა დაიკავა.

გოლოვინის გამზირზე, თეატრალური საზოგადოების შენობაში (დღეს აქ რუსთაველის სახ. აკადემიური თეატრია მოთავსებული) იყო რესტორანი „ანონა“ (შენობის ზედა ევსტიბიულში); ქვედა ევსტიბიული კი უფრო მოგვიანებით, დათმობილი ჰქონდა რესტორან „ქიმერიონს“, სადაც იკრიბებოდნენ ქართველი მწერლები, პოეტები და საზოგადო მოღვაწენი: გალაკტიონ ტაბიძე, ტიციან ტაბიძე, ვალერიან გაფრინდაშვილი, პაოლო იაშვილი, გიორგი ლეონიძე, კოლაუ ნადირაძე და მრავალი სხვანი.

„ქიმერიონის“ კედლები მოხატული იყო მხატვარ ლადო გუდიაშვილის, კირილე ზდანევიჩის და ზიგმუნდ ვალიშევსკის მიერ. რა მოხდა შემდეგ? მოხდა ის, რომ „ქიმერიონი“ დაიხურა, მისი კედლები კი დაიფარა. სულ ცოტა ხნის წინ კი ასეთივე ბედი ეწია ქალაქის ერთ-ერთ უძველეს სასტუმრო-რესტორანს „ინტურისტს“. მისი შენობა დაიკავა საქართველოს მხატვართა კავშირის გამგეობამ.

სავალალო ბედი ეწია გრიბოედოვის სახელობის დრამატული სახელმწიფო თეატრის შენობასაც, რომელიც ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ადგილსამყოფელი

იყო (აქვე იყო ქართული თეატრი — კლუბი). აქ ათეული წლების მანძილზე გაისმოდა დიდი ქართველი საზოგადო მოღვაწეების: ილიას, აკაკის, ივანე მაჩაბლის ხმა, ამ დარბაზის კათედრიდან წყდებოდა ქართველი ერის ბევრი საკეთილდღეო საკითხი, რომელმაც დღევანდლამდე მოგვატანინა თავი... და ეს ისტორიული, მემორიალური სახლი, XIX საუკუნის მეორე ნახევრის მშვენიერი ზუროთ-მოდერნული ძეგლი აიღეს და დაანგრიეს, რათა თეატრისათვის ახალი შენობა აეგოთ...

მახსენდება ერთი ასეთი ფაქტი: იტალიაში, ქალაქ რომის ერთ-ერთ კაფეში, მრავალ მაგიდას შორის მდგარ ერთ მაგიდასთან კედელზე გაკრულია სპილენძის თუ ბრინჯაოს დაფა, სადაც წერია, რომ აქ, ამ მაგიდასთან, ამა და ამ წელს სადილობდა რუსი მწერალი ანტონ ჩეხოვი. ეფიქრობთ, ყველაფერი ნათელია!

თუ ძველი თბილისის დაბალი ფენა ძირითადად ორთაქალისა და კრწანისის ბალებში ერთობოდა, ქალაქის სოციალურად მაღალი ფენის წარმომადგენლები დროს ალექსანდრეს (დღევანდელი კომუნარების) და „მუშტაიდის“ ბაღში ატარებდნენ. აქ უქმე დღეებში უკრავდა სასულე ორკესტრი, ეწყობოდა საციკო ატრაქციონები.

ალექსანდრეს ბაღის ადგილზე ძველად საასპარეზო ყაბახი იყო, XIX საუკუნეში კი იგი ქართველი მოწინავე საზოგადოების ერთ-ერთ საყვარელ სასეირნო ადგილად ითვლებოდა. ნიკოლოზ ბარათაშვილი თავის ბიძას, რუსეთში მყოფ გრიგოლ ორბელიანს 1837 წლის თებერვალში წერს წერილს, რომელშიც სევდიანად აღწერს ყაბახზე გატარებულ ზაფხულის ერთ-ერთ ღამეს: „ამ წარსულ ზაფხულში, ერთს მშვენიერს მთვარიან ღამეში, ყაბახზედ დავიარებოდი, სადაც მისმან შვენებამ, სატრფოთ მარაქამ, მათმან უწინდებობა კიდევ დარდიმანდობამ სრულიად განატყვეს სახედველი, აღმიტაცეს ფიქრნი, წარმიღეს გონება! კოჯრის ნიავის ქროლაზე, ძიავე, მერწმუნენით, თქვენ მომაგონდით, მაშინ მომაგონდა: „განცეცხლებულთა ღვინისაგან შუბლთა კოჯრის ნიავი განგვიგრილებდეს“ და მაშინვე განვიზრახე, რომ ამ ღამეს უთუოდ აღვწერ და გაუგზავნი ძია გრიგორის მეთქი, და კიდევ აღვასრულე; მით უფრო ჩქარად, რომ ერთმა საგანმა პირველ დამასო გულს კაეშანი.

შენი არს ყაბახი, ძიავე, შენ გიყვარს იგი, და ამისათვის მასზედ წარმოებული შემთხვევაც შენ მოგეძღვნის; — აი:

ძიავე, ყაბახი, სამშობლო შენი,
წაგართო ა ე ი ს ე ნ ი ს ა გესლმან;
სატრფონი მისინი შემოგარენი
გ ა რ დ ა ხ ე წ ი ლ ს ა დაგისშო ეტლმანი
მაგრამ გაიწს კიდეც გულში მის არე;
გიყვარს ყაბახის კარგიც და ავი,
თუმც უცხო და შორს თემად იარე,
მრავალი კარგი ჰნახე ამბაეი.
მაგრამ რას ჰხედავს აწ კრული ჩრდილოა?
აჰა, ის ლამე, ოდეს სატრფონი
ალამაზებდნენ შე ნ ს ყაბახს ამოს,
შენის სიყრმისა თანზრდილნი, სწორნი

როგორც ბევრი რამ, „ყაბახიც“ ჟამთასელის „მსხვერპლი“ შეიქნა. მანაც დაკარგა პირვანდელი დანიშნულება და სასეირნო და დასასვენებელ ადგილადღა დარჩა.

1859 წელს მეფისნაცვალ ბარიატინსკის თაოსნობით „ყაბახის“ ადგილას გააშენეს დასასვენებელი ბაღი, რომელსაც რუსეთის იმპერატორ ალექსანდრე მეორის პატივსაცემად „ალექსანდრეს ბაღი“ უწოდეს. ამიერიდან აქ მხოლოდ რუსული და ევროპული მუსიკის ჰანგები ისმოდა. ჩამოსული აკრობატები აქვე საცირკონო მრეგბსაც უჩვენებდნენ.

გარეთუბანს გაეხედე,
სადღა არის ქოშმახი,
პალატები დაუდგამთ
უცნაური, ახმახი;
ვნახე ყველა დიდკაცობს,
ვისაც ედგა თაბახი;
ფიიტონით შემოშხვდა
კარაეტა დაბალი,
მე რაღა ვარ თავადი?
ცარიელი ტრაბახი.
დაბლა გადავიხედე,
სადღა არის ყაბახი;
სავარჯიშო ცხენისა,
იქ ბაღი სჩანს ლამაზი,
აქაური თემისა, —

წერდა რაფიელ ერისთავი.

ალექსანდრეს ბაღს ორ, დასავლეთ და აღმოსავლეთ ნაწილად ყოფდა ლორის მელიქოვის (დღევანდელი კეცხოველის) ქუჩა. ზემო, დასავლეთ ნაწილში იდგა საისტორიო-სამხედრო მუზეუმი, ე. წ. „დიდების ტაძარი“ (დღეს აქ სამხატვრო გალერეაა), რომელიც აშენდა 1885 წელს, კავკასიაში მეფის რუსეთის ბრძოლების ბრწყინვალედ დასრულებასთან დაკავშირებით. „დიდების ტაძარში“ ექსპონირებული იყო ჩრდილოეთ კავკასიაში ბრძოლების დროს რუსეთის ჯარის სამხედრო ნადავლი, ალაფი და ბატალისტი მხატვრის რუბოს დიდი ფერწერული ტილოები. მუზეუმის შესასვლელთან, ორივე მხარეს იდგა ნაალაფევი ბრინჯაოს ზარბაზნები.

ალექსანდრეს ბაღის (საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ ამ ბაღს ბაქოს 26 კომისიის თავდადების უკვდავსაყოფად „კომუნარების“ სახელი ეწოდა) ქვემო, აღმოსავლეთ ნაწილში იდგა წმ. ნიკოლოზის ეკლესია, ხოლო ცოტა ქვემოთ, თითქმის ბაღის შესასვლელთან, მადათოვის ქუჩაზე (ახლანდელი ათონელისა) იდგა ალექსანდრე ნეველის სახელობაზე აგებული პატარა დროებითი სამლოცველო.

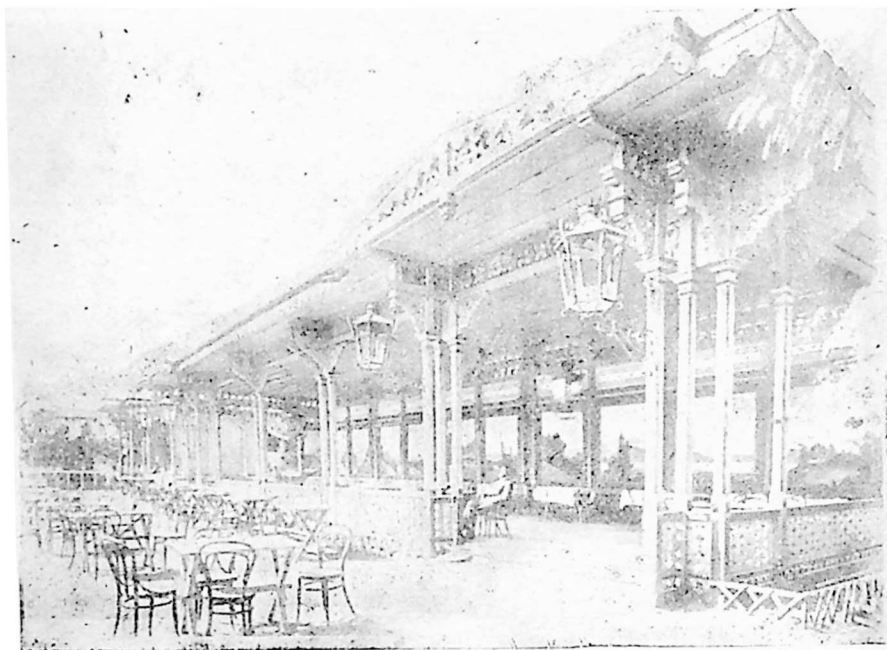
ახალი, ცივილიზებული ქალაქი თანდათან იზრდებოდა და სახეს იცვლიდა.

ახალ კუკიაში, მიხეილის გამზირის ბოლოს, XIX საუკუნის 40—50-იან წლებში გაშენდა მშვენიერი ბაღი, ე. წ. „მუშტაიდის ბაღი“.

XIX საუკუნის ძველ კუკიასა და დიდუბეს შორის მდებარე ტერიტორიას (ესაა დაახლოებით ახლანდელ მარჯანიშვილისა და ტელმანის ქუჩებს შორის მოთავსებული ტერიტორია) გერმანელთა კოლონია ეწოდებოდა, რომელიც თითქმის მთლიანად მწვანეში იყო ჩაფლული. ჩვეული თბილისური ცხელი ზაფხულის დღეებში აქ, უზარმაზარი ვერხვის, ჩინარისა თუ აკაციის ხეების ჩეროებში საამოდ გრილოდა. გერმანელთა კოლონიაში იდგა სასტუმრო და რესტორანი „ვეტცელი“. აქვე იყო გერმანელთა კლუბი. გაცდებოდათ გერმანელთა კოლონიას და მოხვდებოდით „კრუჟოკში“. ეს იყო რაღაც საზაფხულო თავშესაყარი ადგილი, სადაც იმართებოდა საქმიანი შეხვედრები და პაემნები, დაუსრულებლად ისმოდა საცეკვაო მუსიკის ხმა.

XIX—XX სს. ქალაქის საზოგადოებრივ ბაღად ითვლებოდა

„მუშტაიდის ბალი“, ძველ თბილისელთა „ბულონის ტყე“. დროის სატარებლად, გასართობად აქეთ მოეშურებოდნენ ქვეითად თუ ეტლით, ცხენის რკინიგზით — „კონკით“. აქ, ამ ბალში ყოველთვის საზეიმო განწყობილება სუფევდა. გასული საუკუნის ერთი მოგზაური ასე აღწერს „მუშტაიდის ბალს“: „გასაოცარია, თუ როგორ უყვართ ქართველებს გართობა და დასვენება. გაივლით გერმანელ-

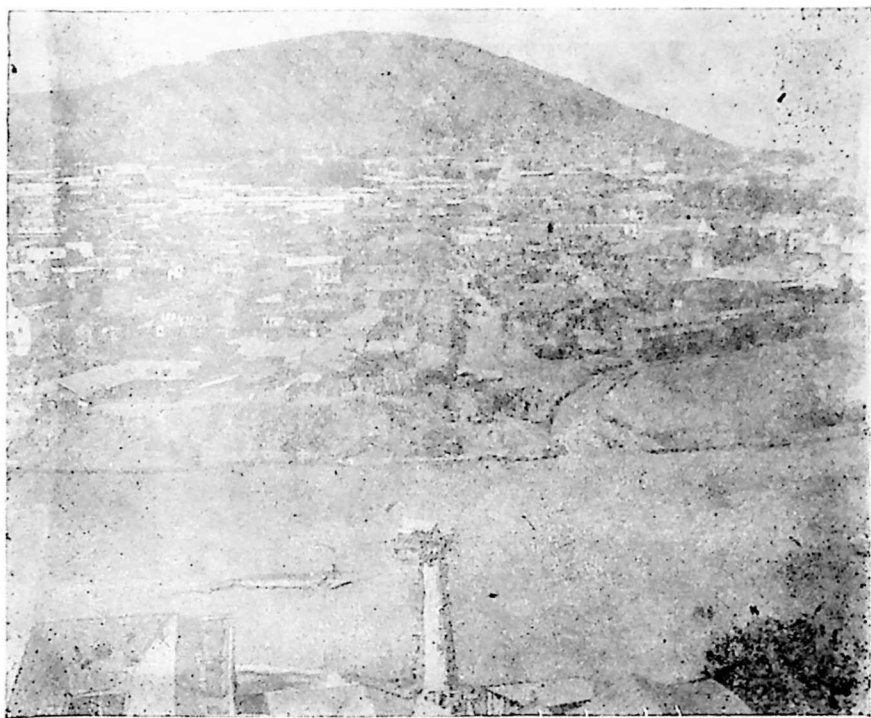


მუშტაიდის ბალი

თა დასახლებას, მიემართებოთ მუშტაიდისაკენ, ყოველ ნაბიჯზე გზდებათ სხვადასხვა კლუბი — შესაკრები, სათავეყრილობო ადგილი. ხალხმრავლობაა, ყოველმხრიდან ისმის მუსიკის და სიმღერის ხმა, სვამენ ღვინოს და ფანტავენ — ქარს ატანენ ფულს და მღერიან და ღრეობენ არა მდიდრები, ძლიერნი ამა ქვეყნისანი, არამედ ქალაქის მრავალათასიანი მუშა-ხელოსანი, ვაჭარი... მათთან შეხვედრისას თქვენ შეიძლება ისინი განსაჯოთ, გაკიცხოთ კიდეც, მაგრამ ეს განსჯა კი არა, უფრო კეთილი „შურია“. „გმუროთ“ მათი ბედ-

ნიერება, უშუალობა, ეროვნული ხასიათი, რომელიც გამოიხატება თვითდაჯერებით, სიცოცხლით, დარდიმანდობით...“.

ბაღს სახელი ეწოდა სპარსეთის უმაღლესი სასულიერო პირის მუჯთაჰედ-ალა მირ ფეთაჰის გამო. ეს იყო შვილი ცნობილი ალა მირ იუსუფისა. ირან-რუსეთის ომის დროს (1829—1830 წწ.), როცა ირანმა კაპიტულაცია გამოაცხადა და დაიღო ზავი, მუჯთაჰედი იძუ-



ბორანი მტკვარზე

ლებული გახდა, სამშობლო დაეტოვებინა და თბილისში გადმოსახლებულიყო, როგორც პოლიტიკური ემიგრანტი. თბილისში მას საცხოვრებელი ადგილი გამოუყვეს ახალ კუჩიაში, მიხეილის გამზირის ბოლოში. არსებობს გადმოცემა, რომ მუჯთაჰედს გარდაცვლია სილამაზით განთქმული ცოლი, რომელიც მას იქვე, თავისი

სახლის ეზოში დაუტრიალავს. შემდეგ მეუღლის პატივსაცემად მშვენიერი ბალიც გაუშენებია.

XIX—XX საუკუნეების მიჯნაზე მუშტაიდის ბალი თბილისელმა მოქალაქემ გორგიჯანიძემ შეისყიდა ხაზინისაგან და ამის შემდეგ ხშირად მუშტაიდის გარდა გორგიჯანიძის, ანდა გორგიჯანოვის ბალსაც უწოდებდნენ.

მაშინდელი პრესის ფურცლებზე ხშირად წაიკითხავდით ასეთ განცხადებას:

ღირეჟია მ. ა. გორგიჯანოვისა
მიხეილის პრ., მუშტაიდის ბალის შესასვლელთან, ტელეფ. № 152

ბალი და თეატრი გორგიჯანოვისა
უომეღღლე „მარიბა“

საზღვარგარეთელი და რუსი პირველი კლასის მსახიობები, გუნდის და კაპელას რუსული დიდი ქორო. საღამოს განმავლობაში სრულდება დაახლოებით 75 ნომერი. საღამოს 9 საათიდან საკონცერტო სიმებიანი ორკესტრი. „ვარიეტეს“ დასაწყისი ზუსტად 10 საათზე. პირველი კლასის სამზარეულო. ბრწყინვალე ბუფეტი, როტონდა¹, კაბინეტი.

მუშტაიდის ბალი

აღდგომის მეორე დღიდან პირველ ოქტომბრამდე, ყოველდღე, საღამოს 6 საათიდან ღამის 12 საათამდე, დაუკრავს ქალთა სიმებიანი ორკესტრი.

პირველი კლასის ბუფეტი, რუსული და საზღვარგარეთელი სასმელებით.

აზიური და ევროპული სამზარეულო, გამოცდილი კულინარის მეთვალყურეობით.

ღია სცენა.
ფასები ზომიერი
შესვლა უფასო.“

მუშტაიდის ბაღში მოთავსებული იყო მეაბრეშუმეობის სადგური, მის ბაზაზე აქ გამოჰყავდათ აბრეშუმის კია. მუშტაიდის მეაბრე-

¹. გუმბათიანი მრგვალი ნაგებობა, პავილიონი, ფანჩატური.

შუმეობის სადგური თავისი მოწყობილობით და სიდიდით ერთადერთი იყო მთელ მაშინდელ რუსეთის იმპერიაში. სამწუხაროდ, მეაბრე-შუმეობის სადგურის მოწყობის დროს გაიჩეხა საუკუნოვანი ფოთლოვანი ტყე. აქვე იყო აბრეშუმის სართავი ლაბორატორიაც, მეფრინველეობის სადგური და სხვ.

1903—1904 წლებში კერძო პირების მიერ თბილისში იხსნება



დიღუბის ეკლესია

მთელს კავკასიაში პირველი კინო-თეატრები: „ელიოსკოპი“, „სინე-მა“, „ელექტროპროექტორი“, „ილუზიონი“...

„ილუზიონი“ დაუარსებია ოდესიდან თბილისში ჩამოსულ სოფიო ივანიცკაიას, რომელმაც ჯერ ჩვენს ქალაქში, ხოლო შემდეგ თითქმის მთელს კავკასიაში დააარსა კინოთეატრები.

სოფიო ივანიცკაიას კინოთეატრების ფართო ქსელი შეუქმნია თბილისში: „ილუზიონი“ — მიხეილის გამზირზე, ვეტცელის სახლში; „პატეოგრაფი“ — ახლანდელ ლესია უკრაინკას ქუჩაზე; „ოდეონი“ — მიხეილის გამზირზე (არტოს ბაღში); „პრიმავივანტოგრაფი“ — გოლოვინის გამზირზე, ძველი ცირკის პირდაპირ, შემდეგ იგი გადაიტანეს მუშტაიდის ბაღში მოწყობილ ე. წ. „ლესნოი დომში“.

მოგვიანებით მთელ გადაღებებს ხელმძღვანელობდა ცნობილი ქართველი კინოოპერატორი დილმელოვი, ძირითადად მის საქმიანობას შეადგენდა დოკუმენტურ-ქრონიკალური ფილმების შექმნა-გადაღება.

ამ დროს გადაღებულმა რამდენიმე დოკუმენტურ-ქრონიკალურმა ფილმმა ფრაგმენტების სახით ჩვენამდეც მოაღწია. ისინი საინტერესო მასალას იძლევიან XX საუკუნის თბილისის ზოგიერთი კუთხის ისტორიისათვის. ასეთებია: თბილისის სახელმწიფო ბანკის გახსნა-კურთხევა 1910 წელს (დღევანდელი ფინანსთა სამინისტროს შენობა); მუხრანის ხიდის გახსნის ცერემონიალი 1911 წლის 24 აპრილს.

1 ახლანდელი გაზეთ „ზარია ვოსტოკას“ რედაქციის ადგილზე XIX ს. დასასრულს და XX საუკუნის 10-იან წლებში ცირკი ჰქონდათ ძმებ ნიკიტინებს.



ველი თბილისის საქალაქო ტრანსპორტი, როგორც უკვე ვთქვით, იყო ურემი, ცხენი და ჯორი. და აი, გასული საუკუნის დასაწყისში ქალაქის ქუჩებში პირველად გამოჩნდა ევროპული ტრანსპორტი „კარეტა“, რომელიც მეფის რუსეთის კარზე წარგზავნილ ქართლ-კახეთის სამეფოს ელჩს გარსევან ქავ-ქავაძეს ეკუთვნოდა. 20-იან წლებში კი თბილისის ქუჩები აახმა-ურა „კალიასკამ“ — ეტლმა, რომელიც გენერალ სიპიაგინს ეკუთ-ვნოდა.

„კალიასკა“ პირველად გადაუხურავი იყო და ერთი ცხენი ებმოდა. შემდეგ, ცოტა მოგვიანებით, ეტლს ტყავის სახურავი გაუ-კეთეს, ბორბლებს კი რკინის სალტეებზე რეზინი გადააკრეს.

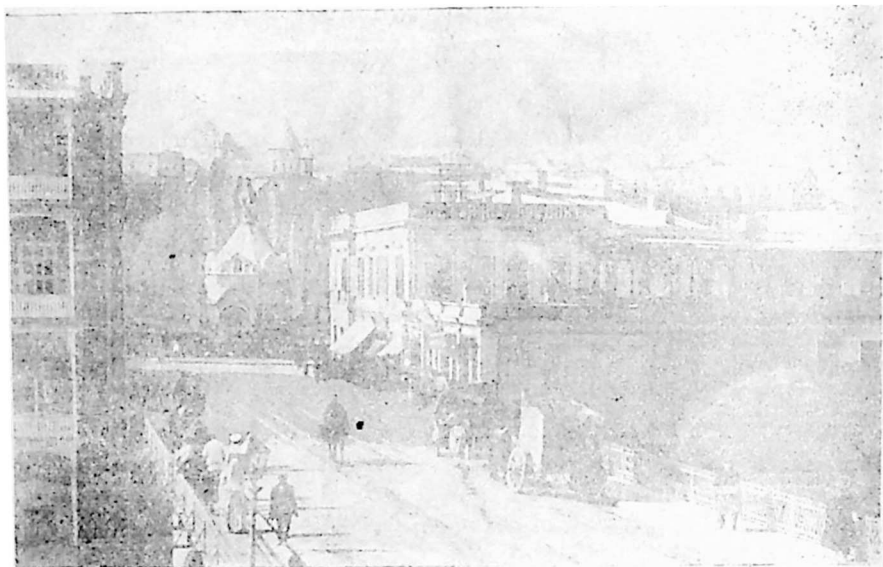
თბილისში გამოჩნდა სამგზავრო ფაიტონებიც.

1883 წელს თბილისში პირველად ამუშავდა ცხენის რკინიგზა — „კონკა“. იგი მიხეილის გამზირზე დადიოდა — მუშტაილის ბაღიდან ვორონცოვის მოედნამდე. ხაზის სიგრძე დაახლოებით ორ-ნახევარი კილომეტრი იყო. შემდეგ კონკის ხაზი გააგრძელეს. იგი გადაივლი-და მიხეილის ხიდს და პუშკინის ქუჩით მოედნამდე აღიოდა. შემ-დეგ და შემდეგ „კონკამ“ გაიარა სასახლისა და გოლოვინის ქუჩები. იგი ვერის დაღმართზე ჩამოვლით მიხეილის გამზირს უერთდებოდა კირიჩნთან, ღლევეანდელ მარჯანიშვილის მოედანთან.

„კონკა“ ღია ვაგონი იყო, რომელიც ერთი ხაზით მოძრაობდა. მისი სკამების საზურგეები მოძრავი იყო. და საითაც წავიდოდა „კონკა“, სკამის საზურგესაც იქით მიაბრუნებდნენ. „კონკის“ გაჩე-რება აღმართზე და დაღმართზე აკრძალული იყო. ტრანსპორტი ჩერ-დებოდა ზარის დარეკვით, რომელიც კონდუქტორს — ბილეთების გამყიდველს ეკავა. აღმართზე „კონკას“ დამატებით კიდევ ორ ცხენს

უბამდნენ. საფეხურზე მდგომი კონდუქტორი „კონკის“ ხან ერთი და ხან მეორე მხრიდან ყილდა ბილეთებს.

XIX—XX საუკუნეების ქალაქის ტრანსპორტს განეკუთვნებოდა მდინარე მტკვარზე მოქმედი ტივი, ნავი და ბორანი. ამათგან ბორანი, ქალაქში ხიდების მშენებლობასთან დაკავშირებით, სულ უფრო და უფრო სცილდებოდა ქალაქის ფარგლებს. ყველაზე ბოლოს ქა-



სასტუმრო „ლონდონი“ (მარჯვნივ) და „გრანდ-ოტელი“ (მარცხნივ) ნიკოლოზის ხიდან. შუაში მოჩანს სამლოცველო ალექსანდრეს ბაღის შესასვლელთან.

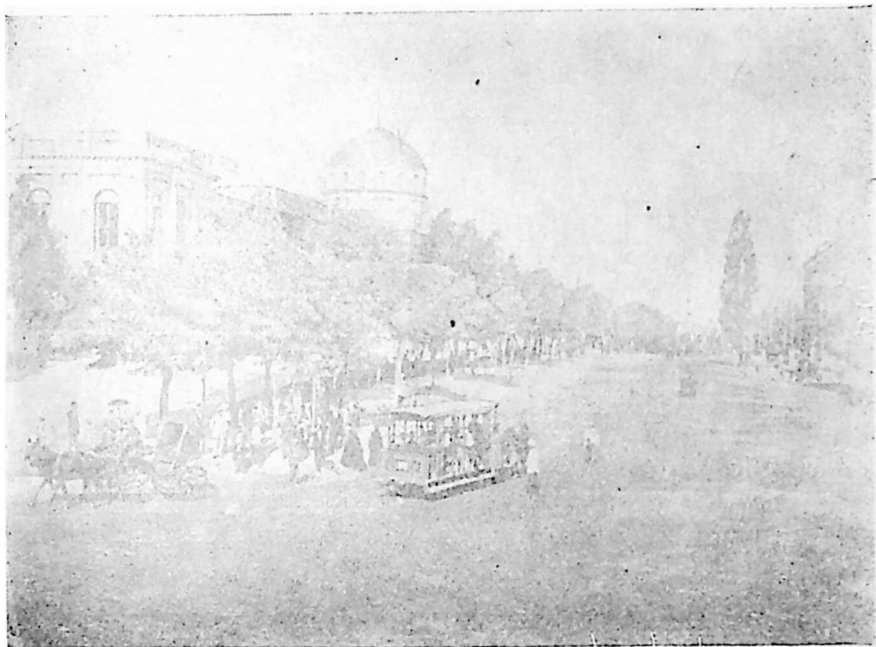
ლაქში დიდუბის ბორანი გაუქმდა ახალი ხიდის მშენებლობასთან დაკავშირებით.

XIX საუკუნის 90-იან წლებში თბილისის საქალაქო ტრანსპორტს შეემატა ველოსიპედიც. სახედარზე ამხედრებულ მემაწვნესა თუ მენახშირეს უცბად გვერდით ჩაუქრდებოდა ველოსიპედზე შემომჭდარი, სერთუკში გამოწყობილი ჩინოვნიკი თუ გიმნაზიელი...

ძველ თბილისში სულ უფრო და უფრო მტკიცედ იკიდებდა ფეხს „ევეროპა“. ველოსიპედს მალე ავტომობილიც შეემატა, ხოლო 1908 წელს თბილისში უკვე არსებობდა კერძო საავტომობილო საზოგადოება.

1905 წელს მთაწმინდის გორაზე ამოქმედდა ფუნიკულიორი. ზაფხულის ცხელ დღეებში ღია ვაგონებს ქალაქელები აჰყავდა მთაწმინდაზე მდგარი ეკლესიის ეზოში არსებულ სასაფლაოზე — პანთეონში, სადაც განისვენებდნენ ქართველი საზოგადო მოღვაწენი, პოეტები და მწერლები.

მთაწმინდის პლატოდან „ორსახოვანი“ თბილისის კონტრასტები



კონკა სასახლის ქუჩაზე

უფრო თვალსაჩინო იყო. აი, თხუთმეტსაუკუნოვანი ქალაქის დამცველი ნარიყალას ციხე, ქალაქის შუაგულში გაწოლილი მტკვარი, მეტეხის ეკლესიასთან გადებული „ვირისა“ და ავლაბრის ხიდები. ხიდის ერთ თავში ქრისტეს რჯულისათვის წამებული აბოს ქვაბულია, მეორე მხარეს კი მაჰმადიანობის სიმბოლო — შაჰ-ისმაილის დროინდელი მეჩეთი დგას მინარეთით.



ხალი თბილისი არამართო გარეგნულად — ხუროთმოძღვრული ნაგებობებით ემსგავსებოდა ევროპულ ქალაქს; ქალაქელები სხვა მხრივაც ცდილობდნენ, არ ჩამორჩენოდნენ ახალ ცხოვრებას.

ურემმა გზა დაუთმო ტარანტასს — გრძელ, ოთხთვლიან სამგზავრო ეტლს, ძველი სკივრები ჩემოდნებმა და ტყავის ჩანთებმა (იყიდებოდა რ. ბ. ლაბერმანის მაღაზიაში, ერევნის მოედანზე) შეცვალა; ქართველი ქალები, მამაკაცთა „თვალის მოსატყუებლად“, ტანს იყენებდნენ და კორსეტს იცვამდნენ (იყიდებოდა ბ. ზუხნერის მაღაზიაში, გოლოვინის გამზირზე), ლეჩაქი შლიაპამ შეცვალა, ქოშები — ბაშმაკებმა.

ეროვნულ ტანსაცმელს თანდათან ევროპული ცვლიდა. გრიგოლ ორბელიანი ერთ-ერთ თავის წერილში იგონებდა: „მახსოვს, ერთხელ ივანე მალხაზიჩის (ანდრონიკოვის) დედასთან, მარიამთან შევედი და ბატონიშვილი დიდად გაჯავრებული დამხვდა. — რაო, ბატონიშვილო, რამ გაგაჯავრა ასე, ვინ რა გაწყენინა?

— როგორ რამ გაგაჯავრა. უი, სირცხვილო! შვილო, გაგონილა? ოთარის ცოლსა ქოშები გაუხდია და ბაშმაკები ჩაუცვამს.

— მერე, ბატონო, რაო, რომ ბაშმაკები ჩაუცვამს.

— ის, შვილო, რომ დღეს რომ ქოშები გაიხადა, ხვალ სხვასაც გაიხდის.“

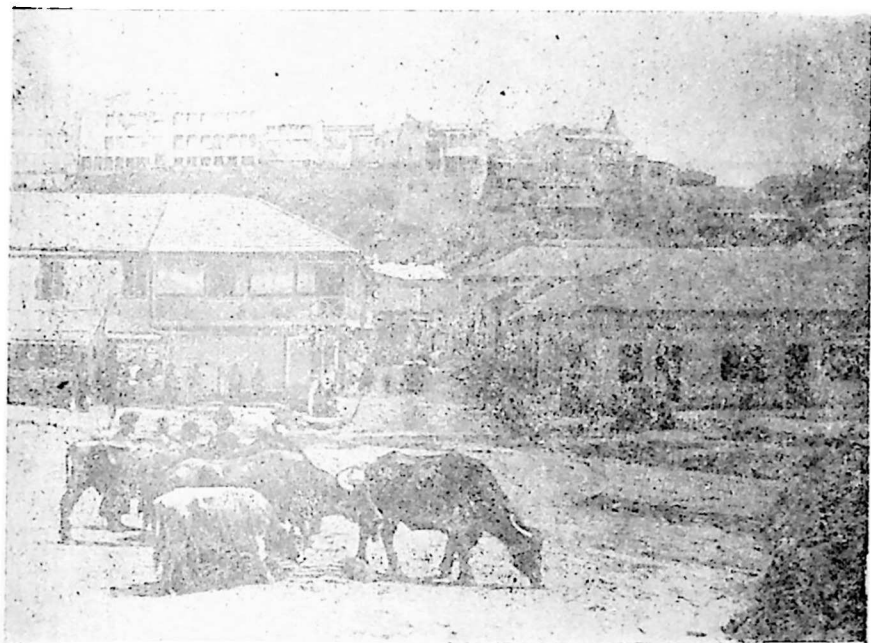
ქალებს არც კაცები ჩამორჩებოდნენ სიკოხტავეში და „მოდურად“ იცვამდნენ. მოუშვეს ბაქენბარდები. ჩოხა-ახალუხს ქალაქის არისტოკრატია აღარ იცვამდა. იგი თბილისის ხელოსნის, წვრილ ვაჭართა, „პროვინციელთა“ ტანსაცმელადღა დარჩა.

„ივანე სარდალმა ორბელიანმა ნიშნად ერთგულებისა რუსე-

თისადმი მოიპარსა წვერი და მრავალთა თავადიშვილთა მოაპარსენა წვერი თავისთანავე. ასე რომ, ტომრები ბალნით გატენილი გადაყარეს მტკვარში“ (გრ. ორბელიანი).

ძველი ყაიდისა და ადათის მიმდევარი მამაკაცები კი ჯერ კიდევ შუაბაზარში, აქაურ „სადალაქოში“ — იპარსავდნენ წვერს.

შუა ბაზარში არა მარტო სავაჭრო ადგილი, „ღია ვერანდაც“ იყო, სადაც სხვადასხვა სააღებმიმცემო და ხელოსნურ საქმიანობასთან ერთად შეგედლოთ გენახათ, როგორ იდგა პირდაპირ ქუჩაში,



ბზის მოედანი

ყოველგვარი საჩრდილობელის გარეშე, ბასრ სამართებელმომარჯვებული სპარსი დალაქი მუშტრის მოლოდინში. აი, მოშორებით მეორე დალაქს უკვე უშოვნია მუშტარი, დაუსვამს ღია ცის ქვეშ მოწყობილ საპარიკმახეროში, გულზე პატარა წინსაფარი აუფარებია

და წვერს პარსავს მავან ქართველ „ფრანტს“. იქვე სხვა დალაქს ინით ფრჩხილებშედებილი მუსულმანი წამოუსკუპებია სკამზე და თავი სამართებლით ისე პირწმინდად მოუპარსია, რომ მზეზე ლაპლაპი გააქვს.

დალაქები დროს არ კარგავდნენ — თან მუშაობდნენ და თან ბაზარში გაგონილ ახალ-ახალ ჭორსა თუ მართალს ჰყვებოდნენ.



ნობილია, რომ ძველ თბილისში (XVIII ს.) არც ბეკლური და არც ხელნაწერი გაზეთი არ გამოდიოდა. ახალი ამბის გაგება და გავრცელება ხდებოდა ე. წ. „მოლაყბის“ — მართალი თუ მონაგონი ამბის მცოდნე პირთა საშუალებით.

ახალი ამბის გაგება შეიძლებოდა სიონის უბანში, სიონის ტაძარსა და ანჩისხატის ეკლესიას შორის მდგარი ქართლის მეფის სასახლის წინ, ე. წ. მეფის (ბატონის) მოედანზე (დღეს ერეკლე მეორის სახელობის მოედანი). ამ მოედანზე ახალი ამბის მოლოდინში ყოველდღე იკრიბებოდნენ არა მარტო ცნობისმოყვარე ქალაქელები, არამედ შორი გზიდან მოსულებიც. აქ გაიგონებდით თურქეთის ზონთქრისა თუ ირანის შაჰის, რომის პაპისა თუ რუსეთის ხელმწიფის, შორეული ინდოეთიდან დიდი ქარავნის მოსვლისა და სხვა ამისთანა ამბებს.

1795 წელს, ალა-მაჰმად-ხანის შემოსევის დროს, დამპყრობელმა დაანგრია და გაძარცვა მეფის სასახლე.

მეფე ერეკლე ისე გარდაიცვალა (1798 წ.), რომ სასახლის აღდგენა ვერ მოასწრო. სასახლის აღდგენა ვერც მისმა მემკვიდრემ გიორგი XII შეძლო. მას ამისათვის არც დრო ჰქონდა და არც სახსრები. მეფე გიორგი XII ამავე მოედანზე მდგარი მეფე სიმონის სასახლეში ცხოვრობდა (ახლა აქ თეატრის ისტორიის მუზეუმია მოთავსებული), სადაც 1801 წლის დამლევის გარდაიცვალა კიდეც.

და აი, ქართლ-კახეთის მეფის სასახლის ადგილზე აიგო შენობა, სადაც ცხოვრობდა საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორი. ამის გამო ამიერიდან მეფის მოედანს გუბერნატორის მოედანი შეერქვა. 1812 წელს თხუთმეტსაუკუნოვანი მართლმადიდებლური ქარ-

თული ეკლესია კარგავს ავტოკეფალიას, დამოუკიდებულობას და სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის მაგივრად ქართულ ეკლესიას მღვდელმთავრად უნიშნავენ ეგზარქოსს. ეგზარქოსის სინოდალური კანტორა და მისი უწმინდესობის ადგილსამყოფელი აშენდა სამოქალაქო გუბერნატორის მიერ მიტოვებული რეზიდენციის ადგილას. ამრიგად, გუბერნატორის მოედანს სახელი გადაერქვა და ეგზარქოსის სახელი დაერქვა. მიუხედავად იმისა, რომ მოედანი სახელს იცვლიდა, იქ არსებული ტრადიცია მაინც გრძელდებოდა. ახალი ამბის მოყვარულნი ისევ აქ იკრიბებოდნენ, კამათობდნენ და „ლაყბობდნენ“. ამიტომაც უწოდებდნენ ამ მოედანს „სალაყბოს“.

XIX საუკუნიდან თბილისმა განაშენიანება ძირითადად ჩრდილოეთის მიმართულებით დაიწყო და სულ მალე თითქმის მთელი გარეთუბანი „ახალმა თბილისმა“ აითვისა, „დაიპყრო“.

ქალაქის ჩრდილოეთ ზღუდეში დატანებული „კოჟრის“ კარის წინ, ავანანთ ხევის მარჯვენა და მარცხენა ნაპირზე, ცარიელი ადგილი ბაზრის მოედანს ჰქონდა დათმობილი. ამ მოედანზე იყიდებოდა შეშა და თივა.

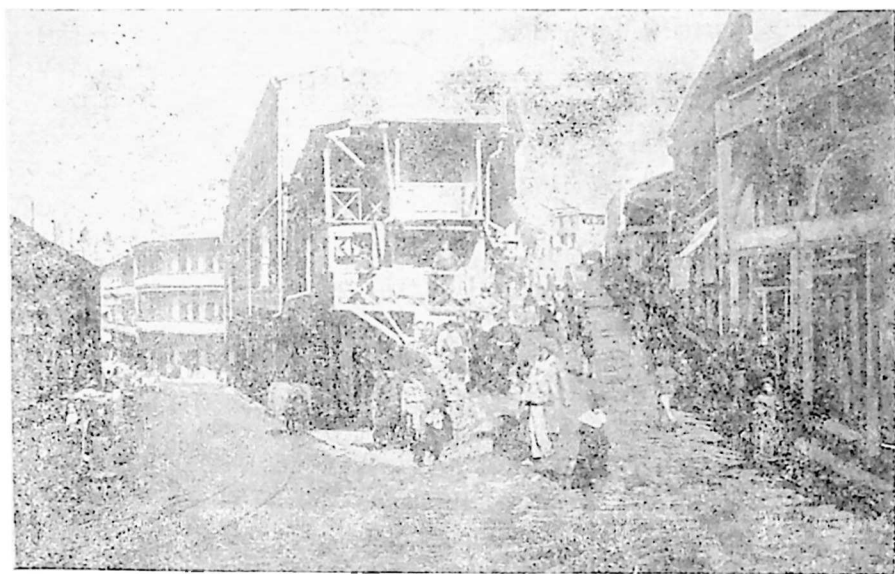
როგორც უკვე ვიცით, 1827 წელს, გენერალ პასკევიჩის მიერ ერევნის ციხესიმაგრის აღებასთან დაკავშირებით (ერევნის სამხედრო ოპერაციის ერთ-ერთი მთავარი მონაწილე იყო ივანე ბაგრატიონი, ძმა ცნობილი მხედართმთავრის პეტრე ბაგრატიონისა) გარეთუბნის ბაზრის მოედანს ერევნის სახელი ეწოდა.

აი, აქ, ძველი ქალაქის მეორე მოედანზეც იკრიბებოდნენ ახალი ამბის მოყვარულნი. მათ „ამბავისტებს“ ეძახდნენ. შუა მოედანზე დაყრილ დიდ ხის მორებზე უყვარდათ ჩამოსხდომა „ქორის“ მოყვარულებს.

XIX საუკუნის მეორე მეოთხედში ჩვენში ჩამოსული ერთ-ერთი უცხოელი აგვიწერს თბილისსა და მის მცხოვრებთა წეს-ჩვევებს, ქალაქურ ადამებს. მისი თქმით, ძველი თბილისელები მეტისმეტად ცნობისმოყვარენი, ახალი ამბების მოყვარულნი ყოფილან. ორი ქართველი შეხვედრისთანავე ერთმანეთს ასე ეკითხება: „რა ამბავია?“, სომეხი — „ინჩი ხაბარ?“, ხოლო მუსულმანი — „ნა ხაბარ?“-ო.

ანეგდოტამდე მიდიოდა აქაურ „ამბავისტთა“ საქმიანობა. ერთხელ თურმე ერთი ჩინოვნიკი სამსახურში დანაპირებ ადგილს

ელოდებოდა, მაგრამ ზუსტად არ იცოდა, როდის დააწინაურებდნენ, ამიტომ ძალიან ღელავდა. ერთხელ ის ქუჩაში ნაცნობს შეხვედრია, თავისი გასაქირი შეუჩივლია, ნაცნობს ურჩევია, ბაზრის მოედანზე გაეგზავნა ვინმე ნდობით აღჭურვილი პირი ამბის გასაგებად. ჩინოვნიკი ასეც მოქცეულა. ეს კაცი სადამოთი მისულა ამ ჩინო-



ლენინის აღმართი და ბზის მოედანი

ვნიკთან და მოედანზე მოსმენილი ახალი ამბავი მოუხსენებია: მავანსა და მავანს ამა და ამ ადგილზე ნიშნავენო. მეორე ღღეს ჩინოვნიკი მართლაც მიუღიათ სამსახურში.

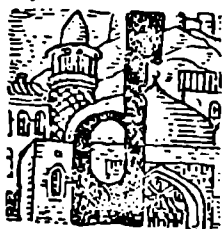
ასევე, მოედანზე თურმე ხუთი თვით ადრე ლაპარაკობდნენ კავკასიის მთავარმართებელ გოლოვინის ნაცვლად გენერალ ნეიდგარდტის დანიშვნის შესახებ.

ახალი ამბის — „ქორის“ — გაგება მარტო მოედნებზე როდი ხდებოდა. კარგი „ქორის“ მოსმენა შეიძლებოდა ახალი თბილისის ევროპულ ყაიდაზე მოწყობილ-საპარიკმახეროებში, მაღაზიებში, სა-

დაც ხშირად მიდი-მოდიოდნენ თბილისის მაღალი ფენის წარმომადგენლები.

ერთ-ერთ ასეთ ადგილად ითვლებოდა თბილისელი კომერსანტის საფაროვის მაღაზია; გრიგოლ ორბელიანი დიმიტრი ჯორჯაძისადმი მიწერილ წერილში (1858 — 11. VIII) ამბობს: „ნაპოლეონის თავის მოკვეთა საფაროვის მაღაზიაში პირველად ითქვა და იქიდან სვიმონს (სვიმონ შალიკაშვილი, თ. ბ.) ახარეს“. ლაპარაკია ნაპოლეონ მესამეზე (1868—1873), რაც, ცხადია, სინამდვილეს მოკლებულია.

თბილისური ბაზარი



ველ თბილისში რამდენიმე ბაზარი იყო.

თათრის მოედანზე იყიდებოდა: ხილი, წერილ-
ფეხა და მსხვილფეხა საქონელი, ტანსაცმელი, ალ-
კურვილობა...

სარდარ-აბასის მოედანზე — ხილი, ხორბალი,
ქერი, შერიკა...

ავლაბრის მოედანზე — ხილი და სხვადასხვა პროდუქტი.

რიყეზე ყიდდნენ ცხენებს, თევზს, მარილს.

გარეთუბანში, ერევნის მოედანზე, იყიდებოდა შეშა, თივა.

რუსის ბაზარზე (სალდათის ბაზარი), დღევანდელი კოლმეურ-
ნობის ბაზრის სიახლოვეს — ჯარისკაცების ძველმანები, ფარაჯა,
ჩექმები, აგრეთვე ძველი ავეჯი. ამიტომაც ერქვა ამ ბაზარს სალ-
დათისა, ზოგჯერ „იარმუკასაც“ ეძახდნენ, რადგან აქ მუდმივ კი არ
იყო გამართული ბაზრობა, არამედ მხოლოდ კვირაობით (სახელწო-
დება ნაწარმოებია რუსული სიტყვიდან „Рынок“).

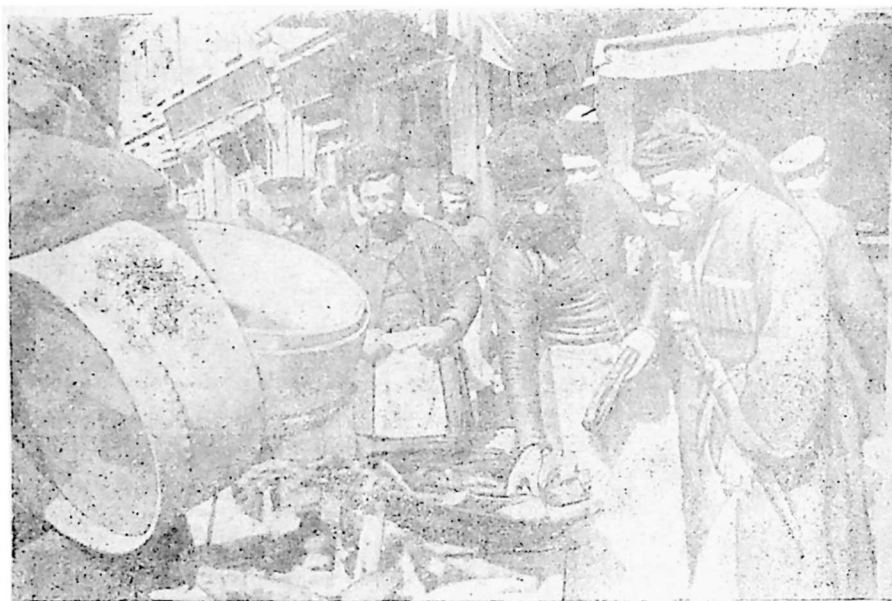
XX საუკუნის 10-იან წლებში, პირველი მსოფლიო ომის პე-
რიოდში, რუსეთის ჯარიდან გამოქცეულნი, დეზერტირები რკინიგზის
სადგურიდან მოშორებით უჩუმრად ყიდდნენ თავიანთ ტანსაცმელს:
ფარაჯას, ჩექმებს და სხვ. ამიტომ შეერქვა ამ ადგილს „დეზერტირის
ბაზარი“ (ამჟამად აქ პირველი მაისის რაიონის საკოლმეურნეო ბა-
ზარია).

მაგრამ ძირითადი, მთავარი და ყველაზე კოლორიტული ბაზა-
რი, სადაც ნათლად ჩანდა ძველი თბილისის ეგზოტიკური სახე, იყო
შუა ბაზარი.

შუა ბაზარი — ძველი ქალაქის სავაჭრო ცენტრი — წარმოად-
გენდა ვიწრო ქუჩას, რომლის ორივე მხარეს ჩამწყრივებული იყო
სხვადასხვა ხელობის ხელოსანთა ღუქნები და სავაჭროები. შუა

ბაზრის დუქნები, ძირითადად, ერთსართულიანი შენობები იყო, რომელთა სიმაღლე 5—6 მეტრს არ აჭარბებდა. დუქნის წინა ოთახი სავაჭროდ იყო გამოყენებული, უკანა კი — საქონლის საწყობად, ანდა სახელოსნოდ. თუ დუქანი ორსართულიანი იყო, მეორე სართულზე, ე. წ. ბალახანაში, ცხოვრობდა დუქნის პატრონი.

შუა ბაზარი იწყებოდა ქალაქის კედელში დატანებულ კოჭრის



ძველი თბილისის ბაზარი

კართან და მიუყვებოდა ქვევით (დღევანდელი ლესელიძის ქუჩით) მეიდნამდე.

ქუჩას შუა ბაზარი ეწოდებოდა იმიტომ, რომ იგი ძველ ქალაქს ორ ნაწილად, ქვემო და ზემო უბნებად ჰყოფდა. ქვემო უბანი ეწოდებოდა შუა ბაზრის მარჯვენა მხარეს მდებარე ქალაქის ნაწილს, ზემო უბანი — შუა ბაზრის მარცხენა მხარეს მდებარე ნაწილს. ამბობენ, თურმე ქვემო უბნელი ვაჭარი ზემო უბნელ მუშტარს საქონელს არ აძლევდაო.

შუა ბაზარში მოხვედრილ უცხოელს აოცებდა აქ სავაჭროდ გამოტანილი საქონლის ნაირსახეობანი და ნაირფეროვნება.

შუა ბაზარს ჩაუყვებოდით და მიაღგებოდით ბაზაზებს, რომლებსაც თავიანთი ღუქნის წინ გამოეტანათ სხვადასხვა ფერის ძაფი და ზონარი; ბაზაზხანაში თვალს იტაცებდა ფარჩეული, მაუდის, ჩითის, სელის ქსოვილები. ყაჯარღუზების ღუქანთან თულუხჩები და მოხვევები ცხენის გავაზე გადასაფარებელ ორთუქს არჩევდნენ; იქით ჭონებს იმდენი ქული გამოეკიდათ, გეგონებოდათ, მთელი ღუნია ხალხი უქულოა და აქეთ მოეშურება თავსაბურავის შესაძენადო. ჩაუვლიდით ხარასხანას და გაგაოცებდათ ოქროს და ვერცხლის ნაკეთობათა სინატიფე. ხელოსანს წინ დაედო ხანჭლის ქარქაში და სპილოს ძვლითა და ოქრო-ვერცხლით რთავდა; სარაჯს ღუქნის წინ ვერცხლით გაწყობილი ცხენის მოსართავები ეჭირა ხელში და მუშტრის ყურადღების მისაქცევად გულმოდგინედ აულარუნებდა; ცოტას აუყვებოდით და ქუჩჩებთან მოხვდებოდით, რომელთაც ნაირ-ნაირი ბეწვეული გამოეთინათ: კურდღლისა, დათვისა, მელიისა, წავისა... ხარაზს ხელში გასანთლული ძაფი ეჭირა და ცდილობდა, ნემსში გაეყარა, იქვე კი მუშტარი იდგა და გასაყიდად გამოფენილ მაშიებს, ფეხსაცმელებს, წულებს ათვალიერებდა; ცოტა იქით ნალბანდები ცხენის და ვირის ნალებით და სხვადასხვა ზომის ლურსმნებით ვაჭრობდნენ; ჩილინდრები — კლიტეებითა და გასაღებებით, მეჭურჭლეები — სხვადასხვა ზომის კოკებითა და თეფშებით; აქვე ნახავდით დაირისა და ჩონგურის მკეთებლებს; ალაფებს — მეპურეებს; ბაყლებს — ნაირნაირი თევზით (თართი, ღოში, ზუთხი, ლოქო, წელა, ხრამული); თაროები იზნიქებოდა ხიზილაღას, ბრინჯის, ერბოს სიმძიმისაგან; ყასბებს პირდაპირ ქუჩაში გამოეტანათ და უზარმაზარ ჩანგლებზე დაეკიდათ საქონლისა და ცხვრის ხორცი...

შუა ბაზრიდან შეგეძლოთ მოხვედრილიყავით ლილახანაში, სადაც საღებავებით სავსე სხვადასხვა ზომის ქვევრები იდგა. აქვე იყო ბარდანებად შეკრული ბამბა, ზუბუნის, საბნები... გარდა ამისა, ღუქნებში იყიდებოდა ათასგვარი წვრილმანი: ნამგლები, მაკრატლები, სარკეები, ჭიქები, ნემსები, დანები და სხვა.

ბინდი ჩამოწვებოდა თუ არა, გაცხოველებული ვაჭრობაც თანდათან ცხრებოდა, ყაყანი და ჟრიაჟული ნელდებოდა. ღუქნებში ერთი-

მეორის მიყოლებით ინთებოდა ზეთის ფარნები და სანთლები, მბეუ-
ტავ სინათლეზე მედუქნეები მთელი დღის ნავაჭრი ფულის თვლას
იწყებდნენ, შემდეგ კი სავაჭროებს კეტავდნენ და ღუქნები დარაბე-
ბით იხურებოდა.

ქალაქის ბაზრებს სურსათ-სანოვავით ძირითადად თბილისის შე-
მოგარენში მდებარე სოფლები ამარაგებდნენ.

დილაადრიან, მზე რომ ჯერაც ამოსული არ იყო, ჩაძინებულ ქა-
ლაქს აღვიძებდა წყნეთელი, კუმისელი, ტაბახმელელი და ოქროყა-



ხალიჩების გამყიდველი

ნელი მემაწვნეების ყვირილი და შეძახილები. სახედარზე გადაკიდუ-
ლი ფერად-ფერადი ხურჯინები გამოტენილი იყო ლურჯად, მწვანედ
და ყავისფრად მოჭიქული მაწვნის ქილებით.

გაზაფხულიდან გვიან შემოდგომამდე დაწნული გოდრებით შე-
მოდითოდა ქალაქში კუმისური ცვრიანი ლედვი, სახეჩი და სახრაფი
ატამი, ქუჩა-ქუჩა დაჰქონდათ სხვადასხვა ხილი.

მოსალამოვდებოდა და წყნეთის, ტაბახმელის და კუმისის გზა

გაიქედებოდა „ტრანსპორტით“: ტვირთისაგან განთავისუფლებული სახედრები კენტრუშითა და ტლინკაობით მიუყვებოდნენ გზას, რათა მეორე დღეს, გარიყრაჟზე, ისევ დატვირთულნი და თავჩაქინდრულნი ხლებოდნენ ჩაძინებულ თბილისს.

XIX საუკუნის მეორე ნახევარში ქალაქის ბაზრებში თურმე ძალიან მომრავლებულან ჩარჩი-ვაჭრები, რის გამო ბაზარში სურსათი გაძვირებულა. ჩარჩი-ვაჭრები თბილისში მომავალ გლეხებს დილაადრიან ქალაქის შემოსასვლელთან, ანდა თვით მეიდანზე ზედებოდნენ და ჩამოტანილ საქონელს იათად ყიდულობდნენ, შემდეგ კი მათ ზედმეტ ფასებში ყიდდნენ.

ამის გამო ქალაქის გამგეობამ ბაზარში ზედამხედველი დანიშნა, რომელსაც თვალყური უნდა ედევნებინა ბაზარში არსებული



ჩარჩები და გლეხები ბაზართან.

მდგომარეობისათვის — არ უნდა დარღვეულიყო ვაჭრობის წესი, გამყიდველებს გასაყიდ საქონელზე დაწესებული ნიხრი არ უნდა დაერღვიათ და სხვა. მაგრამ, ეტყობა, ამ ღონისძიებას საქმისთვის ვერ უშველია. აი, რას წერდა გაზეთი „ივერია“ (1895 წ. № 80, 18

აპრილი) „ახალ ამბებში“: „არ იქნა, ვერ აილაგმა ტფილისელ ყას-
ბების თავ-გასულობა. ხორცის ავ კარგობას ვინღა ჩივის, ნიხრიც
აღარ არსებობს მათთვის, მრავალგან მხოლოდ ერთს ამბავს მოგახ-
სენებთ, რომელიც მე თვითონ გადამხდა თავზედ: წარსულ შაბათს
სალამოზედ, სალდათის ბაზარში შეველ ყასაბთან, ავაწონინე ოთხი
გირვანქა ძროხის ხორცი და გირვანქაში 8-კაპ. (როგორც ნიხრია) მინ-
დოდა მიმეცა, ყასაბმა ფული უკან გამომიბრუნა და ზედაც დაუმატა,
ჩვენ 8-კაპ. ხორცი არა გვაქვსო. თუ გნებავთ გირვანქაში 9-კაპ. მო-
გვეციო. მე არ დავთანხმდი. ბევრი ლაპარაკის შემდეგ უკანვე გამო-
ვბრუნდი და იქვე ერთ პოლიციელს ვსთხოვე, გამომყოლოდა ზემო-
სსენებულ ღუქანში. პოლიციელი სიხარულით დამთანხმდა და დამა-
რიგა: „შენ ღუქანში შედი, მე გარედან დავზვერავე, რამდენიც
გთხოვოს გირვანქაში, მიეცი, მე უცბად შემოვალ და ფულით ხე-
ლში იმ ყასაბს მილიციაში წავიყვანო, ამგვარად თუ მოიქეცი, ფუ-
ლიც უკან დაგიბრუნდება და ხორცი კიდევ მეტი იქნებაო. მე, რასა-
კვირველია, დავთანხმდი, შეველ ღუქანში, გადაუხადე გირვანქაში
10-კაპ. (მაგიერ 9-კაპ) და ველოდები, აი, ან ახლა დაეცემა მართლ-
მსაჯულების რისხვა ამ ყასაბს ან ახლა მეთქი, მაგრამ თქვენ არ მო-
მიკედეთ, პოლიცია არსად გამოჩნდა. გამოველ გარეთ, აღარც იქ
არის პოლიციელი. ამგვარად, ამ ჩემმა კკუის დამრიგებელმა ყასაბ-
თან ერთად მომატყუა.“

ყასაბი დარჩო ასე ჩიოდა:

„ძვირფასო მოქალაქენო
ძროხის ბაჟი გახდა ძვირი
და ამიტომ განვიძრახე —
ღლეის შემდეგ დავკლა ვირი.“

(„მათრახი“, 1914 წ., № 7)



ველი თბილისური ყოფა-ცხოვრება წარმოუდგენელი იყო თულუხჩის გარეშე.

ქალაქელები ოდითგანვე სასმელ წყალს მტკვრიდან იღებდნენ. დახრამული და ფლატე ნაპირის გამო ეს ყველგან არ ხერხდებოდა. ამიტომაც გაკეთებული იყო მდინარეზე მისასვლელი თუ ჩასასვლელი საგანგებო ბილიკები¹. წყალი დაჰქონდათ ხარის ტყავისაგან საგანგებოდ შეკერილი რუმბით — თულუხით, რომელსაც ბეწვიანი მხარე შიგნით ჰქონდა მოქცეული. მას წყლის ჩასასხმელად და გადმოსასხმელად უკეთდებოდა ვიწრო ყელი. თულუხი ცხენს ან ჯორს ჰქონდა აკიდებული ორივე გვერდზე. ცხენს, ზურგი რომ არ გახეხოდა და წყლის შხეფებისაგანაც დაცული ყოფილიყო, ბეწვიან ტყავს უფენდნენ. ვისაც ცხენი ან ჯორი არა ჰყავდა, თულუხს ზურგით ატარებდა. წყალი ზურგზე მოკიდებული კოკებითაც დაჰქონდათ და კასრებითაც. წყლის გამყიდველს თულუხჩი ერქვა.

თულუხჩები თან საწყაოსაც (ვედროს) ატარებდნენ. ვედრო წყალი ვერცხლით 1—3 კაპიკი ღირდა, იმის მიხედვით, რა სიშორიდან და მტკვრის რომელი ადგილიდან იყო აღებული. თულუხჩი გაყიდული წყლის ფულს მუშტრისაგან კვირის თავზე ღებულობდა. ანგარიში რომ არ არეოდა, მუშტარს ჯოხს — ლარტყას აძლევდა, რომელზეც ნაჭდევს აკეთებდა წყლის ყოველ მიტანაზე.

¹ თბილისში წყალსაზიდმა, თუ წყალზე მისასვლელმა ბილიკებმა განაპირობეს ისეთი მიკროტოპონიმების გაჩენა (ქუჩათა სახელების სახით), როგორიც იყო ჩუღურეთში წყალსაწვეის ქუჩა, ზოლო ძველ გარეთუბანში — წყალსაზიდის ქუჩა.

XIX საუკუნის 70-იან წლებში თბილისში დაახლოებით 240 თულუხჩი იყო.

1851 წელს ქალაქის პოლიციის შენობის წინ (სადაც ამჟამად ქალაქის აღმასრულებელი კომიტეტი) სოლოლაკის წყაროებიდან



თულუხჩები

გამოყვანილი წყალსადენის საშუალებით მოეწყო შადრევანი და აუზი (1000 ვედრო წყლის ტევადობით).

1861 წელს გენერალმა ყორღანოვმა ორთქლის მანქანით მომუშავე პირველი წყალსაქაჩი დადგა მტკვარზე, ვერის ხიდის მიდამოებში, „სატიოს“ შორიახლოს. წყალსადენის სიგრძე 5,5 კმ უდრიდა.

მტკვრის წყალი რკინის მილებით ამოდიოდა გოლოვინის ქუჩაზე, შემდეგ გრიბოედოვის ქუჩასთან თეოდოსის ეკლესიასთან ახლოს (ახლა ამ შენობაში საქ. კომკავშირის ისტორიის მუზეუმია მოთავსებული), რეზერვუარში გროვდებოდა და წნევის საშუალებით მიდიოდა მომხმარებელთან. ახალი წყალსაქაჩის საშუალებით ირწყვე-



თულუხები ცხენებით

ბოდა ალექსანდრეს ბაღიც, სადაც 1862 წელს შადრევანიც მოეწყო მშენებელი აუზით (24 000 ვედრო წყლის ტევადობით).

ვერაზე მოწყობილი წყალსაქაჩი წლიურად მილიონ ვედრო წყალს იძლეოდა, მაგრამ ესეც ველარ აკმაყოფილებდა წყალზე ქალაქის მოსახლეობის მზარდ მოთხოვნილებას.

XIX ს. 80-იან წლებში ქალაქის მმართველობამ გადაწყვიტა, საკუთარი ხარჯებით მოეწყო წყლის პრობლემისათვის. ახალი წყალსადენისათვის ადგილის გამონახვა დაევალა ქალაქის არქიტექტორს ოზეროვს.

დაიწყო პირველი საძიებო სამუშაოები დიდუბეში. არ გასულა დიდი ხანი, რომ გადაწყდა წყალსადენის მშენებლობა დაეწყოთ ავჭალაში. ავჭალის წყალსადენის საბოლოო პროექტი შეადგინა ინჟინერმა მასკელემ. მშენებლობის ხელმძღვანელებად დაინიშნენ ქალაქის ინჟინრები კონრადი და ოზეროვი. მშენებლობა დაიწყო 1883 წელს და დამთავრდა 1887 წლის სექტემბერში.

ქალაქისპირა სოფლების შემოერთების შემდეგ თბილისის საზღვრები სულ უფრო და უფრო იზრდება ჩრდილოეთისა და სამხრეთის მიმართულებით. ამასთან ერთად მატულობდა ქალაქის მოსახლეობაც.

ძალიან მალე ველარც ავჭალის წყალსადენი აკმაყოფილებდა ქალაქს სასმელი წყლით. ავჭალის წყაროს წყლებში დაიწყეს გაფილტრული მტკვრის წყლის შერევა.

ავჭალის წყალსადენის გაფართოება-გაზრდასთან ერთად მიმდინარეობდა საძიებო სამუშაოები¹ ნატახტარისა და ბულაჩაურის წყაროების შესასწავლად. ყურადღება შეჩერდა წალკის წყალსადენის პროექტზე.

1895 წელს წალკის წყალსადენის პროექტი შეადგინა ინჟინერმა მეცმა. შემუშავდა სამი პროექტი, მაგრამ ქალაქის მმართველობის უსახსრობის გამო არც ერთი მათგანი არ განხორციელებულა.

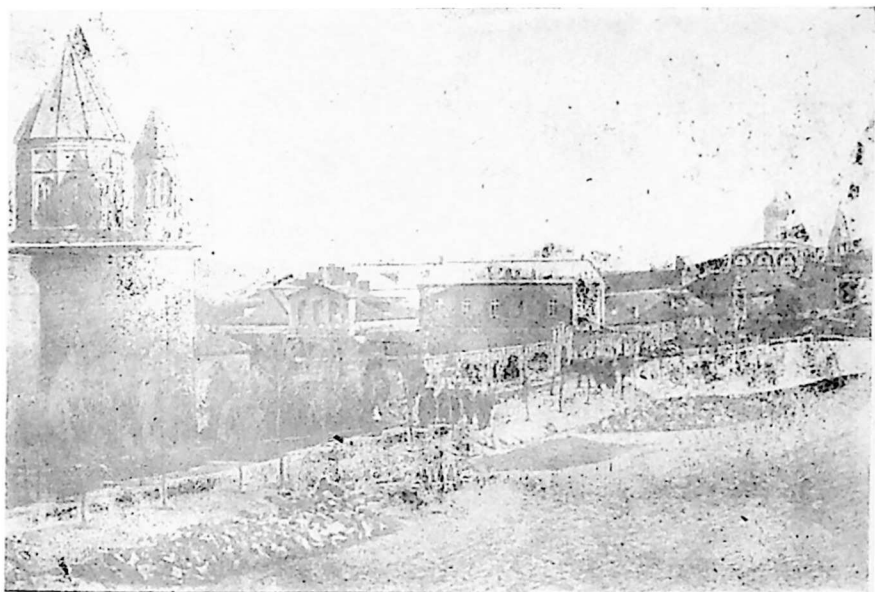
ქალაქის კეთილმოწყობის, მისი ჰაერის გაჯანსაღების მიზნით, ახალ თბილისში XIX საუკუნის 90-იან წლებში მოეწყო საკანალიზაციო ქსელი.

მთაწმინდის კალთები, ჩუღურეთის, კუკიის, დიდუბის, ავლაბრის, ნავთლულისა და სეიდაბადის — ხარფუხის ტერიტორიები დასერილი იყო ხევეებითა და ღრანტეებით, სადაც დიდი წვიმების დროს ღვარცოფად მოვარდნილი წყალი ყველაფერს ავერანებდა და რაც კი გზაში შეხვდებოდა, ყველაფერს წალეკვით ემუქრებოდა. ხშირი იყო უბედური შემთხვევებიც. „მაისის ოც და ცხრას საღამოს მეცხრე საათზე დაჰკრა თფილისში საშინელმა ელვა-გრგვინვამ. წამოვი-

1. ეს მოხდა ცნობილი საზოგადო მოღვაწის, ქალაქის თავის დიმიტრი ყიფიანის ინიციატივით. 1892 წ. შექმნილ თბილისის წყლით მომარაგების საკითხის გაუმჯობესების კომისიაში შედიოდნენ: ნ. ნიკოლაძე, ვ. მაჩაბელი, დ. სარაჯიშვილი, ნ. ცხედაძე, გ. ქართველიშვილი და სხვანი.

და სეტყვა და შემდეგ დაასხა კოკური წვიმა. ავჭალისა და მთაწმინდის ქუჩებზე წამოსკდნენ დიდი ხეხეები, რომელთაც მრავალი ზარალი ჰქნეს და კაცები იმსხვერპლეს.

ნავთლულის რკინის გზის სადგურის მახლობლად ხევმა მოიტაცა სათიბებიდან მონავალი ფურგუნი სამი ცხენით. ფურგუნში მსხდარან ცხრამეტი სალდათი ღრაგუნის პოლკისა. ეს ფურგუნი



გოლოვინის ქუჩის მოკირწყულა

ცხენებიან-კაცებიანა ხევმა ჩაიტანა მიწის არხში და გაიტანა მტკვარში. დამხრჩვალთაგანი აქამდის მხოლოდ ერთი კაცი გაუგდია მტკვარს კიდეზე თფილისიდან ქვემოთ რვა ვერსის სიშორეზე“, — წერდა გაზეთი „კვალი“ 1897 წლის № 23-ში.

ასეთი წყალდიდობანი კი უცხო არ იყო თბილისისათვის. ამიტომ გადაწყდა, როგორმე მოეგვარებინათ ქალაქის კანალიზაციის საქმე. პროექტის შედგენა დაავალეს ევროპაში ცნობილ ინჟინერს ლინდლეის. მან 1895 წელს შეიმუშავა პროექტი, რის მიხედვითაც

საკანალიზაციო მიწებისა და კოლექტორების საშუალებით მთელი სიბინძურე ქალაქგარეთ, ნავთლულის იქით გავიდოდა, აგრეთვე, წვიმისა და დამდნარი თოვლის წყალი. ქალაქი განთავისუფლდებოდა იმ ჭუჭყისაგან, რომელიც დიდი წვიმების შემდეგ გროვდებოდა ქუჩებსა და მოედნებზე. პროექტი მოიწონეს, მაგრამ მისი განხორციელებისათვის საჭირო იყო დიდი თანხა, რის გაღება (თუ გამოძებნა) ქალაქის გამგეობამ ვერ მოახერხა. ასე რომ, ეს შესანიშნავი პროექტი ქალაქის გამგეობის კანცელარიის თაროებს არ გასცილებია.

XIX საუკუნის 60-იან წლებში ქალაქის გამგეობის წინაშე დაისვა თბილისის ქუჩების კეთილმოწყობის, კერძოდ, მოკირწყვლის საკითხიც.

1862 წელს პირველად მოიკირწყლა მაშინდელი თბილისის ყველაზე გრძელი ქუჩა — მიხეილისა, სიგრძით 1130 საეენი. იგი იწყებოდა ვორონცოვის მოედანთან და მთავრდებოდა მუშტაიდის ბაღთან. შემდეგ მოიკირწყლა ალექსანდრეს ბაღის ახლომახლო ქუჩები. გოლოვინის — ყველაზე განიერი ქუჩა იმდროინდელ თბილისში (20 საეენი) და ბარიატინსკის (ჯორჯიაშვილის). 1865 წლისათვის თბილისში უკვე 5 მოედანი და 56 ქუჩა იყო მოკირწყლული. მოსაკირწყლი იყო 6 მოედანი და 158 ქუჩა.

„შველა კარგად დაესწარიტ მრავალ ახალ წელს დილითა“



საუკუნისა და XX საუკუნის დასაწყისის ძველი თბილისი, თავისი განუყრელი პერსონაჟებით, სხვადასხვა რჩულისა თუ ეროვნების მოსახლეობით, ადათებითა და წეს-ჩვეულებით, ღია ცის ქვეშ გაშლილ დიდ თეატრს მოგაგონებდათ.

ძველი თბილისის ქუჩაბანდებში შეგეძლოთ გენახათ ყოჩების ჭიდილი, მამლების ძიძგილაობა, ყვენობა, მზითვის ჩვენება, ამქართა სადღესასწაულო სვლა, ყარაჩოხელთა ქეიფი, ლოყებდაბერილი მელდულუკეები, არღანზე მოქეიფე კინტოები, მექელეხეები, კრივი, ქართული ჭიდაობა, წრე-ლახტი, ჩილიკა-ჯოხი და კიდევ მრავალგვარი სანახაობა. გარდა ამისა, ქალაქელთა უფაში დიდი ადგილი ეკავა საეკლესიო ღღესასწაულებს: „წყალკურთხევას“, „კვირაცხოვლობას“, „მამადავითობას“, „ბარბარობას“, „თელეთობას“, „სიონობას“, „ანჩისხატობას“ და მრავალ სხვას.

წლის პირველი დიდი ღღესასწაული, რომელსაც ერთნაირად სცემდა პატივს ყველა, განუტრეხლად საზოგადოებრივი მდგომარეობისა, იყო ახალი წელი, ვინაიდან ახალი წელი იყო სიყეთის, ბარაქის, იმედის მომცემი წელი.

ახალი წლის დადგომამდე, რამდენიმე დღით ადრე, ოჯახის ღიასახლისი იწყებდა სახლის საგულდაგულო დალაგება-დასუფთავებას-იხვეტებოდა ოთახები, იბერტყებოდა ფერად-ფერადი ნოხები და ფარდაგები; მზადდებოდა ნაირ-ნაირი პირის ჩასაკოკლოზინებელი ტკბილეული და ნამცხვარი, და რაც მთავარია, გოზინაყი.

ახალი წლის წინაღღეს, 31 დეკემბერს, არ იყო ოჯახი, რომელიც გოზინაყისთვის წვრილად არ ჭრიდა ნიგოზს, ანდა ნუშს. დაჭრილ

ნიგოზს ჯერ ცეცხლზე მოხალავდნენ, შემდეგ კი ადულებულ თაფლთან ერთად მოხარშავდნენ. ცხელი ნიგოზის ფაფას ცივი წყლით დასველებულ საგანგებოდ დამზადებულ ფიცარზე, ანდა სინზე მოახამდნენ და გააბრტყელებდნენ. გაციების შემდეგ გოზინაყს ჭრიდნენ სამკუთხედის ანდა რომბის ფორმის პატარ-პატარა ნაჭრებად.

ქართველის ოჯახში გოზინაყთან ერთად ამზადებდნენ ანთროპომორფული ფორმის ადამიანის გამოსახულების მქონე ნამცხვარს — ბასილას, რომელიც ქრისტიანულმა რელიგიამ წმინდა ვასილ დიდს დაუკავშირა.¹ ცხვებოდა აგრეთვე სხვადასხვა ფორმის ნამცხვარი, რომელთაც ბელნიერების მოტანის ფუნქცია ჰქონდა დაკისრებული.

ბელნიერების მომტან ნამცხვარს აყრიდნენ ქიშმიშს. ცხობის პროცესში ცომი კარგად უნდა გაფუებულიყო და აწეულიყო. ცომის დაცემა ცუდის მომასწავებელი იყო.

ახალი წლის დადგომის წინ ძველ თბილისში ისეთი თოფების სროლა და ყიჟინა ატყდებოდა ხოლმე, რომ, თუ არა სადღესასწაულოდ განათებული ქალაქი, კაცს მტრის შემოსევა ეგონებოდა.

ახალი წლის დადგომისას ოჯახის დიასახლისი ტაბლაზე დადგამდა მურაბით, გოზინაყით, ნამცხვრებითა და ხილით სავსე სინს და ტაბლას გარშემო წმინდა სანთლებს დაუნთებდა.

გათენებისას ოჯახის უფროსი გარეთ გადიოდა და ნაკოდალი (შეშის ნაჭერი), ანდა მუგუზალი შემოჰქონდა. შემდეგ მუგუზალს ბუხართან ან კერასთან მიიტანდა და ძირს დარტყმით უამრავ ნაპერწკალს გააყრევინებდა, თან გაიძახოდა: ამდენი ოქრო, ხორბალი, პურიო და ა. შ. იღებდა ჯიბიდან ხორბალს და ოთახის ყოველ კუთხეში აბნევდა, რათა ოჯახს ბარაქა და ხორაგი არ მოკლებოდა. თაფლში ამოვლებულ პურს აკმევდა ოჯახის ყოველ წევრს, ასე ტკბილად დაბერდითო.

¹ ვასილ დიდი (დაიბადა 329 წელს) კაპადოკიის მართლმადიდებლური სკოლის წარმომადგენელი იყო, ეწეოდა ასკეტურ ცხოვრებას. ყველა ქეშმარიტ მორწმუნესაც ასკეტური ცხოვრებისაკენ მოუწოდებდა. იმოგზაურა სირიაში, პალესტინაში, ეგვიპტეში; იყო მშობლიური ქალაქის კესარიის არქიეპისკოპოსი, გარდაიცვალა იქვე 378 წ. 49 წლის ასაკში; ავტორია მრავალი წიგნისა — ასკეტური ტრაქტატებისა, ფსალმუნებისა და მრავალი სხვ.

წმინდა ვასილის დღე იღვესასწაულებოდა 1 იანვარს, იესო ქრისტეს ებრაული წინადაცვეთის წესით მონათვლის დღეს.

ახალი წლის ცერემონიალში დიდი ადგილი ეკავა ოჯახის მეკვლეს, რომლის „ფეხზეც“ დამოკიდებული იყო ოჯახის ბედნიერება თუ უბედურება. როგორც წესი, ოჯახი წინასწარ ირჩევდა სასურველ მეკვლეს. მეკვლე არჩეულ ოჯახში ადრე უნდა მისულიყო, რომ მისთვის სხვას არ დაესწრო. ზღუბლს გადააბიჯებდა თუ არა, უნდა წარმოეთქვა:

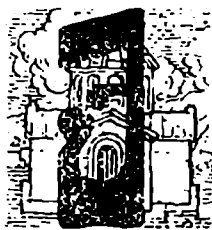
შემოდგი ფეხი.
გწყალობდეთ ღმერთი,
ფეხი ჩემი
კვალი ანგელოზისა,

შემდეგ გადაკონცინდა ოჯახის ყველა წევრს, ტკბილის მიწოდებით დააბერებდა და ასე შემდეგ. მთელი დღე ქალაქში დუდუკის, ზურნის და არღნის ხმა ისმოდა.

აი, როგორ ილოცებოდა ერთ ხალხურ ლექსში მეკვლე:

ხელში ორ კიქას ავიღებ,
ვილოცებოდე ღვინითა,
ყველა კარგად დაესწარიტ
მრავალ ახალ წელს დილითა.
ნათლიმაჲ თან მოგდევდეს,
თაფლი მოჰქონდეს ჭილითა,
ხურჭინი სავსე მოჰქონდეს
ჩურჩხელითა და ხილითა.
დილითვე არაყს მიირთმევთ,
ხილსაც მოგართმევთ სინითა,
ეს კიქა დიდი ყოფილა,
მეც ხომ ვითარები ღვინითა,
როცა ძაან დავითვარები,
გვიან ავდგები დილითა.
თქვენი კოდები ყოფილა
სავსე და წმინდა ფქვილითა;
თქვენი ჰვევრები ყოფილა
სავსე წითელი ღვინითა...

ახალ წელს ქალების ოჯახიდან გასვლა აკრძალული იყო. ისინი შინ უნდა მსხდარიყვნენ და სტუმრები მიეღოთ.



რონოლოგიურად იანვარშივე აღინიშნებოდა წყალ-
ქურთხევა—ექვს იანვარს (ახალი სტილით 19 იან-
ვარს). ეს იყო ღმერთის გამოცხადების. ნათლის-
ცემის დღე.

მათე მოციქულის სახარება მოგვითხრობს, რომ
ჩვილი ბავშვების სიკვდილით დასჯის შიშით შეპყრობილ იესო ქრის-
ტეს ოჯახს დაუტოვებია იუდეველთა სახელმწიფო და უცხოეთში,
ეგვიპტეში გახიზნულა. ჰეროდე იუდეველთა მეფის გარდაცვალების
შემდეგ კი იესოს ოჯახი სამშობლოში დაბრუნდა. ამ დროს მთელ იუ-
დეველთა ქვეყანაში მოფენილი იყო იოანე ნათლისმცემლის სახელი,
რომელიც უდაბნოში ცხოვრობდა და ასკეტურ ცხოვრებას ეწეოდა.
მდინარე იორდანეს ნაპირთან სახლობდა და წყალში ჩაყვანით ნათ-
ლავდა ხალხს.

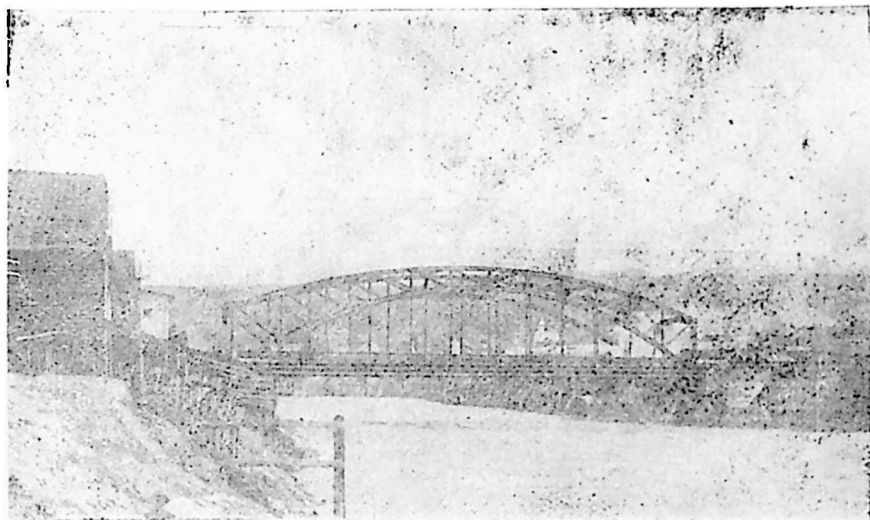
ეგვიპტიდან წამოსული იესო გამოეცხადა იოანეს და მისგან ნა-
თელსიცა —მოინათლა მდინარე იორდანეში. ამიტომ შემდეგ ხშირად
ამ დღესასწაულს — წყალქურთხევას — იორდანეს სახელითაც მო-
იხსენიებდნენ.

ნათლის მიღება, მონათვლა ქრისტიანული რელიგიის იმ შვიდ სა-
ვალდებულო და საიდუმლო რიტუალთაგანია, რომლის დაცვა და
შესრულება ევალებოდა ყოველ ჰეშმარიტ, მორწმუნე ქრისტიანს.

ძველ თბილისში წყალქურთხევის დღეს, ეკლესიაში წირვის დამ-
თავრების შემდეგ, მღვდელი ჯვრით ხელში ხალხს მდინარე მტკვრისა-
კენ გაუძღვებოდა, სადაც საგანგებოდ იყო მოწყობილი „იორდანე“—
წყალთან მისასვლელი ხის ხიდი, ბაქანი. სადღესასწაულო სვლაში მო-
ნაწილეობას იღებდნენ თბილისის ამქრები თავიანთი დროშებით და
ქალაქში განლაგებული ჯარი.

ლოცვა-კურთხევის შემდეგ მღვდელი მდინარეში ჩაუშვებდა, განბანდა ჯვარს, რაც იმას ნიშნავდა, რომ მდინარის წყალი წმინდა იყო და, ვინც შიგ განიბანებოდა, ცოდვებისაგან განიწმინდებოდა.

მიუხედავად ზამთრის სიცივისა, წყალკურთხევის ადგილი — „იორდანე“ — ხალხით იყო ხოლმე სავსე. ბევრი გაბედული შიშვლდებოდა და მდინარეს გადასცურავდა, ზოგიც შარვალდაკარწახებული ნაპირთან ჭყუმპალაობდა. ზოგი ცხენით შესულიყო წყალში და ცდილობდა, ცხენის მკერდს „ნაკურთხი“ მდინარის ტალღა შეხებოდა...



მუხრანის ხიდი 1911 წლის 24 აპრილს.

ბევრი სულსწრაფი ცოდვილი ვერ ითმენდა და „ნაკურთხი“ მდინარის წყალს იქვე სვამდა, რათა სასწრაფოდ განწმენდილიყო ცოდვებისაგან.

იყო შემთხვევები, როცა მოზღვავებული ხალხის სიმძიმეს სახელდახლოდ მოწყობილი ხის ბაქანი ვერ უძლებდა და ტყდებოდა, რასაც ბევრი ადამიანის სიცოცხლე ეწირებოდა.

წყალკურთხევა მთავრდებოდა ნაკურთხი წყლის — აიაზმის — შინ წაღებით. ოჯახში მიტანილ წყალს ასმევდნენ საქონელს (კარგი

წველადი რომ ყოფილიყო და ავ თვალს არაფერი ევნო), რწყავდნენ ეზოს, აპკურებდნენ სახლს, ოთახებს და სხვა.

ეკლესიიდან წამოღებულ ნაკურთხ წყალს მომავალ წყალკურთხევამდე ინახავდნენ. ბევრი მორწმუნე ნაკურთხი წყლის გამძლეობას მის სასწაულმოქმედებას მიაწერდა. სინამდვილეში მიზეზი სხვაა: წყლის საკურთხებლად იხმარებოდა ვერცხლის ჯვარი და წყალიც ვერცხლის ჭურჭელში ესხათ ხოლმე. ცნობილია, რომ ვერცხლს აქვს ბაქტერიოციდული თვისება. ვერცხლის ჭურჭელში ნადგომი წყალი არ შმორდება, მას ბაქტერიები არ ეკარება.

გაზაფხულის დღესასწაული



ბილისში გაზაფხულის დადგომა საყოველთაო-სახალხო დღესასწაულით აღინიშნებოდა.

გაზაფხულის დღესასწაული ბუნების გაღვიძებას ეძღვნებოდა. მსოფლიოს ძველ ხალხებში სამყარო წარმოდგენილი იყო, როგორც ნაზავი ზესკნელისა და ქვესკნელისა, სიცოცხლისა და სიკვდილისა, სიკეთისა და ბოროტებისა. ადამიანთა წარმოდგენაში ეს ორი ძალა ყოველთვის შეუპოვრად ებრძოდა ერთმანეთს.

ძველ ხალხებში, მათ მიერ გათამაშებულ სიკეთისა და ბოროტების ბრძოლის რიტუალებში განსახიერებელი იყო წლის ორი დრო — გაზაფხული და ზამთარი. გაზაფხული — კეთილი და ზამთარი — ბოროტი. ამ ბრძოლაში ყოველთვის, მართალია, დიდი ბრძოლისა და მრავალი წინააღმდეგობის გადალახვის შემდეგ, სიკეთე — გაზაფხული იმარჯვებდა.

ნამდვილი გაზაფხულის თვე აპრილია, როცა თითქმის ყველაფერი ცოცხალი — ხე, ბუჩქი, მინდვრის ყვავილი — აყვავებულია და ზარობს.

ქართველები, როგორც მსოფლიოს თითქმის ყველა ხალხი, ყოველთვის ზეიმით აღნიშნავდნენ ბუნების გაცოცხლებას, გაღვიძებას, აყვავებას, წლის ამ მშვენიერ დროს.

ძველ თბილისელებს ჩვევად ჰქონდათ, აპრილში ქალაქგარეთ გასულიყვნენ და მინდვრად, ანდა რომელიმე ბაღში, ზის ჩრდილში გაშლილ ლურჯ სუფრასთან მოეღიზინათ. ხელიდან ხელში გადადიოდა აზარფეშა თუ ჭიხვის რქა, კელა თუ ჭინჭილა, თიხის ჯამი და ფიალა. ყოველი მხრიდან ისმოდა სიცოცხლისა და სიყვარულის სადღეგრძელოები. იქით დუდუკი კვნესოდა და მომღერალი გულში ჩამწვდომ

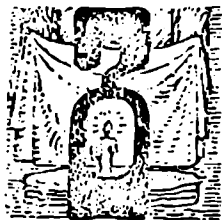
სიმღერას მღეროდა, აქეთ საზანდარი, დაირა და არლანი ართობდა ხალხს. მოქეიფეთ ჩოხის სახელოები აეკეცათ, ახალუხის საკინძე შეეხსნათ, აყვავებული ნუშის რტოებით დამშვენებული წიწაკა-ქუდებით თავები დაემშვენებინათ და ბუნების, სიცოცხლის განახლების, გაზაფხულის სადღეგრძელოებს გრძნობით წარმოთქვამდნენ.

აყვავებული ნუშის ტოტებით იყო მოფენილი მიწაზე გაფენილი ჭრელ-ჭრელი ნოხები და ფარდავები. ჭიხვის რქის ყანწზე ისე შემოებვითა ნუშის რტო, გეგონებოდათ, იმ დალოცვილ ჭიხვს რქასთან ერთად ნუშის ზეც ამოზრდია თავზეო. ირგვლივ აყვავებული ნუშის საამო სურნელი იდგა.

თბილისში ამ დღესასწაულს XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან დაერთო რუსების მიერ ევროპიდან გადმოღებული დღესასწაული, რომელსაც „გვირილების დღე“ ეწოდებოდა.

ეს დღესასწაული აპრილ-მაისში იმართებოდა. ეს იყო ყვავილების ზეიმის დღე. ამ დღეს ქალაქის ქუჩებში დიდსა თუ პატარას, ქალსა თუ კაცს მკერდზე ყვავილი ჰქონდა მიბნეული. მთავარ ქუჩებში, ბაზარსა თუ მოედნებზე, ყველგან ყვავილები იყიდებოდა. ამ ყვავილებს ქუჩა-ქუჩა დაატარებდნენ პატარა გოგონები და ყიდდნენ. ყვავილებთან ერთად მათ პატარა თუნუქის კოლოფიც ეკავათ ხელში და „ნავაჭრ“ ფულს ყრიდნენ. ეს იყო საქველმოქმედო ღონისძიება. შეგროვილი ფული ხმარდებოდა ფილტვებით დაავადებულ, უპატრონო ავადმყოფებს. „გვირილების დღეც“ ამიტომ ერქვა — გვირილა ზომ ჭლექით დაავადებულთა, უფრო ზუსტად, ჭლექის ავადმყოფობის სიმბოლოა. ამიტომ გაზაფხულის ამ სადღესასწაულო დღეს ერთგვარი სევდაც ახლდა.

საყველიერო ღვთისმეტყველება



აზაფხული ყველაზე მდიდარი იყო ღვთისმეტყველებით. განსაკუთრებით აღსანიშნავია საყველიერო ღვთისმეტყველები, რომლებიც დიდმარხვას უძლოდა წინ. დიდმარხვა კი აღდგომის წინა მოსამზადებელი პერიოდია. ესეც ქრისტიანული რელიგიის ერთ-ერთი იმ შვიდ სავალდებულო წესჩვევათაგანია, რომლის შესრულებაც ევალებოდა ყოველ ქრისტიანს.

ყველიერის კვირა იყო დრო სინანულისა და ყოველგვარი ამქვეყნიური ადამიანური ცოდვებისაგან განწყმენდისა. ამ დროს ეკლესია კრძალავდა ხორცეულის ჭამას და მორწმუნეთაგან მოითხოვდა მოქმედებაში ზომიერებას, მოთმინებას, რათა თანდათან შეჩვეოდნენ მომავალ დიდმარხვას.

ყველიერის მოახლოებისას ყველა ოჯახი იმარაგებდა ფქვილს, რათა ყველიერის ორშაბათს ნაზუქები და ქაღები გამოეცხოთ. XIX საუკუნეში საქართველოში ჩამოსახლებული რუსების გავლენით ქართველებმაც დაიწყეს საყველიერო „ბლინების“ გამოცხობა.

ყველიერის კვირაში ძველი თბილისის ნებისმიერი სახლის ეზოში შეგეძლოთ დაგენახათ საზეიმოდ გამოწყობილი გოგონები, რომლებიც ხეზე, ანდა ბანიანი სახლის ქვეშ სახელდახელოდ მოწყობილ საქანელაზე შემომსხდარნი მღეროდნენ:

ყველიერში ყველი ეჭამე,

აღდგომას კი კვერცხები...

მოსალამოვდებოდა თუ არა, ძველი თბილისის სახლების ბანებზე თუ ეზოში ლხინი იმართებოდა. ისმოდა დაირის ხმა, სიმღერა, ძველ უბნებში შეიძლებოდა მესტვირე-იმპროვიზატორსაც შეხვედ-

როდით, რომელიც გულა-სტვირზე მღეროდა ამა თუ იმ საგმირო ამბავს.

ყველიერში ქალაქი მეტისმეტად საზეიმო იერს ატარებდა. ასე წარმოიდგინეთ, მეღუპნეებიც კი თავიანთი საგაჟროებისა თუ სახელოსნოების წინ გამოდიოდნენ და ბურთაობდნენ. ხშირად გამვლელ-გამომვლელსაც ლაზათიანად უთავაზებდნენ ბურთს და თან გიძახოდნენ: „ყველიერია, ყველიერი!“ ზოგ მეღუპნეს ძველი ქურჭი წამოესხა და ქუჩაში მოსიარულეთ აშინებდა.

ბურთაობის გარდა ყველიერში თამაშობდნენ წრე-ლახტს.

მოწინააღმდეგენი შემოხაზავდნენ წრეს. წილისყრის შემდეგ, ერთნი წრის შიგნით ჩადგებოდნენ, მეორენი წრის გარეთ დაიკაებდნენ ადგილს. წრის ზაზთან იმდენი ქამარი იღო, რამდენი მოთამაშეც მონაწილეობდა (ერთით მეტი, ან ნაკლები). თითო ქამარს თავის ღარაჯი — მცველი ჰყავდა. წრის გარეთ მდგომთა მოვალეობა იყო, ისე გაეტაცათ ქამრები, რომ არ ჩაჭრილიყვნენ. ეს კი დიდ სისწრაფესა და მოხერხებულებას მოითხოვდა. ქამრის გატაცება სხვადასხვა ზერხით ხდებოდა. ჩვეულებრივ, თამაში იწყებოდა დაზვერვით. ქამრის დამცველი თუ სხვებთან შედარებით ფიზიკურად სუსტი იყო, შეტევა მისგან იწყებოდა. ხელის ჩაჭიდებით ცდილობდნენ წრიდან მის გარეთ გაყვანას. თუ ამას მოახერხებდნენ, „ტყვედ“ წაყვანილს იყენებდნენ „ტომრად“. „ტომარა-ტყვე“ გარეთ მდგომთათვის დაცვა იყო. მათ შეეძლოთ მისი თანხლებით წრეში შესვლა, შიგ სიარული ისე, რომ ვერ ჩასჭრიდნენ. ბოლოს „ტომარა-ტყვეს“ ისე მოხერხებულად შეაგდებდნენ წრეში, რომ ქამრის გატაცება შეძლებოდათ. ქამრის გატაცება ჩაგორებით, მიწაზე გაგორებითაც ხდებოდა. თუ ერთი ქამრის მოტაცებას მოახერხებდნენ, იწყებოდა ამ მოტაცებული ქამრის საშუალებით ქამრის გარეთ გაგდება. წრეში მდგომი თავის ქამარს ფეხს ჩაუღვამდა, გარეთ მდგომი კი ქამარს იქამდე ჰცემდა, სანამ ქამარს გარეთ არ გაეარდებოდა. ამ დროს ქამრის მორტყმა ფეხის კოჭს მალლა აკრძალული იყო. წრეში მდგომთა გარეთ მყოფნი ფეხით — ფეხის დადგმით, ანდა მორტყმით უნდა ჩაეჭრა. შეიძლებოდა გატაცებული ქამრის უკან წართმევა. წრიდან ყველა ქამრის გატაცების შემდეგ იწყებოდა „ახურება“. ეს გრძელდებოდა მანამ, სანამ რომელიმე გარეთ მყოფთაგანს არ ჩაჭრიდნენ. ამის შემდეგ როლები იცვლებოდა.

ყველიერში არსებობდა ერთი მეტად საინტერესო ჩვევა, რომელსაც „სახლიდან თავგების განდევნა“ ეწოდებოდა.

ხუთშაბათს, წმინდა შიოს დღეს, ოჯახის დიასახლისის ცალ ხელში ახალგამომცხვარ პურს დაიკაებდა, მეორეთი ასკილის ტოტს და იწყებდა სახლის გარშემო სიარულს, თან ასკილის ტოტს სახლის ყოველ კუთხე-კუნჭულს ურტყამდა და გაიძახოდა: „თაგვო, თაგვო, გამოდი!“ ასე შემოივლიდა მთელს სახლს და შემდეგ პურსა და ასკილის ტოტს სწრაფად გადასცემდა კართან მდგარ პატარა ბიჭს. ეს უკანასკნელი, მიიღებდა თუ არა აღნიშნულ „მარათონს“, უკანმოუხედავად გარბოდა რაც შეიძლებოდა შორს (წინააღმდეგ შემთხვევაში, თავები უკანვე დაბრუნდებოდნენ) და იქ იწყებდა გადაცემული პურის ჭამას. შემდეგ საგანგებოდ მოტოვებულ პურის ქერქს ასკილის ტოტზე წამოაცვამდა, შორს გადააგდებდა და გამარჯვებული სახით ბრუნდებოდა შინ. ოჯახის ყველა წევრი დარწმუნებული იყო, რომ ამ ხერხით, ტყუილი ფანდით, ოჯახიდან თავები გაიტყუეს.

ყველიერში იმართებოდა მუშტი-კრივიც.

ძველ თბილისში სხვადასხვანაირი კრივი იცოდნენ: ხრიდოლი — კრივი ცალი ხელით, სალდასტი — ქვეით კრივი და მუშტი-კრივი. ყველაზე მეტად ეს უკანასკნელი სახეობა იყო გავრცელებული.

კრივი იმართებოდა ავლაბარში, სიონის ქუჩაზე, აბას-აბადისა და პურის მოედანზე. მუშტი-კრივმა, ადრე რომ ყველიერის კვირაში იმართებოდა ხოლმე, როგორც სხვა თამაშობებმა, „ძველი შეზღუდვები“ დაკარგა და ეს ვაჟკაცური სანახაობა თითქმის ყველა დღესასწაულის ფინალად იქცა.

კრივის საცქერად უამრავი ხალხი იყრიდა თავს. კრივობდნენ უჭულდოდ, გულგაღელილნი, ჩოხის კალთააკრეფილნი, ახალუხისამარანი, წინდებით. მოკრივეთა ორივე მხარეს თავისი არბიტრი ჰყავდა. არბიტრი ცხენზე მჯდომი ზელმძღვანელობდა კრივს.

მოკრივენი რამდენიმე რიგად იდგნენ. მცირეწლოვნები წინა რიგს იკავებდნენ. მოკრივეთა რიცხვი განუსაზღვრელი იყო. ხშირად ფალავნები ამ საერთო რიგში არა დგებოდნენ, ქუჩის კუთხეს იყვნენ მოფარებულნი.

კრივი იწყებოდა ხალხის ყიყინით. აქეზებდნენ ხან ერთ, ხან მე-

ორე მხარეს, იმის მიხედვით, ვინ იმარჯვებდა. მალე მოწინააღმდეგენი ხელჩართულ ბრძოლაზე გადადიოდნენ.

ამ დროს ხის ხმლებსაც ხმარობდნენ. კრივის შემდეგ მიდიოდნენ აბანოში და ლაზათიანი ქისით იზელდნენ დაჟეჟილ და დაბეგვილ ტანს.

მაგრამ ზოგჯერ ბრძოლა ასე მშვიდობიანად არ მთავრდებოდა. საქმეში ერეოდა ქვები, აგურები, ყველაფერი, რაც კი ხელში მოხვდებოდა.

სწორედ ასეთი ამბავი დატრიალდა 1851 წლის 2 თებერვალს სიონის ქუჩაზე გამართული მუშტი-კრივის დროს. მოკრივეებს ქვები და აგურებიც უხმარიათ, რის შედეგადაც რამდენიმე კაცი დაშავებულია, ახლომახლო სახლებისა და დუქნების მინები კი ჩამსხვრეულა. ბოლოს ამ ამბავს მოჰყვა ის, რომ მეფის მთავრობამ აკრძალა მუშტი-კრივის გამართვა. ამის თაობაზე მეფის ნაცვალმა მ. ვორონცოვმა (1845-1854 წწ.) პეტერბურგში გაგზავნა ახსნა-განმარტებითი ბარათი, რომელშიც თავად ჩერნიშევს, ვინც მუშტი-კრივი აკრძალა, უხსნის, რა მნიშვნელობა ჰქონდა ქალაქელთათვის და, საერთოდ, ქართველი ხალხისათვის ამ თამაშობას: „აქ ძველთაგან იყო ცნობილი მუშტი-კრივი, რომელშიც მონაწილეობდა განურჩევლად ყველა... როგორც ქართველ მეფეთა დროს, ისე მათ შემდეგაც, ჩვენი მფლობელობის დროს ის იყო გასართობი და სამხიარულო ყველასათვის, დაწყებული სამეფო გვარეულობით და თავადაზნაურობით, დამთავრებული უბრალო ხალხით. რუსული მმართველობის პირველ წლებში თამაში აკრძალული იყო, მაგრამ თბილისში ციციანოვის ჩამოსვლისთანავე ქალაქის მთელი მოსახლეობის თხოვნით მან ნება დართო ამ თამაშის გამართვისა. ციციანოვი თავადაც ესწრებოდა ხოლმე კრივს, არა იმიტომ, რომ მასში ჩქეფდა ქართული სისხლი, არამედ იმიტომ, რომ ის ამ თამაშს აქაური ხალხის მეტრძოლი ხასიათით ხსნიდა. მუშტი-კრივის მთლიანად აკრძალვა არა მარტო ქალაქის შიგნით, არამედ მის გარეთაც დაადონებს აქაურ მოსახლეობას, რომელზედაც შვილიდან შვილზე გადმოდიოდა ეს მათი საყვარელი გასართობი, ასე მკიდრო კავშირში რომ არის ხალხის ხასიათთან, მათ გმირობასთან, რაც ესოდენ დამახასიათებელია ქართველთათვის, და აქცევს მათ ბრძოლის-უნარიანად თავიანთი საზღვრების დასაცავად“.

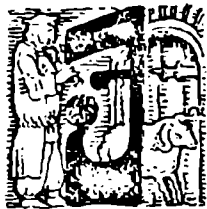
ასეთი ახსნა-განმარტებითი ბარათის წარდგენის შემდეგ მთავ-

რობამ მუშტი-კრივი დაუშვა, ოღონდ ქალაქგარეთ — კვირაცხოვლის ეკლესიასთან.

ქართველთათვის მუშტი-კრივი არა მარტო გააართობი სანახაობა იყო, არამედ სამხედრო ვარჯიშიც. მოკრივე ეჩვეოდა თვალის სისწრაფეს, სიმარჯვეს, ავარჯიშებდა ხელის კუნთებს და სხვა. ჟამთა სვლა ამ ვარჯიშსაც უკარგავდა თავის პირვანდელ მნიშვნელობას; ბოლოს იგი უბრალო სანახაობად — „საიშვილბაზო და სამაზალო“ საქმედ იქცა.

ასეთ განწყობილებას კარგად ასახავს ჟურნალ „ცისკარში“ დაბეჭდილი ეს მასალა: „მოდი, გავიდეთ სეიდაბადში; იქ დამოენის (საბაუოს) წინ იმართება ხოლმე კრივი, მაგრამ, ვგონებ, ახლა ვერც იმან გყოსო კმაყოფილი. გექნებათ გაგონილი უწინდელი კრივიანობა, რომელშიც გაერეოდნენ დიდი გვარის პირნი, განაგებდნენ და განამხნევებდნენ მოკრივეთ... ახლა ვინღა არიან. იმათ მაგიერ ხელაფთ ვილაც ადამიანებს კარტოუზებითა და გაგლესილის პალტოებით; ნაცვლად ძველი კალმუხის ქუდებისა და ფარსაკიანის ქულაჩებისა“...

ძველ თბილისში იყვნენ განთქმული მოკრივე-ფალანგები: ლოხოშა, ჭიანუა, კუნძუა და კიდევ ბევრი სხვა.



ართული ჭიდაობაც, მუშტი-კრივის მსგავსად, თან ახლდა ყველა ღღესასწაულს. იმართებოდა ღია ცის ქვეშ: ავლაბარში, ჩულურეთში, ელიაზე, კვირაცხოვლის ეკლესიის ეზოში, ახალ კუჯიაში, მუშტაიდის ბაღის მოპირდაპირე მხარეს, სადაც იტალიელებს იჯარით ჰქონდათ აღებული მიწის ნაკვეთი, ე. წ. „იტალიელების ბაღი“ (ღღეს ამ ადგილას ტრამვაის მუშაკთა საცხოვრებელი სახლებია აღმართული, პლენხანოვის გამზირზე; ვერაზე, ფიქრის გორაზე ჭიდაობას მიკიტანი ბაქაჭუა და წვევრიანი ალექსა მოთავეობდნენ.

ღიდუბეში — ღვთისმშობლის ეკლესიის მახლობლად — ძველი იპოდრომის პირდაპირ, მტკვართან, თავად ციციშვილს თავის მამულში მოწყობილი ჰქონდა გადახურული საჭიდაო მოედანი, რომელსაც „კნიაზების კრუგს“ უწოდებდნენ.

ჭიდაობა ასე იწყებოდა. ღღესასწაულზე, სადაც ხალხმრავლობა იყო, უცბად, მოულოდნელად ზურნა „აჭყვიტინდებოდა“ და გაისმოდა რომელიმე საცეკვაო ჰანგი. ეს იყო თავისებური ხერხი ხალხის ყურადღების მისაპყრობად. თანდათან დამკვრელების გარშემო შეიკრიბებოდა ხალხის წრე. სად იყო და სად არა, გამოჩნდებოდა „არბიტრი“ — მსაჯი, ხელში სახრით და მაყუთრებლებს სთხოვდა, წრე გაეფართოებინათ. თან ფეხებთან სახრეს ურტყამდა. შემდეგ ზურნა საცეკვაოდან საჭიდაო ჰანგზე გადადიოდა. და აი, გაირღვეოდა მაყუთრებელთა წრე და მის შუაგულში გამოჩნდებოდა საჭიდაო ჩოხაში გამოწყობილი მოჭიდავე, მას მეორეც მოჰყვებოდა და ხალხისა და ერთმანეთის მისალმების შემდეგ იწყებოდა შერკინება.

საჭიდაოდ გამოდიოდნენ ცნობილი მოჭიდავეები. თითოეულ

მოჭიდავეს თავისი მომხრეები (გულშემატკივრები) ჰყავდა, რომლებიც სანაძლეოს დებდნენ ერთმანეთში; ისინი თავიანთ ფალანგებს შეძახილებითა და ყიუინით ამხნევებდნენ. კიდაობის შემდეგ შერკინებისაგან გახურებულ კუნთებს ჩაცეხილი ღვინით იგრილებდნენ. ეტლით მიეშურებოდნენ ქალაქის რომელიმე დუქანში და იქ ილხენდნენ.

ძველ თბილისში ქართული კიდაობის განთქმული ფალანგები იყვნენ: მეტივე დათა ზიზამბარელი, მედროგე ურეხა, ივანე ყირიმელაშვილი (ყულა გლდანელი), ნიკა მეტეხელი, სარქისა ავლაბრელი,



ყოჩების კიდილი

მეტსახელად თოხანა, პატარა მთაწმინდელი (ნასიბოვი), შაშო ვერელი (კახნიაშვილი), ლევან დიდმელი, დათა ავლაბრელი, კოლა იარმუკელი, ვანო გლდანელი (წამალაშვილი) და მრავალი სხვა.

ძველი თბილისის ერთ-ერთი საინტერესო სანახაობა იყო ყოჩების კიდილი, რომელიც ბაზრის მოედანზე იმართებოდა სადღესასწაულო ცერემონიალის ან მისი დამთავრების შემდეგ. საკიდაოდ ყარაჩოღელი წინასწარ ყიდულობდა კარგ ერკემალს (სამი წლის ცხვარს) სახლში ჰყავდა დაბმული და ასუქებდა, თან ყოჩაობას ასწავლიდა. როცა კარგად გაწვრთნიდა, რქებს გადაუხერხავდა, ქერით დაათრობდა, ყელზე ფერად ბაფთს შეაბამდა, შუბლს ენდროთი შე-

უღებავდა და მოედანზე დასაქიდებლად წაიყვანდა. მოედნის შუა-
გულში ყოჩის პატრონი მეზობელი ღუქნიდან საასპარეზოდ იწვევდა
მეორე ყოჩის პატრონს.

ყოჩებს ერთმანეთისაგან დაშორებით აყენებდნენ. ისინი ერთ-
ხანს თავდახრილები ათვალეერებდნენ ერთმანეთს. მაყურებლები
ყიჟინით აქებებდნენ მათ. ხალხის ღრიანცელზე ყოჩები ელვასავით
სწყდებოდნენ ადგილს და ერთმანეთს შუბლით ასკდებოდნენ.

ყოჩების კიდილი მთავრდებოდა ქალაქის რომელიმე ღუქანში,



მამლების კინკლაობა.

სადაც გამარჯვებული და დამარცხებული ყოჩების პატრონებს ერთ-
მანეთს „არიგებდნენ.“

ყოჩების გარდა ძველ თბილისში აჭიდავებდნენ აქლემებს, აძი-
გილავებდნენ მამლებს.

საკინკლაო მამალს საგანგებოდ არჩევდნენ. მამლების ჩხუბი ეწ-
ყობოდა ბაზარში, ქუჩაში, სახლის ბანზე. მამლების პატრონები ერთ-
მანეთში ნიძლავდებოდნენ, სანაძლეოს მაყურებლებიც დებდნენ.

ქართულ საწესო ჩვევაში მამალი ოჯახის ბარაქის, კარგი მოსაველის, მამრობითი სქესის სიძლიერის, მზის კულტის სიმბოლო იყო. ამდენად, ჩვენს ყოფაში მამლების კინკლაობის შემორჩენა შეიძლება უძველესი წეს-ჩვევის გადმონაშთი იყოს.

სანახაობათა თვალსაზრისით, ყველიერი თავის კულმინაციას, უმაღლეს წერტილს სახალხო კარნავალის¹ — ყეენობის გამართვით აღწევდა.

ყეენობამ თავისი მრავალსაუქუნოვანი არსებობის მანძილზე მრავალჯერ იცვალა სახე.

ყეენობის წარმოშობის შესახებ არსებობს აზრთა სხვადასხვაობა, მაგრამ ერთ რამეში ყველას აზრი თითქმის ერთმანეთს ემთხვევა: ეს უნდა იყოს ძველი ქართული წარმართული რელიგიიდან შემორჩენილი სანახაობა, რომელსაც ფორმა მეტ-ნაკლებად შერჩა, შინაარსი კი მთლიანად შეიცვალა.

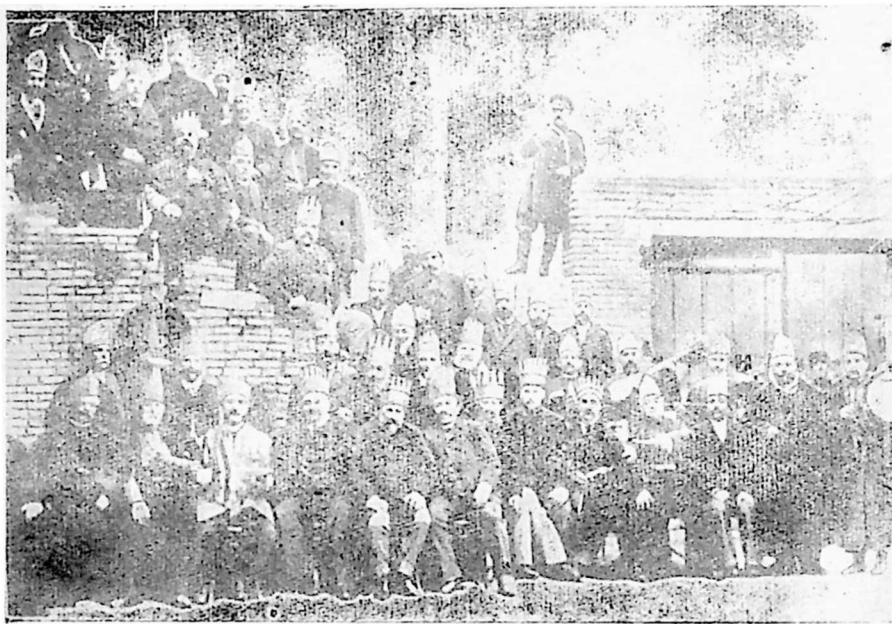
ივ. ჯავახიშვილი, ეხებოდა რა ზემო სვანეთში საყველიერო დღესასწაულს, მურყვამობასთან დაკავშირებულ სხვადასხვა ჩვევას: „კვირიას“, „ადრეკილას“, „მელია ტულეფიას“, ფერხულ „პიშხოშს“ და ოთხ სხვადასხვა სიმღერას, ასკვნიდა, რომ სვანეთში დაცულ ამ ჩვევებში შეიძლება მეტნაკლებად დადგინდესო ყეენობის პირველყოფადობა. დროთა სვლას დაუმახინჯებია წულიანობისა და ნაყოფიერების მთავარი ღვთაების „კვირიას“ დღესასწაულის პირვანდელი სახე. „კვირიას“ დღესასწაულის სახეცვლილებები ნათლად ჩანს დღესასწაულის მონაწილე ჯგუფის მეთაურის სახელის ცვალებადობაში: „კესარი“ — კეისარი, „ყაინი“ — ყენი, „შაჰი“.

აღ. ხახანაშვილი ყეენობის საწყისს ზედავდა ძველ ქართულ

¹. იმასთან დაკავშირებით, რომ XIX საუკუნეში ყეენობას კარნავალს უწოდებდნენ, გავიხსენოთ იტალიური კარნავალის ისტორია, რომელიც საერო და რელიგიური სანახაობების ნაზავს წარმოადგენდა. თვით სიტყვა კარნავალი ორნაწილადი სიტყვაა: *Carno* — ხორცი, *Vale* — გამარჯვება, სალამი, რაც აზრობრივად ქართულ სიტყვას — ხსილს — ესადაგება. იტალიაში კარნავალი იმართებოდა ყველიერთან დაკავშირებით და ასახავდა, ერთის მხრივ, ზამთრის — ბოროტისა და მეორეს მხრივ, გაზაფხულის — კეთილის ბრძოლას. ეს იყო ძველი იტალიური წარმართული რიტუალიდან შემორჩენილი სანახაობა, რომელსაც არაფერი ჰქონდა საერთო ყველიერთან. 1296 წ. სენატის საგანგებო დადგენილებით აღნიშნული სანახაობა, რომელიც წლის სხვა დროს იმართებოდა, ყველიერში გადმოიტანეს და ეწოდა კარნავალე.

წარმართულ რელიგიაში: „...წარმართული დღესასწაულების მოგონება შემორჩენილია ქართველი ხალხის ყველიერის დროს გატარებაში (დათო-დათვი, ბერეკაობა, ჩალიჩობა), დიდმარხვის ორშაბათს ყეენობის დაწესებით და სხვა. ყეენობა გვაგონებს ბრძოლას ზამთრისა და გაზაფხულისას, ბრძოლას, რომელიც თავდება გაზაფხულის გამარჯვებით, თვით სახელწოდება კი ამ დღესასწაულისა გვარწმუნებს, რომ ძველს წარმართულს ნაშთს დაერთო რაღაც ისტორიული მოგონება სპარსეთის გავლენის დროისა...“

XIX საუკუნის 10-იან წლებში, კავკასიის მთავარმართებელ ერმოლოვის დროს (1816-1827 წწ.) გამართულა ყეენობა, რომელშიც



ყეენობა თბილისში 1886 წელს.

ჯერ კიდევ ყოფილა შემორჩენილი ძველი ელემენტები. ყეენობაში მთელი ქალაქი იღებდა მონაწილეობას, როგორც მღაბიონი, ისე — თავადაზნაურობა.

დიდმარხვის ორშაბათის წინა დღეებში მთელი ქალაქის ხელოს-

ნები, თითქოს სხვა საქმე არა ჰქონდათ-რა, ამზადებდნენ ხის ხმლებს, ხანჭლებს, საცერე რგოლებსა და შურდულებს.

და აი, დადგა ნანატრი დიდი ორშაბათი. ქალაქი ორ ბანაკად იყო გაყოფილი — ისნელები და ნარიყალას უბნელები. ისნელებს ემხრობოდნენ ავლაბრელები, ჩულურეთელები და კუკიელები, ნარიყალას უბნელებს — ვერე და გარეთუბანი.

ორ ბანაკად იყო გაყოფილი ქალაქის არისტოკრატიაც. ნარიყალას მხარეზე იყვნენ მუხრან-ბატონი, ორბელიანები, ბარათაშვილები, ერისთავები და მთავარმართებელი ერმოლოვი, ისნელთა მხარეზე — ჭავჭავაძეები, ჩოლოყაშვილები, ვახვახიშვილები, ჯანდიერები, ჯორჯაძეები.

ვთქვათ, სანახაობის მთავარი გმირი — ყეენი—ისნელია. ყეენის სტრატეგიული და ტაქტიკური გეგმა ასეთი იყო: ის თავისი ჯარით ქალაქს დილით უნდა შესეოდა. ქალაქის დაპყრობის შემდეგ გზაჯვარედინებზე თავის მოხელეებს დააყენებდა, რომლებსაც გამვლელ-გამომვლელნი უნდა დაეხარკათ და ხარჯი, ფულადი გადასახადი აეკრიფათ. თვით ყეენი თავისი ჯარის — „მხედრიონის“ — მოქმედების სათვალთვალოდ, სეიდაბადის მალლა მდებარე თაბორის ციხის ნანგრევებთან დაიბანაკებდა ცოლთან ერთად¹.

ყეენის ჯარს არა მარტო ქალაქი, მისი გარეუბნებიც უნდა დაეპყრო.

ამ დროს არც „მოწინააღმდეგე“ მხარე იდგა უქმად, იგი მომხდურის დასახვედრად ემზადებოდა, თავიანთი „ჯარი“ მათ სოლოლაკის ხევში ჩაესაფრებინათ.

დაიწყო ყეენის ჯარის ახალი შემოტევა. მან დაიპყრო მთელი ქალაქი, მისი გზაჯვარედინები და გამვლულებისგან ხარკის — ფულის აკრეფა² დაიწყო. ვისაც დაიჭერდნენ, ყეენთან მიჰყავდათ თავ-განის საცემად.

1. ყეენის მეუღლე ქალის ტანსაცმელში გამოწყობილი მამაკაცი იყო, რაც ამ სანახაობას კიდევ უფრო კომიკურს ხდიდა.

2. საგარაუდოა, რომ „ფულის აკრეფა“ თბილისურ ყეენობაში მუსლიმანებმა შეიტანეს მოგვიანებით. ეგვიპტეში ახალ წელს ხალხი ნიშნავდა საახალწლო თავადს ამირ ან-ნაურუზს. იგი სახეგათხუპნული (კირით ან ფქვილით), წითელ-ყვითელ ხალათში გამოწყობილი, დავთრით ხელში, როგორც ბაზრის ზედამხედველი (მუქ-თასიხი), ქუჩა-ქუჩა დადიოდა და ბეგრავდა მდიდრებს, ფულს ართმევდა. ურჩ

ქალაქზე ყეენის ბატონობა შუადღემდე გრძელდებოდა. ნაშუადღევს ყეენს მოახსენებდნენ, ქალაქი აჯანყდაო: ქართველები განდგომოდნენ და სოლოლაკის ქედი დაეკავებინათ.

და აი, ყეენი საომრად მოემზადა. ის და მისი მეუღლე სახედრებზე შესხდნენ და ჯართან ერთად განდგომილებს შეუტიეს.

ბრძოლა შურდულებით დაიწყო. ზუზუნი გაჰქონდა შურდულით გატყორცნილ რიყის ქვებს. მერე „მოწინააღმდეგენი“ ხელჩართულ ბრძოლაზე გადავიდნენ; ზოგი მუშტით იბრძოდა, ზოგი — ხის ხმლებითა და ხანჯლებით. ამ „ბრძოლაში“ ბევრი შავდებოდა, თავ და ცხვირგატეხილს ბევრს ნახავდით ქალაქის ქუჩებში.

ნარიყალებმა დაიფრინეს ყეენის გუნდი. თვით ყეენი და მისი მეუღლე ტყვედ ჩაიგდეს, სახედარზე პირუკულმა შესვეს, მტკვრის ნაპირზე ჩაიყვანეს და ორივენი მდინარეში ჩაყარეს. ამით თავდება ყეენობა. „ასე წარმოდგინეს მტრისაგან ქვეყნის დაპყრობა, მერე ქვეყნის განდგომილება და ბოლოს ყეენის ხელიდან ქვეყნის დახსნა“ (გიორგი წერეთელი).

თავისი არსებობის მანძილზე ყეენობამ მრავალჯერ იცვალა სახე. თუ XIX საუკუნის დასაწყისში ყეენობაში ქალაქის მოსახლეობა ორად იყო გაყოფილი, საუკუნის შუა ხანებში თითქმის ქალაქის ყველა უბანს თავისი ყეენი ჰყავდა. მათი მოქმედების არეც იმ უბნით შემოიფარგლებოდა, რომელი უბნიდანაც ის იყო. ერთი უბნის ყეენს მეორე უბანში გადასვლის უფლება არ ჰქონდა. წინააღმდეგ შემთხვევაში ატყდებოდა აყალ-მაყალი და ხშირად ასეთ წესრიგის „დარღვევას“ ხელკეტებით ჩხუბიც მოჰყვებოდა ხოლმე.

XIX საუკუნეში თბილისური ყეენობა უკვე ჩამოყალიბებული თეატრალური სანახაობა იყო, რომელიც წარმოიქმნა ხალხური შემოქმედების მდიდარ ბაზაზე. ეს იყო ზეპირად შექმნილი წარმოდგენა, რაც მონაწილეებს საშუალებას აძლევდა, შემოქმედებითად გამოეყენებინათ თავიანთი სამსახიობო ნიჭი. შემთხვევითი არც ის

გადამხდელს წვლით წუწავდა. ამ დღეს ქუჩებში იმართებოდა ქართული წრე-ლახტის მსგავსი თამაში. ეს იყო ეგვიპტური კარნავალი.

ძველ ირანში იყო ასეთივე საახალწლო წეს-ჩვევა. სანახაობის მთავარ გმირს „კარნავალის თავადს“ ეძახდნენ. იგი ჯორზე ამხედრებული ირანის ქალაქებში დადიოდა და გადასახადს კრეფდა. ურჩებს ტანსაცმელზე წითელ თიხას უსვამდა.

იყო, რომ ყეენის როლის შემსრულებელს საგანგებოდ არჩევდნენ. ყეენი გამოირჩეოდა თავისი კომიკურობით და იუმორით.

ყეენობა პატრიოტული სულისკვეთებით აღსავსე წარმოდგენა იყო, რომელსაც განასახიერებდა ხალხი და ყეენი-იმპროვიზატორი პანტომიმის საშუალებით. გასული საუკუნის 80-იან წლებში ყეენი ტყაუჭის ნაცვლად იცვამდა კიტელს, რითაც ანსახიერებდა ლოთ და სამსახურიდან გადამდგარ ოფიცერს, მისი მოხელებიც ჩინოვნიკების ტანსაცმელში იყვნენ გამოწყობილნი.

ყეენი ჰყავდათ ავლაბრელებს, კუჩიელებს, სოლოლაკელებს, ხარფუხელებს და შუაქალაქელებს. ყეენს ხელოსნები ირჩევდნენ თავიანთი რიგებიდან. ამორჩეული უარს ვერ იტყოდა. რომელი ამქარიდანაც იყო ყეენი, იმ ამქრის დროშა მიუძღოდა წინ. ყეენს სახეს გაუმურავდნენ და ვირზე პირიკულმა შესმულს მთელს უბანს შემოატარებდნენ, მერე მტკვარში ისეთ ადგილას გადააგდებდნენ, არ დამხრჩვალყო, შემდეგ ფულს აგროვებდნენ, ქეიფობდნენ და ყეენისაგან დახსნასა და მის სიკვდილს უქმობდნენ. ხალხური გადმოცემით, ამით განასახიერებდნენ ირანელი მოხელის ქალაქიდან განდევნას.

მაგრამ ყეენობამ თანდათან პოლიტიკური სახე მიიღო და XIX საუკუნის 90-იან წლებში ადგილობრივმა ხელისუფლებამ იგი აკრძალა. მიუხედავად ამისა, ქართველი კაცის ძვალ-რბილში გამჭდა-რი ეს სანახაობა, შეცვლილი სახით, მაინც განაგრძობდა არსებობას. ყეენობის ნაცვლად გაჩნდა „ყეენობის კული“, ანუ „ისპანახობა“. „ისპანახობამ“ ყეენობის მხოლოდ ბოლო ნაწილი — ქეიფი — შემოინახა, ამიტომაც უწოდეს მას „ყეენობის კული“. მეორე სახელი — „ისპანახობა“ — იმიტომ დაარქვეს, რომ საქეიფო სუფრაზე მხოლოდ სამარხვო საკმელი ჰქონდათ: ისპანახი, ჯონჯოლი, ლანძილი და სხვა. მაგრამ ეს სამარხვო საკმელები ქეიფს ხელს არ უშლიდა.

„ყეენობის კული“ ორთაქალის ბაღში იმართებოდა. ქეიფი გვიან ღამემდე გრძელდებოდა. რომ დაბინდდებოდა, ჩირალდნებით ზელში, ზურნა-დუდუკის დაკვრითა და ცეკვა-თამაშით მთელ ქალაქს შემოივლიდნენ ხოლმე, მერე ისევ საქეიფო ადგილზე მოიყრიდნენ თავს.

დღესასწაულის მონაწილეთ, გარდა იმისა, რომ ქეიფობდნენ და ლხინობდნენ, ერთი კარგი წესიც ჰქონდათ: ქეიფის დროს ფულს

ჩამოდიოდნენ, აგროვებდნენ, შემდეგ კი იმ ფულთი რომელიმე ქალაქელის ღარიბი, გასათხოვარ ქალს მზითევს უმზადებდნენ და ათხოვებდნენ კიდევ.

„ყეენობის კულში“, ეტყობა, ამ მიზნით სოვდაგრები, ვაჟრები და გამოჩენილი პირებიც მონაწილეობდნენ. „წელს,—წერდა გაზეთი „კვალი“ 1894 წელს, № 20-ში, — „ყეენობის კულზე“ ჩვეულებრივად დიდი ვაჟრები და სოვდაგრები აღარ დასწრებიან... მათ ნაცვლად სხვაგვარად შესანიშნავ-პირებმა მიიღეს მონაწილეობა და უფრო ბანკების წარმომადგენლებმა... ფოტოგრაფს გადაუღია იმათი სურათი და საუცხოვო სანახავიც არიან მოქეიფენი ქალაქის გვირგვინებით თავზე, ანუ ჩაჩებით!.. რომ წესიერება დაცული ყოფილა, ამას ის ამტკიცებს, რომ იქვე თავზე ადგათ მათ პოლიციის ბოქაული, რასაკვირველია, უგვირგვინოთ. ფოტოგრაფია საუცხოოდ არის გამოსული. ასე, რომ ერთი შეხედვისთანავე იცნობ თითქმის მათგანს, თუმცა ქალაქის გვირგვინები კი ადგათ თავზე.“

„ყეენობის კულის“ ერთ-ერთი აუცილებელი წესი ყოფილა თავზე ქალაქის გვირგვინების, ჩაჩების დადგმა და ტანზე „პამპულას ტანისამოსის ჩაცმა“.

ერთ-ერთ „ისპანახობაში“ მონაწილეობა მიუღია დიდ ილიასაც. ეს უნდა მომხდარიყო იმ წელს, რომელსაც აღწერს დამოწმებული „კვალი“, კერძოდ, 1894 წელს.

ხალხის მოთხოვნით, ადგილობრივმა ხელისუფლებამ ყეენობა, თავისი პირვანდელი სახით, დაუშვა 1914 წელს. ამიერიდან ყეენობა იმართებოდა არა ყველიერის ორშაბათ ღღეს, არამედ შაბათს, და არა ქალაქში, არამედ მის გარეთ. მაგალითად, 1914 წელს ყეენობა ნავთლულში გამართულა.

ყველიერის კვირაში ძველ თბილისში ყეენობის გარდა იმართებოდა ბერიკაობა, ანუ დათობა. ესეც ყეენობასავით სამასკარადო სანახაობა იყო. მოხუცის ტანსაცმელში გამოწყობილი ნიღბიანი ახალგაზრდა კაცი ქუჩა-ქუჩა დადიოდა და მანკვა-გრეხითა და ცეკვით გამვლელ-გამომვლელს თავს აწონებდა, რისთვისაც ჭილდოდ თხოულობდა ფულს.

XIX საუკუნის ბოლოს თბილისში გამართულ ყეენობა-ბერიკობას, თავისი ხასიათით, თავისი საერთო-სახალხო საღღესასწაულო განწყობით უკვე აღარაფერი ჰქონდა საერთო რელიგიასთან. ამიტომაც ილაშქრებდა ეკლესია ყეენობა-ბერიკაობის წინააღმდეგ.



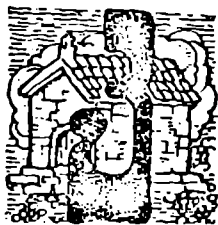
აზაფხულზევე იმართებოდა მუსლიმანთა ერთ-ერთი დიდი დღესასწაული ნოვრუზ ბაირამი, ანუ სა-ახალწლო ბაირამი.

მაჰმადიანი მლოცველები დილით იკრიბებოდნენ მეტეხის ზიდთან მდგარ შაჰ-ისმაილის დროინდელ მეჩეთში, სადაც დილის 11 საათზე იწყებოდა ლოცვა. შემდეგ მლოცველნი, ორ დიდ ჯგუფად გაყოფილნი, ჰამქრის დროშებითა და ნიშნებით, ზურნის თანხლებით მიემართებოდნენ სოლოლაკის უბნისაკენ (დღევანდელი ჭონქაძის ქუჩა), სადაც იმყოფებოდა თბილისში სპარსეთის საკონსულო.

•ი, როგორ აღწერს ამ დღესასწაულს გაზეთი „ივერია“ (1886 წ. № 55): „კვირას, 9 მარტს, მუსულმან შიიტები თავიანთ ახალწლის პირველს დღესასწაულობენ. ეს დღესასწაული ყოველთვის სამის დღით არის ზოლმე. ტფილისში მცხოვრებნი სპარსელნი პირველად თავიანთ კონსულოს მიულოცავენ ზოლმე, მოდის მთელი ამქარი ზურნითა და დაფითა. კონსულის სახლი იმ დღეს მორთულ-მოკაზმულია. შარბათით გამოეგებება კონსული და მათგან რამდენიმე სიტყვის მოსმენის შემდეგ, თითონაც წარმოთქვამს ორიოდ სიტყვას. წლელსაც, როგორც ყოველთვის, დიდის ამბით იდღესასწაულეს მუსულმანებმა თავიანთი ახალი წელიწადი. კონსულის შემდეგ, ზოგი მუშტაიდის, ზოგი საბოტანიკო ბაღში გაემგზავრნენ სასეირნოდ. კონკის ვაგონები გაქედილი იყო მათგან. ყოველს ნაბიჯზე შეხვდებოდით პირ-მცინარეს და მორთულს მუსულმანს.“

მაჰმადიანებს ბაირამის სახელით კიდევ ჰქონდათ დღესასწაული. ოლონდ მას ყურბან-ბაირამი (ყურბან მსხვერპლი) ეწოდებოდა და

იმართებოდა აგვისტოს თვეში. ეს იყო მცირე ბაირამი. იგი იდღესასწაულებოდა მარხვის — რამაზანის შემდეგ — და გრძელდებოდა სამი დღე. ყურბან-ბაირამის დროსაც ულოცავდნენ სპარსეთის კონსულს. ამ დღესასწაულის დროს იკვლებოდა ცხვარი მოლას თანდასწრებით. დაკლული ცხვრის ხორცს ქალაქში მცხოვრებ ღარიბ მაჰმადიანთა ოჯახებს უგზავნიდნენ.



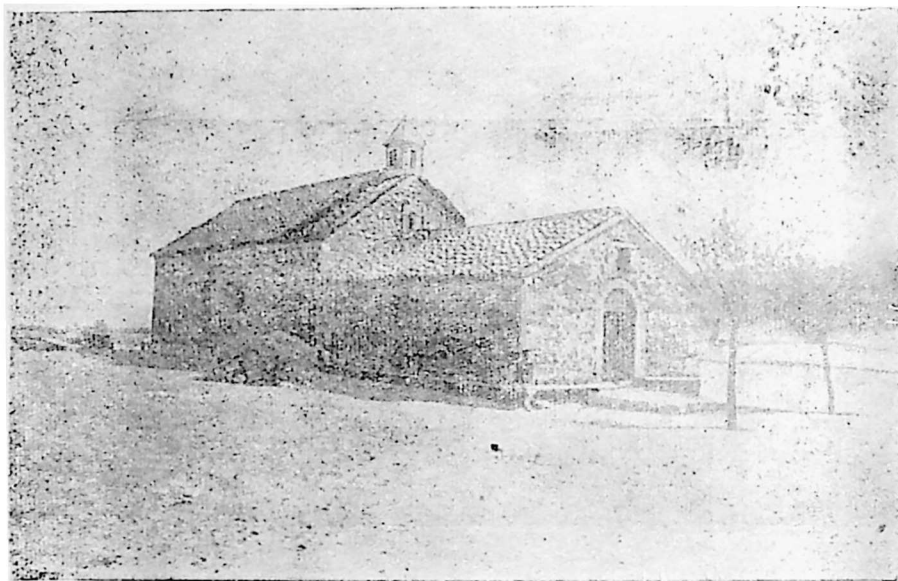
ვირაცხოველის“ ეკლესია მდებარეობს ჩუღურეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთით, დიდხევის მარცხენა ნაპირზე, რკინიგზის ხაზთან, შემადლებულ ადგილზე (დღეს მას ეკლესიის სახე დაკარგული აქვს, საცხოვრებელ შენობადაა გადაკეთებული). ეკლესიის აგების ზუსტი დრო ცნობილი არ არის. სახელი „კვირაცხოველი“ კომპოზიტია — ორი სიტყვის ნაზავია — კვირია და ცხოველი. ცხოველი ცოცხალს ნიშნავს, ე. ი. კვირია სიცოცხლისა და ნაყოფიერების ღვთაებაა.

ქართველები კვირაცხოველობას დღესასწაულობდნენ აღდგომის სწორს. საქართველოში კვირაცხოველობას დიდი ზეიმი იცოდნენ. ამ დღეს ქართველებს წესად ჰქონდათ ბურთის თამაში. ეკლესიაში წირვის შემდეგ ორ ჯგუფად გაყოფილი ხალხი ერთმანეთს ეცილებოდა ბურთის ხელში ჩაგდებაში. მრევლს სწამდა, რომელი ჯგუფიც გაიმარჯვებდა და ბურთს აიღებდა, მთელი წელი უხვი ჭირნახული ექნებოდა. ზოგჯერ ბურთს ნაკუწ-ნაკუწად გლეჯდნენ და ინაწილებდნენ, იმდენად მაგიური მნიშვნელობა ჰქონდა მას. სულ პატარა ნაკუჭის პატრონიც დარწმუნებული იყო, რომ მის ოჯახს მთელი წელიწადი სიუხვე და ბარაქა არ მოაკლდებოდა. კვირაცხოველის გორას „წითელ გორას“, კრასნაია გორკასაც უწოდებდნენ კვირაცხოველობა დღეს აქ წითელი კვერცხების დაგორების გამო. ეს წესი რუსმა მართლმადიდებლებმა შემოიტანეს ჩვენში. გორის ფერდზე წითელ სააღდგომო კვერცხებს დააგორებდნენ და ვისი კვერცხიც შორს გაგორდებოდა, მოგებულიც ის იყო.

ძველი თბილისის ჩრდილო-დასავლეთით, ავლაბარსა და ჩუღურეთს შორის, ჩუღურეთის ხევსა და რკინიგზის გადაღმა მხარეს ელიას უბანი ეწოდებოდა. უბანმა სახელი მიიღო მახათას მთაზე მდგარი ეკ-

ლესიის გამო, რომელიც ელიას სახელობისა იყო. ელიას ქართულ ღვთაებათა პანთეონში ამინდის გამგებლობა აკისრია.

ზაფხულობით, 20 ივლისს, თბილისისპირა სოფლელები—ჩუღუ-რეთელები, ავლაბრელები, კუკიელები, დიდუბელები და სხვანი ღრუ-ბელთა მპყრობელის, დარისა და ავდრის ბატონის ელიას პატივსაცე-მად აკეთებდნენ თოჯინას — „ელიას“ — და სიმღერით კარდაკარ ჩა-



წმ. ბარბარეს ძეგლი ეკლესია

მოივლიდნენ. ოჯახის ბატრონი მის კარზე მისულთ გამოუტანდა კვერცხს, ფქვილს, თოჯინა „ელიას“ და წყალსაც გადასხამდა ხოლ-მე. როცა მთელ სოფელს შემოივლიდნენ, ღმერთს ბატკანს შესწირა-ვდნენ, თხას ელიას. თუ გვალვიანი წელიწადი იყო, ასეთი სიმღერა სრულდებოდა:

დიდება და დიდება,
ღმერთსა დიდება!
ღმერთო, მოგვე მოწყალემა,
ღმერთსა დიდება!

ნუ აიღებ ჩვენზე ხელსა,
 ღმერთსა ღიღება!
 ჩვენი წმინდა ელია,
 რისთვის მოგიწყენია,
 ჩვენი თეთრი ბერწი ფური
 შენთვის მოგვირთმევია!
 აღარ გვინდა გორახი,
 ახლა გვინდა ტალახი.
 ღიღება და ღიღება,
 ღმერთსა ღიღება!

ავდრის დროს „ელიას“ ასე შესთხოვდნენ:

ჩვენი წმინდა ელია,
 რისთვის მოგიწყენია,
 ჩვენი თეთრი ბერწი ფური
 შენთვის მოგვირთმევია!
 აღარ გვინდა ტალახი,
 ახლა გვინდა გორახი,
 ღიღება და ღიღება,
 ღმერთს ღიღება!

გადმოცემის თანახმად, სანამ ღმერთი ელიას ცაში აიყვანდა და ღრუბელთა გამგებლად დანიშნავდა, მანამდე იგი ხარაზი-მეხამლე იყო. ერთხელ მას სახელოსნოში ქალად ქცეული ეშმაკი გამოეცხადა და ხამლის შეკერვა სთხოვა. ელია არ იღებდა შეკვეთას, მაგრამ ეშმაკმა თავისი ვაიტანა და ელია ფეხსაცმლის შეკერვაზე დაითანხმა. ხამლის თარგის ასაღებად ელიამ ქალად ქცეულ ეშმაკს ნაცარზე დაადებინა ფეხი. „ქალეშმაკმა“ შიშველი ფეხი ზომავს მეტად დაანახვა ელიას. ხელოსანმა ეს დიდ ცოდვად ჩათვალა და თავისივე ხელით დაითხარა თვალები. ამის მნახველმა ღმერთმა ბრმა ელიას საქციელი დაუმაძღლა, ცაში აიყვანა, თავის მრავალრიცხოვან წმინდანთა ამაღაში ჩარიცხა და „ცა და ღრუბელი“ ჩააბარა. მისცა ერთი ეტლი, რომლითაც ბრმა ელია უვლის თავის საბრძანებელს. იგი ხან აქ გამოჩნდება, ხან იქ. როცა ცაზე გაივლის, იწყება ჭექა-ქუხილი. ამიტომ, სეტყვის დროს თოფს რომ ისვრიან და ზარს რეკავენ. ამით სოფლები ბრმა ელიას ატყობინებენ, ქვემოთ სოფელია და არ დასეტყვოთ.

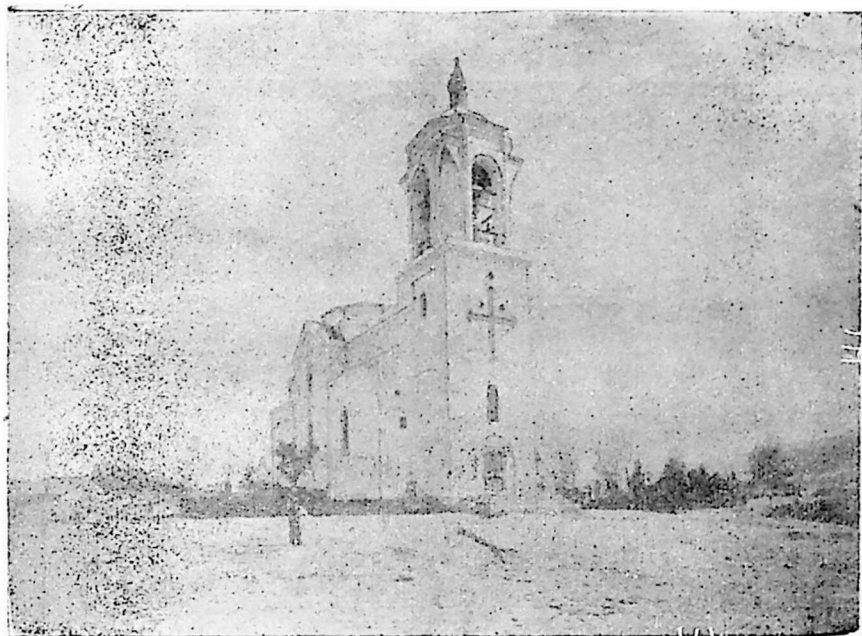


ღესასწაული ჯოჯოზა თბილისში აღდგომის შემდეგ, პირველ სამშაბათს ეწყობოდა. ამ ღღესასწაულის თუ ღღეობის არსი შემდეგში მდგომარეობდა: თბილისელი ქალები, განსაკუთრებით, ქალიშვილები, აიღებდნენ შაქრის რამდენიმე ნატეხს და ქალაქის ძველ უბანში — ავლაბარში, უფრო ზუსტად, ავლაბრის სამხრეთით, მტკვრის ნაპირზე მდებარე ძაღლის უბანში წავიდოდნენ. აქ, მტკვრის კბოდე ნაპირზე იმართებოდა ჯოჯოზა. მორწმუნე ქართველი ქალები ღოცულობდნენ და თავიანთი სურვილების შესრულებას შესთხოვდნენ მამაზეციერს. ღოცვა-ვედრების შემდეგ ისინი თან წაღებულ შაქრის ნატეხებს უყრიდნენ მტკვრის ქარაფიან ნაპირზე ბინადარ ჯოჯოებს. მიუხედავად იმისა, რომ ამ რიტუალს — ჯოჯოზას — მრავალი მღოცველი ასრულებდა, მისი წარმოშობა XIX საუკუნის ქალაქელებს ადარ ახსოვდათ. ეს იყო ძველ თბილისელთა ერთ-ერთი იმ მრავალ წეს-ჩვევათაგანი, რომელიც შთამომავლობას შემოენახა, ოღონდ რაღაც სახეცვლილებით.

როგორც ყველა საერო, ისე სასულიერო წესს თავისი ღეგენდა, გაღმოცემა აქვს. არც ჯოჯოზა არის გამონაკლისი. მისი წარმოშობის შესახებ შემორჩენილია გაღმოცემა, თითქოს ძალიან დიდი ხნის წინ აქ, ამ ადგილზე, ძველ ავლაბარში, ცხოვრობდა მავანი და მავანი უტხო კაცი, რომელიც თურმე სასწაულებს ახდენდა, ერთი ხელის მოსმით, თუ შეხებით ჭორფლს აქრობდაო. მაგრამ რა კავშირში იყო ძაღლის უბნის ჯოჯო იმ სასწაულმოქმედ ადამიანთან, ალარავინ იცოდა.

არსებობდა კიდევ ერთი გაღმოცემა, რომ ძველად ავლაბრის ამ ნაწილში, მტკვრის პირას, ერთ-ერთ ქვაბულს თავს აფარებდა ვინ-

მე დოდო, შემდეგში ცნობილი მეუღაბნოე, გარეჯის უდაბნოს ერთ-ერთი მშვენიერი ლავრის აღმშენებელი და მოწაფე დავით გარეჯელისა. საფიქრებელია, რომ დოდოს პატივსაცემად გაჩენილიყო ეს დღესასწაული. დოდო რეალური პიროვნებაა, ცხოვრობდა და მოღვაწეობდა VII საუკუნეში. ადვილი შესაძლებელია, წმინდა დოდოს



წმ. ბარბარეს ახალი ეკლესია

ამბავი დავიწყებას მისცემოდა, დღესასწაულის სახელი დოდოობა გაუგებარი გამხდარიყო, მაგრამ შეცვლილიყო უფრო გაუგებარი სიტყვით ჯოჯობით.

აღსანიშნავია, რომ ქართულ საეკლესიო კალენდარში წმინდა დოდოს დღეს ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური ეკლესია ამაღლების შემდგომ ოთხშაბათ დღეს აღნიშნავს.



ვნების კვირის ოთხშაბათ ღღეს ძველ თბილისში, მოსალამოვდებოდა თუ არა, ეზოებსა და ქუჩებში ინთებოდა კოცონები და ქალაქი შორიდან შეტად საოცარი სანახავი ხდებოდა. კოცონებს თან ერთოდა თოფის სროლა.

ძველად ქართველ ხალხს, ისევე როგორც ყველა ძველ ერს, სწამდა ავი, უხილავი სულების არსებობა, რომლებიც ვითომც წელიწადში ერთხელ იკრიბებოდნენ იალბუჯის მთაზე. აქ ისინი მსჯელობდნენ, რა ევნოთ ადამიანებისათვის. მათ წინააღმდეგ ადამიანები თავიანთ ხერხს მიმართავდნენ, ანთებდნენ დიდ კოცონს, ჭიაკოკონას, რომელზეც ოჯახის ყველა წევრი უნდა გადამხტარიყო. ეს იყო ავი სულებისაგან დახსნის, ცოდვებისაგან განწმენდის ე. წ. პროფილაქტიკური რიტუალი. ეს ჩვევა საწყისს უნდა იღებდეს იმ დროიდან, როცა ქართველები ცეცხლთაყვანისმცემლები იყვნენ. ცეცხლს ჰქონდა მინიჭებული ცოდვებისაგან განწმენდისა და დაცვის ფუნქცია.

ჭიაკოკონაზე, სულ ცოტა, სამჯერ მაინც უნდა გადამხტარიყვნენ და თან ეძახათ: არი-ურული-ურული-ურული კუდიანებსა...

კუდიანებისაგან ოჯახის დაცვის რიტუალში შედიოდა კიდევ ერთი წეს-ჩვევა — ასკილის ტოტებით ამოეჭოლათ სახლის კარფანჯრები და საკვამლე მიღები.



მალლების“ წინა დღეს თბილისელი ქალები მილიოდნენ ავლაბარში ხოჭევანის სასაფლაოზე. ნიზანი ვიჟაკი — მკითხაობა იყო. მკითხაობა მანტიური ზნე-ჩვევა არის, რომელიც სათავეს საუკუნეთა მიღმიდან იღებს. მისი მიზანია ისეთი რამის გაგება, რაც ბუნებრივი გზით ადამიანს არ შეუძლია.

ვიჟაკისთვის სასაფლაოს იმიტომ ირჩევდნენ, თითქოს მიცვალებულთა სულიც ეხმარებოდათ მომავლის სწორ გაგებაში, ახსნაში. ვიჟაკიც სწორედ ახსნას, გამოცნობას, მკითხაობას ნიშნავს.

ვიჟაკი ანიმისტური რიტუალი იყო.

ვიჟაკით მკითხაობა ძალზე მარტივად ტარდებოდა. მკითხაობაში მონაწილე მავანი და მავანი ქალიშვილი სისხამ დილით ღვებოდა (მზის ამოსვლისთვის უნდა დაესწრო) და უჩუმრად გადიოდა სახლიდან, უჩუმრადვე უნდა შემოევლო მას შვიდი სხვადასხვა წყარო (ონკანი, ჭა და ა. შ.) და კურქელი წყლით აეცსო. ეს იყო სამკითხაო, ვიჟაკისათვის საჭირო წყალი. ვიჟაკში მონაწილე სხვა ქალები — გოგონები — წყლიან კურქელს ფერადი ნაჭრებით რთავდნენ და ყოველი მათგანი შიგ რაიმე ნივთს აგდებდა: ბეჭედს, საყურეს, სამაჯურს, სათითეს, კენჭს და სხვ. როცა ყველაფერი მომზადდებოდა, მაშინ შეეძლო წყლის შემგროვებელს ხმის ამოღება, დალაპარაკება. წინააღმდეგ შემთხვევაში, თუ იგი აღრე დაილაპარაკებდა, სამკითხაო წყალი კარგავდა თავის „ყოვლისშემძლეობას“ და მკითხაობაც იშლებოდა. მოტანილი წყალი უნდა გადაეღვარათ და ისევ ის ქალიშვილი წასულიყო ახალი წყლის მოსატანად.

თვით მკითხაობა საღამოს ჟამს, ნასადილევს, სამხარზე იწყებოდა. წყლიანი კურქლიდან ნივთები უნდა ამოეღო საგანგებოდ მოყ-



ბათუმის შოუღანი შტუტგროის ნაპირთან, რუსეთში.

ვანილ პატარა გოგონას, რომელიც თავისი მშობლებისათვის პირველი შვილი იქნებოდა. ვიქაკის დროს ვინმეს თურქულ ენაზე უნდა ემღერა, ამიტომ მკითხაობისას იწვევდნენ თურქული ენის მცოდნეს, რომელიც ნამღერ სტროფებს თარგმნიდა.

ვიქაკში მონაწილენი სხდებოდნენ წრიულად. თითოეული ნამღერი სტროფის შემდეგ გოგონა ხელს ყოფდა წყლიან ჭურჭელში და იქიდან რაიმე ნივთს იღებდა. სიმღერისათვის ყველას უნდა ეგდო ყური, ვინაიდან მასში ლაპარაკი იყო ბედნიერებაზე, სიცოცხლეზე, სიყვარულზე, სატრფოს დაბრუნებაზე, სურვილის შესრულებაზე, გათხოვებაზე, სიკვდილზე, ახლობლის დაკარგვაზე და ა. შ.

მკითხაობა — ვიქაკი მთავრდებოდა ვახშმით, რომელსაც მასპინძელი მართავდა. იმართებოდა ტაშ-ფანდური და დაირაზე ცეკვა-თამაში.



ველი თბილისელები არამარტო ქალაქის ეკლესიებში დადიოდნენ სალოცავად, არამედ მის შემოგარენში მდებარე წმიდა ადგილებსა და სალოცავებსაც დიდი მოწიწებით ეკიდებოდნენ და თავანს სცემდნენ. მაგალითად, ასეთი იყო დიღმის თეთრი წმ. გიორგის, უძოს წმ. გიორგის, თელეთის წმ. გიორგის ეკლესიები.

ქალაქელები განსაკუთრებით მაინც თელეთობას აღნიშნავდნენ. სოფელი თელეთი ქალაქიდან 10—12 კილომეტრით იყო მოშორებული და მისგან სამხრეთით მდებარეობდა.

დღეობა თელეთობა ქრისტეს ამალლების დღეს, აღდგომის მეორმოცე დღეს აღინიშნებოდა. რადგან ქრისტეს აღდგომის დღე ერთსადაიმავე თვეს არ ემთხვეოდა (იგი მოძრავი საეკლესიო დღესასწაულია), ამალლებაც მოძრავი დღეობაა და ის გაზაფხულის სხვადასხვა თვეში ეწყობა ხოლმე.

თელეთობა დღეს ხალხი სოფელში მდგარ წმიდა გიორგის ეკლესიასთან მიდიოდა სალოცავად. თელეთის წმიდა გიორგის ეკლესიას ხალხი სასწაულმოქმედ ძალას მიაწერდა, ამიტომ აქეთ, როგორც წესი, სალოცავად ძირითადად ხეიბარნი, დავრომილნი, გლახანი და უძეო და უშვილო ქალები და კაცები მოეშურებოდნენ.

თელეთობაზე მლოცველნი წინა დღით მიდიოდნენ ღამისთევით. ორთაჭალისა და კრწანისის მისადგომები გაჭედილი იყო ქვეითად, ცხენით, ეტლითა თუ მოჩარდახებული ურმებით მიმავალი მლოცველებით.

აი, ქვეითად მიმავალ ქალაქელს მხარზე მოუგდია ჭრელი ხურჩინი და ნება-ნება მიუყვება კრწანისის ქედის დაკლავნილ ბილიქს.

ხურჩინის ერთ ჯიბეში ნაზუქები, ქაღები, შოთის პურები აწყვია. მეორეში ერთვედროიანი, ღვინით სავსე პირმოკრული ტიკი და სამღვთოდ შესაწირი ოქროსბიბილოიანი მამალი; მოჩარდახებულ, ხარებშებმულ ორულელა ურმებზე ისხდნენ ქალები და მოხუცებულები, ურმიდან თავი გამოეყთ შუბლზე მურით ჯვარგამოსახულ ცხვრებს.

ზევიდან, თელეთის ქელიდან რომ გადმოგეხდათ ერთ მწკრივად მიმავალი მოჩარდახებული ურმებისათვის, უზარმაზარი ფერადი ფიანდაზი გეგონებოდათ. მოქანავე ურმების კრიალი არღვევდა ღამის სიმყუდროვეს, თითქოს თელეთის სანახებს კრიჭინების დიდი გუნდი შესევიაო... ურემთა კრიჭინს თან ერთოდა უღელში შებმული ხარების ხენეშა-ცოხნის ხმა. ყოველივე ეს, ბუნებასთან შერწყმული, საოცარ, განუმეორებელ ჰარმონიას, ენით გამოუთქმელ ზღაპრულ სილამაზეს ქმნიდა...

აი, როგორც იქნა, ირივრაქა, უძილო ღამე მიილია. ეკლესიის გუმბათზე აღმართულ ჯვარზე მზის პირველი სხივი აკიაფდა. მზის ამოსვლას პირველად მამალი მიესალმა გამაყრუებელი ხრინწიანი ყივილით. პირველ მამალს მეორე აჰყვა, მამლების ყივილს ურმის ბორბალს გამოზბმული, სამსხვერპლოზე მოყვანილი ცხვრის განწირული ბღავილი შეუერთდა...

ეკლესიის ეზოში ამ დროს ზოგი ქადაგად დაცემულიყო და ქვეყნიერებაზე ცოდვა-მადლის განკითხვას მოითხოვდა; ზოგი მლოცველი, წმინდა სანთლით ხელში, ჩოქვით უვლიდა ეკლესიას და თან ლოცვას ბუტბუტებდა; იქით მავან ცოდვილს კისერზე მსხვილი ჯაჭვი ჩამოეკიდა და ღმერთს, უზენაესს ამქვეყნიური ცოდვების შენდობა-პატიებას შესთხოვდა. აგერ, უშვილო ახალგაზრდა ცოლ-ქმარი ფეხშიშველა, ჩოქვა-ჩოქვით გარს უვლის ეკლესიას და თან, სურვილების შესრულების შიზნით, ეკლესიას თავის ნახელავს — დართულ ბამბის ძაფს ახვევს — იქნებ ღმერთმა ერთი შვილი გვაჩუქოსო. ზოგი მლოცველი ცდილობდა, მსხვერპლად შეწირვამდე ეკლესიის გარშემო შემოეტარებინა შუბლზე ჯვარდასმული, რქებზე წმინდა სანთელანთებული გაურჩეხული ცხვარი. ზოგიერთ ხელმარჯვე მლოცველს კი უკვე ცხვრის დაკვლაც მოესწრო, გატყავებაც. ცეცხლიც დაენთო და ზედ შემომდგარი გაქვარტლული სპილენძის დიდი თანგირა ქვაბიდან ამოვარდნილი ოხშივარი ზეცას ერთოდა.

წირვის შემდეგ ეკლესიის ეზოში იმართებოდა ღვინი. მოქეი-

ფენი ჯამითა თუ ჭიჭით ხელში ღმერთს შესთხოვდნენ, შეესმინა მათი ლოცვა-მუდარა და სურვილები შეესრულებინა. იქვე, შორიახლო, ვილაც ბრმა მუსიკოსი საზანდარზე ამღერებდა და მსმენელებს რომელიღაც სახალხო გმირის ზღაპრულ თავგადასავალს მოუთხრობდა.

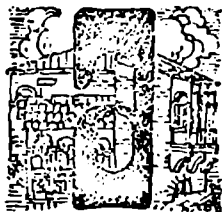
ლხინის შემდეგ მლოცველები თელეთიდან ქალაქისკენ მოემართებოდნენ. ამ დროს ქალაქიდანაც მოემართებოდა ხალხი მათ შესახვედრად, ძირითადად, ახალგაზრდა ქალ-ვაჟი. თბილისის გარეთუბანში, ხარფუხ-სეიდაბადის ახლოს, ორთაქალის ბაღებში გრძელდებოდა თელეთში დაწყებული ლხინი და ქეიფი.

თელეთობა მთავრდებოდა ორთაქალაში გამართული დიდი ჯირითით. ყარაბაღული ჯიშის ცხენებზე შემსხდარი ყმაწვილი კაცები ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ სიმკვირცხლესა და სისწრაფეში. აი, გახელებულ ბედაურს ყიჟინით ამხნევენ მხედარი. ჟეცები იგი საოცარი სისწრაფით ცხენს მუცელზე მოექცა და უცბადვე ისევ უნაგირზე აღიმართა; მეორე თავის მეტოქეს ტოლს არ უდებს და ისეთ საოცარ ილეთს აკეთებს, მნახველები ალტაცებულ ყიჟინას ტეხენ: გაქანებული ცხენიდან გადმოიწია და მიწაზე დაგდებული ბოხოხა ქული აიტაცა.

ჯირითის გარდა აქვე იმართებოდა ქართული სპორტული თამაშობა ისინდი.

კარგა შებინდებული იქნებოდა, როცა ლხინითა და ჯირითით დაღლილი ღამის მთეველი მლოცველები ცეკვა-სიმღერით ქალაქში ბრუნდებოდნენ.

ქველ თბილისში ხშირად გაიგონებდით, გაცხარებული მოკამათე თავისი სიალალისა და სიმართლის დასამტკიცებლად თელეთის ძალას რომ იშველიებდა და ამბობდა: მტყუანს თელეთი გაუწყურესო. ხოლო ქეიფის დროს გაჯიუტებულ მეინახეს ასე მიმართავდნენ: „ვინც არ დალიოს, თელეთმა დაკუთოსო.“



თაწმინდობა, ანუ წმიდა დავითობა ძველ თბილისში იღვესასწაულებოდა აღდგომის მეშვიდე კვირის ხუთშაბათ დღეს.

მთაწმინდა ძველ თბილისის დასავლეთიდან ემიჯნებოდა და იგი ქალაქის თითქმის ყოველი მხრიდან ჩანდა, რაც კიდევ უფრო მიმზიდველს ხდიდა მას.

სახელწოდება ამ ადგილმა იერუსალიმში არსებული წმიდა მთის სახელის გავლენით მიიღო.

VII საუკუნეში საქართველოში ქრისტიანული სარწმუნოების საქადაგებლად გამოემგზავრა ცამეტი ასურელი მამა-ბერი. საქართველოში ჩამოსვლისთანავე თითოეულმა მათგანმა სამოღვაწეოდ ქვეყნის სხვადასხვა კუთხე აირჩია. ერთ-ერთი მათგანი, რომელიც თბილისის გარეუბანში, მთაზე დასახლდა, ბერი დავითი იყო.

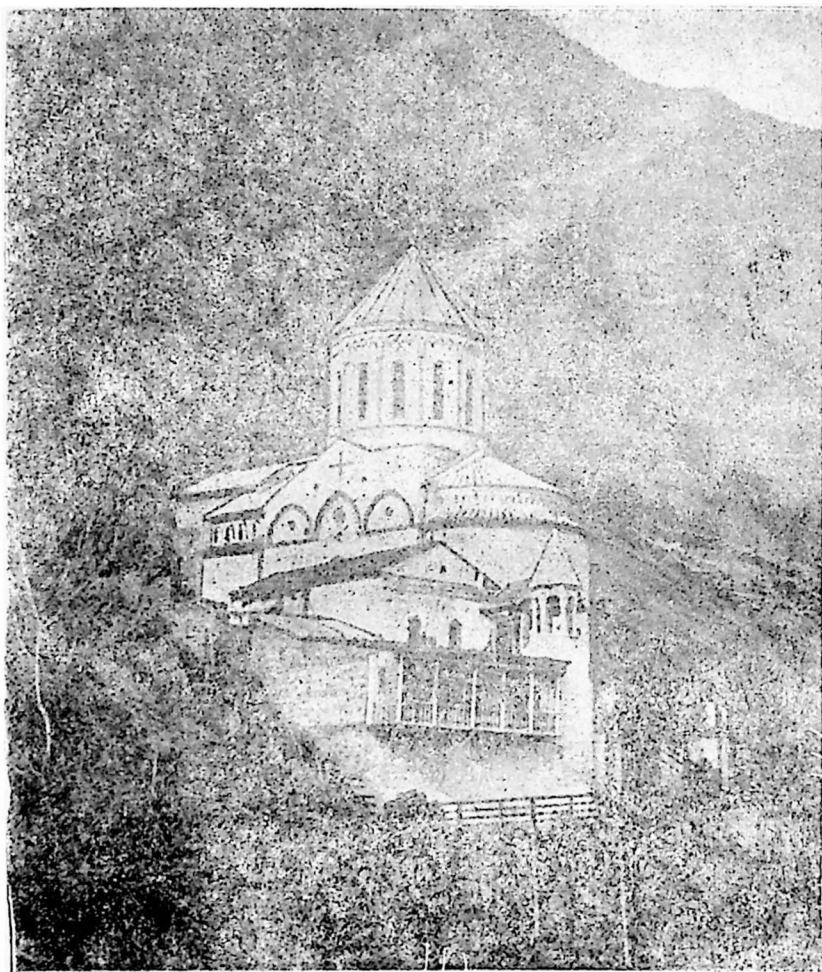
1540 წელს წმიდა დავითის სამყოფელის, სენაკისა თუ ეკლესიის ადგილზე ბერად შემდგარი დავით და ნიკოლოზ გაბაშვილები აგებენ ეკლესიას, რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია. დღევანდელი ეკლესია XIX საუკუნისაა.

როგორც თითქმის ყველა საეკლესიო დღესასწაულზე, მამადავითობაზეც მლოცველი ქალები ჭარბობდნენ მამაკაცებს. დილაადრიან იწყებოდა მთაწმიდისაკენ მლოცველთა სვლა. შორიდან მაყურებელს მთის ფერდობზე შეფენილი მლოცველნი რაღაც მოძრავი ჯაჭვი ეგონებოდა.

დიდი ეკლესიის (XIX ს.) სამხრეთით მდგარი პატარა ეკლესია XX საუკუნის დასაწყისში აიგო. ქალაქის ერთ-ერთი ძველი მკვიდრების პლატონ ბერიძისა და ანეტა დართალაშვილის გადმოცემით, ეკლესიის საშენი მასალა — აგური, თურმე მთის ძირას ეწყო და

ყოველ მლოცველს, ეკლესიაში ასვლისას, თან უნდა აეტანა რამდენიმე აგური. აი, ასე აშენებულა წმიდა დავითის პატარა ეკლესია.

მთაწმინდაზე ასულ მლოცველებს, სანამ ეკლესიაში შევიდოდნენ, ჯერ ეკლესიისათვის უნდა შემოეველოთ სამჯერ და თან ძაფი შემოეხვიათ მისთვის. ეს იყო ეკლესიისადმი თაყვანისცემის ერთ-ერთი გამოხატულება.



მთაწმინდის ეკლესია

აქ მოსულ მლოცველებს კიდევ ერთი ჩვევა ჰქონიათ. იმის გასაგებად, შეუსრულებოდა თუ არა ჩანაფიქრი, ოცნება, სურვილი, შეისმინა თუ არა ღმერთმა მათი თხოვნა, ეკლესიის დასავლეთ კედელში გარედან ჩადგმულ რკინის კარს კენჭს ჩამოუსვამდნენ, უფრო ზუსტად, მიადებდნენ. თუ სურვილს შესრულება ელოდა, კენჭი უნდა გაჩერებულიყო, კარს მიკროდა. ასევე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ მლოცველები კლდიდან ჩამოშლილი თუ დაძრული ქვის ხმაურს. ყოველივე ეს კარგის მაუწყებლად ითვლებოდა.

მთაწმინდის ეკლესიაში არსებობდა ბავშვის შეწირვის წესი. მშობელი, რომელსაც ხშირად უკვდებოდა შვილები, რამდენიმე ხნით წმიდა დავითის ეკლესიას შესწირავდა შვილს. „შეწირული ბავშვი“ რამდენიმე ხნით, დათქმული დროის განმავლობაში, თმაგაუკრეჭავი დადიოდა. ტანზე თეთრი ტანსაცმელი უნდა ცმოდა გაუხდელად. ბოლოს, როცა დრო მოვიდოდა, ფეხშიშველა ბავშვს მთაწმინდის ეკლესიაში მიიყვანდნენ. იქ მღვდელი თმას შეჭრიდა, ფერად ტანსაცმელს ჩააცვამდა და ლოცვა-კურთხევით დაამთავრებდა ამ რიტუალს. შემდეგ იკვლებოდა საკლავი ცხვარი ან ხარი.

მამადავითობას, მთაწმინდობის დღეს, ლოცვა-წირვის შემდეგ იწყებოდა დიდი სეირნობა. ისმოდა ღუღუქის და დაირის ხმა, საღლაც მღეროდა ბრმა საზანდარი. იქვე წრე შეეკრათ და ორი ფალავანი კიდაობდა.

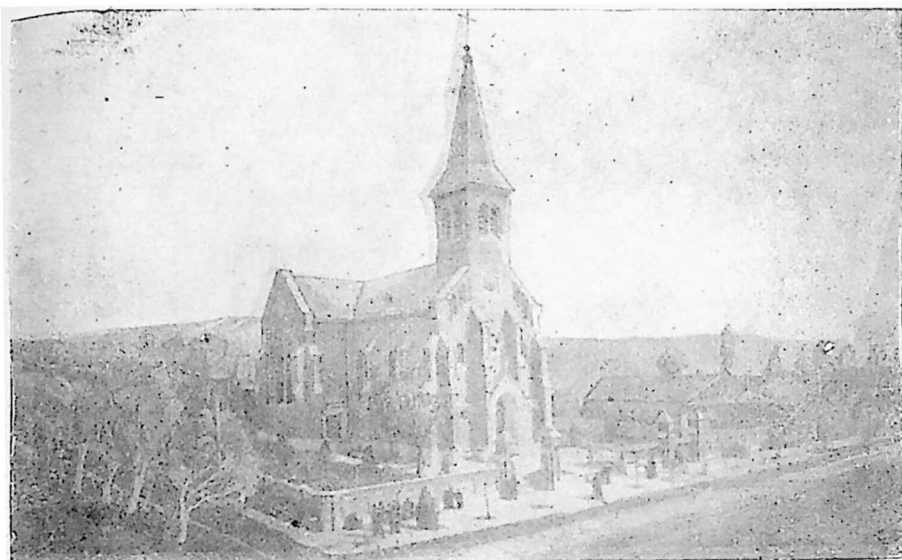
დღესასწაული დაღამებამდე გრძელდებოდა.

იენისის თვე არ იყო მდიდარი არც საეკლესიო და არც სახალხო დღესასწაულებით.

ამ თვეში მხოლოდ კათოლიკეები აღნიშნავდნენ წმინდა სულის მოფენის დღეს. იგი შემდეგნაირად აღინიშნებოდა: კათოლიკურ ეკლესიაში ლიტურგიის — წირვის შემდეგ მლოცველთა პროცესია მიემართებოდა სოლოლაკის უბანში მდებარე კათოლიკური სასაფლაოსაკენ (გუდოვიჩის ქუჩის გავლით, დღევანდელი ჭონქაძის ქუჩა). მრევლის მსვლელობას მოთავეობდა ეკლესიის მოძღვარი, რომელსაც მიჰქონდა გავალაკს—საჩრდილობელს (ბალდახინს) მოფარებული ქრისტეს წმინდა ნაწილები მგალობელთა და მუსიკის თანხლებით. ამ საღღესასწაულო პროცესიაში მონაწილეობას იღებდნენ თბილისში მოსახლე ყველა ეროვნების კათოლიკეები: ქართველები, პოლონელები, სომხები, გერმანელები, რუსები...

პროცესიას წინ მიუძღოდნენ ორრიგად ჩამწკრივებული, თეთრ-ტანსაცმლიანი გოგონები და ყმაწვილები, რომლებსაც ხელში ყვავილებით სავსე კალათები ეჭირათ. ბავშვები გზადაგზა კალათიდან იღებდნენ ყვავილებს და ქუჩაში აბნევდნენ.

სასაფლაოზე იდგმებოდა ოთხი ტრაპეზი — ტახტი ოთხი სახარების (მათე, მარკოზ, ლუკა, იოანე) წასაკითხად. თითოეული სახა-



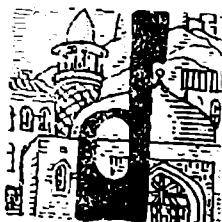
გერმანული ეკლესია მიხაილოვის ქუჩაზე

რება იკითებოდა სხვადასხვა ენაზე—ქართულად, ლათინურად, პოლონურად, სომხურად. ოთხ ენაზე სახარების კითხვა სიმბოლური მნიშვნელობისა იყო და ასახავდა სხვადასხვა ქალაქებსა და სოფლებში მოსიარულე მქადაგებელ იესო ქრისტეს. წმიდა სულის მოფენის დღესვე მოხდა სასწაული—იესოს მოწაფეებმა—მოციქულებმა მოულოდნელად ერთმანეთისათვის გაუგებარ სხვადასხვა ენაზე დაიწყეს ლაპარაკი.

გზადაგზა ყვავილების მობნევაც სიმბოლურად სულისა და მადლის მოფენას გამოხატავდა.

ფეთხანობა

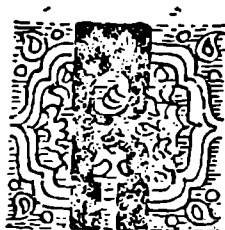
(გეთლემობა)



მეღ თბილისში ფეთხანობას (ბეთლემობა) ღღეს-სასწაულობდნენ სომხები. ეს იყო წმინდა ღვთის-მშობლის მიძინების ღღე.

აგვისტოს ერთ ღღეს დილიდანვე იწყებოდა სომეხ მღოცველთა მსვლელობა სოლოლაკის ქედის ჩრდილოეთ ფერღზე მდგარი ფეთხანის ეკლესიისაკენ. ფეთხანობას მეტად ხალხმრავლობა იყოდა. თანაც მეტად მრავალფეროვანი ღღესასწაული იყო. წირვის დროს გამოასვენებდნენ ღვთისმშობლის ხატს, რომლის თაყვანისცემა ეწადა ყველა მღოცველს... ეკლესიიდან გამოსული მრევლი კიღევ დიდხანს რჩებოდა ძეგლის ახლოს სასეირნოდ. ზოგი მღოცველი კი, უფრო დაერდომილნი და დაავადებულნი, ეკლესიის გაღავანში მოთავსებულ პატარა სამლოცველო ნიშაში შედიოდნენ და რამდენიმე ღღეს იქ ატარებდნენ ლოცვა-ვედრებაში.

ღვთისმშობლის მიძინების ღღეს თბილისის ქართველი მოსახლეობა სალოცავად ქალაქის სანახებში მღებარე სოფელ მარტყოფში მიდიოდა.



ვენს ქალაქში და, საერთოდ, მთელ საქართველოში ოდითგანვე ერთნაირი უფლებებით სარგებლობდა სხვადასხვა რაჯულისა და ეროვნების ადამიანი. საქართველოში არ არსებობდა ეროვნული და რელიგიური დისკრიმინაცია. ყველაზე ნათლად

ეს თბილისში ჩანდა.

როცა 1122 წელს, დიდგორის ბრძოლის შემდეგ დავით აღმაშენებელმა თბილისი აიღო, თბილისელ მაჰმადიანებს მან უფლება მისცა, თავისუფლად ელოცათ თავიანთ მეჩეთებში და მინარეთებიდან ხმამალა მოეწოდებინათ თავიანთი მრევლისათვის. ქალაქის ქრისტიან მოსახლეობას კი აუკრძალა მაჰმადიანთა უბანში ღორის დაკვლა და სხვ.

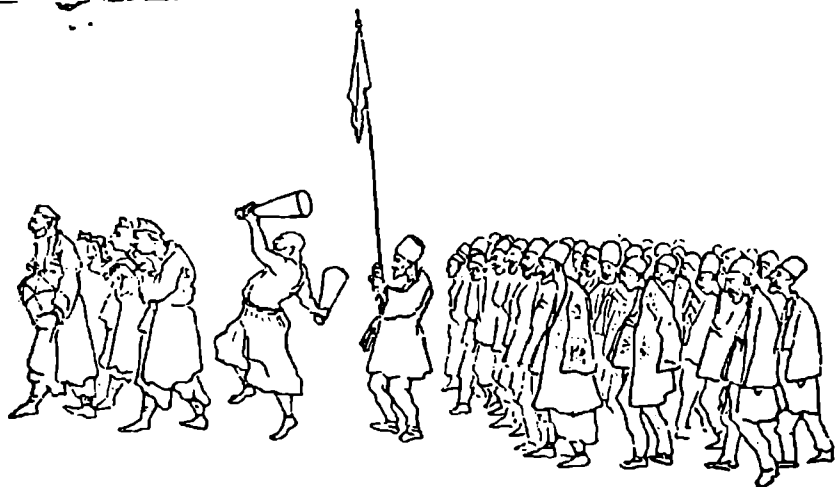
ეს მიუთითებდა ჩვენი დიდი მეფის ჰუმანურობასა და უცხო რელიგიისადმი შემწყნარებლობაზე. გარდა ამისა, ქალაქის მაჰმადიანი მოსახლეობის უმეტესობა ვაჭრობა-ხელოსნობას მისდევდა და მათი განაწევენბა თბილისიდან მათ წასვლას გამოიწვევდა. ეს კი უარყოფითად იმოქმედებდა ქალაქის და, საერთოდ, ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე.

ძველთაგანვე მაჰმადიანები ღღესასწაულობდნენ შაჰსეი-ვაჰსეის.

მუჰარემის თვის 10 რიცხვში, აშურას — გლოვის ღღეს, მაჰმადიანი შიიტები (შია არაბული სიტყვაა და ნიშნავს მიმდევარს, მომხრეს) მართავდნენ ღღეობას, რომელსაც შაჰსეი-ვაჰსეი ეწოდებოდა. მისი წარმოშობა დაკავშირებულია მაჰმადიანთა პირველი წამებული სუსეინის სახელთან.

მაჰმადიანური რელიგიის შემქმნელის მუჰამედის სიკვდილის (632 წ.) შემდეგ მდინელებსა და მექელებს შორის დაიწყო ბრძოლა პირველობისათვის. იმის მიხედვით, ვინც უფრო ახლოს იდგა მუჰამედთან, გახდებოდა მისი მოძღვრების მემკვიდრე. მუჰამედის ყველაზე ახლობელი ნათესავი, სიძე იყო ალი (ცოლად ჰყავდა მუჰამედის ერთადერთი ქალიშვილი ფატიმა, რომელთანაც ეყოლა ორი ვაჟიშვილი — ჰასანა და ჰუსეინი). მან ერთ-ერთმა პირველთაგანმა იწამა მუჰამედის მოძღვრება.

სიმამრის სიკვდილის შემდეგ დაწყებულ რელიგიურ ბრძოლას,



შაჰსეი-ვაჰსეი.

680 წ. ქალაქ ქერბელასთან შეეწირა ამ ალის ვაჟიშვილი ჰუსეინი. ასე გაჩნდა მაჰმადიანთა პირველი წამებული ჰუსეინი, თვით ქალაქი ქერბელა კი იქცა წმინდა ადგილად.

აშურას ღლეს არც ერთი შიიტი! მაჰმადიანი არ ვაჭრობდა, არა-

¹ ისლამურ რელიგიაში ორი ძირითადი მიმართულება არის — სუნიზმი და შიიზმი.

სუნიტები (სუნა — არაბ. — ქცევა, ზევა) ყურანის ძირითად დამატებად ჰცნობენ სუნას — მაჰმადიანურ „წმინდა თქმულებას“, რომელიც რამდენიმე

ვითარ საქმეს არ აკეთებდა, არც საკლავს კლავდა. თბილისის აბანოების უბანში და ძველ მეიდანზე მაჰმადიანი მოსახლეობა აივნებზე ფენდა წარწერებიან ჰაშიიესოთუნს — შავი ქსოვილის გრძელ ნაჭრებს.

გლოვის ნიშნად სახეზე მურწასმული, თმაგაწეწილი, დაგლეჯილტანსაცმლიანი მაჰმადიანი ქალები ქუჩა-ქუჩა დადიოდნენ და თან სახეს იხოკავდნენ და იკაწრავდნენ.

სამგლოვიარო პროცესიას, რომელიც ქუჩაში მოდიოდა, დესთე ეწოდებოდა. ეს იყო მრავალპლანიანი თეატრალიზებული სანახაობა.

პროცესიის წინ მოჰქონდათ დიდი ანთებული ფარნები, შემდეგ მოდიოდნენ მებაირალენი ბაირალით ხელში. მოჰქონდათ სირაქლემის ფრთებით, სარკეებითა და ძვირფასი ქსოვილებით მორთული ალაში — გრძელი ფიცარი. ამას მოსდევდა მეკრდზე მუშტის ცემით სინეზანების ჯგუფი; მათ მოჰყვებოდნენ ზანჯორ ზანანები, რომლებიც ზურგზე მძიმე ჯაჭვებს ირტყამდნენ; შემდეგ — გაშიშვლებული ორპირა ხანჯლების თავში ცემით ყამე ზანები. დესთეს ამთავრებდა ჯგუფი, რომელიც პანტომიმის საშუალებით გადმოსცემდა, განასახიერებდა ჰუსეინის დაღუპვის სხვადასხვა სცენას.

ყოველივე ამას — ჯაჭვების, ხმლების და ხელების ქნევას თან ერთოდა შემზარავი შეძახილები: „შაჰსეი-ვაჰსეი!“ („შაჰ ჰუსეინ, ვაჰ ჰუსეინ!“).

ვინც აშურას, გლოვის დღეს სასიკედილოდ დაშავდებოდა, მას წმინდანთა რიცხვში ჰრაცხავდნენ.

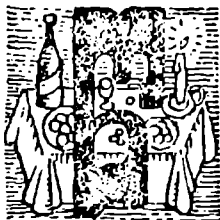
ათასი მოთხრობისაგან — ჰადისისაგან შედგება. სუნაში მოთხრობილია მუჰამედის ცხოვრებაზე.

სუნიტებისაგან განსხვავებით, შიიტები ჰადისებში სცნობენ მხოლოდ იმ მოთხრობას, რომელიც ხალიფა ალის ეხება.

შიიტები ყველა ხალიფას (საერო და სასულიერო ხელისუფალს), ალის გარდა, უზურპატორებად მიიჩნევენ და მათ უპირისპირებენ თავიანთ 12 იმამს (არაბ. სიტყვა — წინ მდგომი, მაჰმადიანთა სულიერი წინამძღოლი, მოძღვარი). ამიტომ ხშირად შიიტებს იმამიტებასაც უწოდებენ.

შიიტებისათვის დამახასიათებელია წამებულია, მოწამეთა კულტი, ერთ-ერთი ამათგანი იყო შიიტთა მესამე იმამი ჰუსეინი.

სუნიზმიც და შიიზმიც VII საუკ. II-ნახევარში წარმოიქმნა.



ელიწადის ყველაზე ბოლო დიდი ღღესასწაუ-
ლი იყო შობა, რომელსაც ღღესასწაულობდნენ
25 ღღეემბერს, ქრისტეშობის ღღეს. სანახაობრი-
ად ეს ღღესასწაული სხვა საეკლესიო ღღესასწა-
ულებისაგან თითქმის არ განსხვავდებოდა.

ეკლესიაში ეწყობოდა დიდი წირვა, ხოლო ქართველთა ოჯახებ-
ში საზეიმო მაგიდასთან მსხდომნი მღეროდნენ საშობაო სიმღერას:

ოცდახუთსა ღღეემბერსა
ქრისტე დაბადებულაო,
ჩიტი ღობესა შემოჲდა
იძახის წიავ-წიავსაო.

ალათასა ბალათასა
ხელი ჩავყავ კალათასა.
ქალო, ერთი კვერცხი გამოგვიტან
ღმერთი მოგცემს ბარაქასა.

ღმერთმა ისე აგაშენოთ,
როგორც შიოს მარანიო,
პური, ღვინო ბევრი მოგცეთ
საღეწავი მრავალიო.

აგაშენოთ, აგაშენოთ!..

* * *

დასასრულს მიუახლოვდა ჩვენი მოგზაურობა ძველ თბილისში.
რა არ ვნახეთ, ვის არ გავესაუბრეთ, მზითვის ჩვენებაც ვიხილეთ,
მუშტი-კრივიც, ყეენობაც და თელეთობაც. ვნახეთ, როგორ თანდა-

თან „გაევერობულდა“ ჩვენი ძველთაძველი დედაქალაქი, როგორ შეიპრა ძველ თბილისურ ყოფაში ეტლი და კონკა, აივნიანი სახლები და ნაირ-ნაირი „ოტელები“...

„...ტფილისი ჩვენი მშობელი ქალაქია, ყველანი, ვინც აქა ვშობილვართ, აქა ვცხოვრობთ, აქა ვტრიალებთ, რა მიღეთისაც გინდა იყოს კაცი, მისი შვილები ვართ და სამსახური უნდა გავუწიოთ ერთნაირის გულისცემით, ერთნაირის ნატვრით“, — „ივერიაში“ დაბეჭდილი ეს სიტყვები ყველას, ვინც კი ოდნავ პატივსა სცემს და უყვარს ქალაქი თბილისი, მოუწოდებს, შეძლებისდაგვარად გაუწიოს სამსახური და ძველი თბილისი შემოუნახოს შთამომავლობას.

ძალიან ძნელია, სრულყოფილად ასახო XIX საუკუნის თბილისი. აღწერ ქალაქს და გგონია, ყველაფერი თქვი, სათქმელი აღარაფერია, მაგრამ თურმე ისეთი რამ გამოგრჩენია, რომელიც მხოლოდ ჩვენი ქალაქისათვის არის დამახასიათებელი და ურომლისოდაც ეს აღწერა სრულყოფილი არ იქნება:

მეც შევეცადე, ძველი თბილისის სახე შეძლებისდაგვარად დამეხატა, თუმცაღა კარგად მესმოდა, რაოდენ დიდ სიძნელესა და რთულ საქმეს შევეჭიდე.

„წამკითხველო, შენდობა მითხარ“.

Беридзе Тенмураз Платонович
КАРТИНЫ ДРЕВНЕГО ТБИЛИСИ

(На грузинском языке)

Детгиздзат Грузинской ССР
«Накадули», Тбилиси, 1980

ს. ბ. № 503

რედაქტორი მარინე სოხაძე
მხატვარი ვ. ორბელაძე
მხატვრული რედაქტორი გ. ლლონტი
ტექნიკური რედაქტორი ნ. შველიძე
კონტრ.-კორექტორი ლ. სულთანიშვილი
კორექტორი გ. ჯოგონიძე
გამომცემი მ. სიმონიშვილი

გადაეცა ასაწყობად 28.05.79. ხელმოწეა დასაბეჭდად 24.10.79.

ანაწყ. ზომა 6×9. ქაღალდის ზომა 60×84¹/₁₆.

ნაბეჭდი თაბახი 8,37. საბ. ქაღალდი № 2. სააღრ.-საგამომ-
ცემლო თაბახი 6.62.

უე 00469.

ტირაჟი 20,000.

შეკ. № 529.

ფაზი 40 კაპ.

გამომცემლობა „ნაკადული“, თბილისი, მაჭახიშვილის
Издательство «Накадули», Тбилиси, ул. Марджанишвили: 5.

საქართველოს სსრ გამაბეჭდების ობილისის № 4 სტამბა.

აშშაშ. ბედქალაქის II კორპ.

Тбилисская типография № 4 Госкомиздата
Грузинской ССР. Тбилиси 330360 Медгородок II корп.